

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Diplomová práce

Výchova chlapců ve Spartě

**Obraz *agoge* v athénské historiografii v kontextu
spartsko-athénskému soupeření**

Education of boys in Ancient Sparta

***Agoge* in the athenien bibliography in the context of
Sparto-Athenien rivalry**

Autor:
Vedoucí diplomové práce:

Karolína Borská
doc. PhDr. Jana Kępartová, CSc.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Karolína Dmíř /

V Praze 10. června 2009

Poděkování:

Především děkuji vedoucí své práce doc. Janě Keparťové za trpělivost a podnětné rady a připomínky, díky kterým tato práce mohla vzniknout. Vědomí, že mi v každém okamžiku a při každém problému okamžitě pomůže, mi velmi pomáhalo a motivovalo mne do další práce.

Ráda bych také poděkovala panu Michelu Rouxovi, professeur agrégé, Université de Perpignan VD, za pomoc při vyhledávání a následné zaslání vhodných materiálů, díky kterým jsem mohla obohatit svou práci o nejnovější články a publikace, ke kterým bych se z České republiky jen ztěžka dostávala.

Také děkuji členům své rodiny, kteří mi pomáhali a podporovali mě, abych tuto složitou práci dovedla ke zdárnému konci.

Obsah

PŘEDMLUVA	5
0. ÚVOD	6
0.1. FORMULACE CÍLŮ	6
0.2. ROZBOR PRAMENŮ	7
0.3. VÝCHOVA VE SPARTĚ V HISTORIOGRAFII POSLEDNÍHO STOLETÍ	13
KAPITOLA PRVNÍ: PRVNÍ ROKY ŽIVOTA	15
1.1. HISTORICKÝ ÚVOD A SOUVISLOSTI	15
1.2. DĚTSTVÍ MALÉHO SPARTÁNA, OD NAROZENÍ PO 7. ROK ŽIVOTA	21
1.2.1. PROBLEMATIKA EXPOZICE V ANTICKÉM SVĚTĚ – ODKLÁDÁNÍ NOVOROZEŇAT	21
1.2.1.1. Příběhy odložení dětí ze světa mýtů	21
1.2.1.2. Odkládání dětí v řeckých <i>poleis</i>	24
1.2.1.3. Expozice - odložení dětí ve Spartě	26
1.2.2. CHLAPEC MEZI ŽENAMI	29
1.2.2.1. Lakedaimonské ženy	30
1.2.2.2. Nemanželské děti ve Spartě	33
1.2.2.3. Ženy ve výchově chlapců	35
1.2.3. VÝCHOVU PŘEBÍRÁ STÁT - ROZDĚLENÍ CHLAPCŮ DO SKUPIN DLE VĚKU	36
1.2.3.1. Dělení chlapců podle Xenofónova <i>Lakedaimónského zřízení</i> a Plútarchova <i>Životopisu Lykúrga</i>	37
1.2.3.2. Rozdělní dětí do skupin podle věku. Co historik, to jiné dělení	40
KAPITOLA DRUHÁ: JINOŠTVÍ, DRSNÝ ŽIVOT POD RANAMI BÍČE	43
2.1. KRÁDEŽ, JAKO SOUČÁST VÝCHOVY	44
2.1.1. ŘEČTÍ AUTOŘI O SPARTSKÝCH DĚTECH, KTERÉ KRADOU	44
2.1.2. OTÁZKY SPOJENÉ S PROBLEMATIKOU KRÁDEŽE VE VÝCHOVĚ CHLAPCŮ VE SPARTĚ	45
2.1.3. Rituál u oltáře bohyně Artemis Orthie	47
2.1.3.1. Chrám bohyně a původ rituálu	48
2.1.3.2. Posvátná krádež a bičování jako součást výchovy či vstupní rituál pro vstup do světa dospělých?	50
2.2. PEDERASTIE	52
2.2.1. STAROŘECKÁ PEDERASTIE	52
2.2.2. Dórové a homosexualita	55

2.2.3. Sparta – <i>pederastie</i> jako součást výchovy	56
2.3. FYZICKÁ PŘÍPRAVA	58
2.3.1 PLATANISTAS – ZKOUŠKA NAUČENÝCH DOVEDNOSTÍ	60
2.3.2. INTELEKTUÁLNÍ VÝCHOVA VE SPARTĚ. LAKONISMUS. HUDBA A TANEC	62
2.3.1.1. Lakonismus. Umění jazyka	63
2.3.1.2. Hudba a tanec ve výchově a rituálech: <i>Karnéia, Gymnopedie a Hyakinthia</i>	64

KAPITOLA TŘETÍ: NA CESTĚ MEZI ELITU **68**

3.1. KRYPTeia	69
3.1.1. ŘEČTÍ AUTOŘI O KRYPTeii	70
3.1.2. DISKUSE O KRYPTeii	73
3.1.2.1. <i>Krypteia</i> jako součást <i>agoge</i>	74
3.1.2.2. <i>Krypteia</i> - „hon na <i>heilóty</i> “	75
3.1.2.3. <i>Krypteia</i> jako cvičení pro „ <i>agronomy</i> “	75
3.1.3. KRYPTeia - SHRNUÍ	76
3.2. SYSSITION	77
3.2.1. SPOLEČNÉ HOSTINY V ŘECKÉM SVĚTĚ	78
3.2.2. SPOLEČNÉ STOLOVÁNÍ MUŽŮ VE SPARTĚ	79
3.2.2.1. Výchovný význam společných jídel	83
3.3. KRÁSNÁ SMRT	84
3.3.1. MUŽI – <i>NÉOI</i> . VÝZNAM ÚPRAVY VLASŮ	84
3.3.2. SMRT – KRÁSNÁ INSTITUCE	85
3.3.2.1. „Každodenní“ smrt a její smysl pro <i>agoge</i>	86
3.3.2.2. Zemřít je krásné	87
3.3.2.3. Je však každá smrt „krásná“?	89
3.3.2.4. „Padlí hrdinové“	90

ZÁVĚR .....

PŘÍLOHY .....

POUŽITÁ LITERATURA .....

Předmluva

Od mé první cesty v do Řecka, již před 20 lety, roste můj zájem o tuto oblast, která tolik ovlivnila evropskou kulturu a vzdělanost. Můj zájem o téma výchovy chlapců ve Spartě byl pak vyvolán studiem na univerzitě v Perpignanu, kde jsem v rámci studijního pobytu Erasmus rok studovala dějiny. Volnost ve výběru předmětů mne vedla k zapsání především přednášek z antických dějin. Překvapivě, antické Řecko a Řím jsou pro tamní studentky velkou neznámou a poprvé se s nimi setkávají až na vysoké škole. Nižší školství ve svých osnovách tuto část evropské historie nemá.

Samotné přednášky byly spíše povrchové opakováním už známých věcí, k rozšíření vědomostí sloužily semináře, které se pod vlivem francouzské historiografické školy zabývaly především antickou každodenností. Vzhledem k tomu, že na oplátku tato část je u nás v především politicko-ekonomických přednáškách opomíjena, bylo to velmi obohacující. Poprvé jsem se dozvěděla něco více o výchově v dórských státech a celá otázka mne zaujala natolik, že jsem si hned začala půjčovat doplňkovou literaturu s cílem napsat tuto práci, která jak bych ráda, by měla seznámit její čtenáře s obrazem a hlavními rysy výchovy chlapců v klasické Spartě.

Pro práci používám české, anglické nebo francouzské překlady původních antických děl. A frankofonní a anglosaskou historiografii k tématu. Ráda bych také upozornila, že jsem se při přepisu antických jmen a termínů řídila pravidly *Encyklopedie antiky* (Praha: Academia 1973).

0. Úvod

0.1. Formulace cílů

Hned v úvodu bych chtěla odpovědět na otázku, proč se chystám věnovat ve své diplomové práci právě tématu *Výchovy chlapců ve Spartě* a co bude mým cílem na následujících stranách osvětlit.

Chápání antického světa a jeho fungování je u nás ve výuce antických řeckých dějin postaveno především na dvou městských státech, Athénách a Spartě. Demokratické Athény

za sebou zanechaly velké množství hmotných stop, vzešli z nich skvělí mužové, politici, umělci a básníci. Naopak Sparta po sobě nezanechala nic hmotného, jen mlžný obraz sebe sama, který máme možnost poznávat především prostřednictvím právě athénských autorů. Jeden francouzský historik Spartu dokonce nazval *iluzí*.¹ Pokud se probíráte prameny, pojem iluze hned pochopíte.

Sparta byla opakem všeho athénskému, co známe. Tušíme, že jí muselo být věnováno velké množství spisů, v nichž bychom mohli nalézt stopy o této originalitě. Bohužel v dnešní době zbyl jen zlomek původních pramenů ke studiu, většinu zničil čas.

Od 19. a v průběhu 20. století zájem o studium Sparty velmi vzrostl.² Po celém světě jí byla do dnešního dne věnována spousta vědeckých prací. Přes nedostatek pramenů se vědci k tomuto tématu neustále vracejí a snaží se najít odpovědi a zaplnit chybějící místa mozaiky poznání. Přijít s něčím opravdu převratným ve studiu této *polis* se těžko podaří, pokud někdo nenajde nějaký další původní pramen, který by do studia vnesl více světla a třeba i více podložil pravdivost těch dostupných.

Pokud bych měla formulovat své cíle co nejobecněji, chtěla bych představit spartskou výchovu chlapců ve světle neustálého soupeření mezi Spartou a Athénami, které vyvrcholilo ve bratrovražedném boji, kdy se Řekové postavili proti sobě v peloponnéské válce. Vycházím z jednoduchého faktu, že totiž málo pramenů, které budu používat, je časově velmi úzce spjato s právě probíhajícím konfliktem. Xenofón, Platón, Thúkýdídés i Aristotelés byli tímto konfliktem poznamenáni. To jistě není žádné

---

¹ OLLIER, 1933.

² V letech 1906-1910 proběhly v oblasti Sparty významné vykopávky, které přinesly nemalé objevy, a to především v oblasti v oltáře bohyně Artemis. Objeveny byly votivní předměty a železné destičky se záznamy jmen vítězů tamních her. (Marrou, 1948, s. 219)

nové zjištění; vítězná Sparta nutila filosofy i politiky k zamyšlení nad důvody jejího vítězství. Jedni ji nekriticky obdivovali, jiní ji zatracovali. Na spartskou výchovu bych se proto chtěla podívat ve světle děl převážně athénských autorů, kteří jí museli po porážce své mateřské polis uznat nemalý podíl na slavném vítězství Sparty, kterému následovalo nastolení hegemonie.

Dále bych pak chtěla zaujatého čtenáře seznámit s fungováním této výchovy vůbec, jejími zvláštnostmi a především otázkami, které na ní tak fascinovaly antické i současné autory. V české historiografii se spartskou výchovou jako takovou ještě nikdo podrobně nezabýval, proto nyní představím její obraz a současný stav světového výzkumu.

0.2. Rozbor pramenů

Tyrtaios

*„S odvahou do boje hoši,
Spartané hodní svých otců!
Levici zdvihněte štíty,
pravici trímejte oštěp,
nedbejte života šetřit,
ve Spartě není to zvykem.“³*

Pro poznání archaické Sparty nemáme žádné vhodné materiály ke studiu. Tyrtaiovy elegie jsou silně zidealizované. Stejně tak bojové zpěvy Alkmána, původně válečného zajatce, nám nepodávají uspokojivý obraz tehdejší situace v obci. Více se dovídáme až od pozdějších autorů.

„Když jsem si uvědomil, že Sparta, jeden z nejméně lidnatých států, se ukázala nejmocnější a nejslavnější v Řecku, podivil jsem se, jak k tomu došlo. Potom jsem vzal v úvahu spartské zvyklosti a už jsem se ničemu nedivil.“⁴ Takto začíná svůj spis o Spartě athénský historik Xenofón. Od let spartského básníka Tyrtaia po Xenofóntovu dobu se Spartě podařilo o sobě vytvořit mýtus dokonalého silného státu plného sobě rovných občanů. Typ spartského státu byl proto již od starověku předmětem četných úvah, v nichž bylo poukazováno na jeho odlišnost od většiny ostatních obcí.⁵ Popularita

³ Antika v pramenech, s. 144, překl. J. Nováková, J. Pečírka.

⁴ XEN. Rep. Lac. 1.

⁵ Velmi podobná ústava i systém výchovy platil i na Krétě. Kréta patřila k územím osídlených Dóry.

Sparty se ve filosofické tradici opírá ve značné míře o iluzi vytvořenou samotnou Spartou, o životě plně zasvěceném státu, bez rodinných pout. Sparta však nebyla utopií, jak filosofové dobře věděli.⁶

Na Spartě bylo zajímavé vše, ať to byla státní organizace v čele se dvěma králi, neustálý vojenský výcvik, spartské ženy anebo pak hlavně výchova dětí, která se tolik lišila od modelu v jiných obcích. Výchova dětí, především chlapců, byla hlavní silnou stránkou antické Sparty. Přesto o ní moc nevíme. Problém podrobného zkoumání spartské výchovy, které se od doby helénistické a po dobu římskou říká *agoge*, spočívá hlavně v nedostatku a nepřesnosti antických pramenů.

Přestože spartská *agoge* vzbuzovala zájem, nemůžeme o ní získat žádné dřívější zprávy než u řeckých autorů z 5. a 4. stol př.n.l. Tyto prameny, o které se při výzkumu můžeme opřít, se mnohdy pohybují na hranici mýtů.

Sparta totiž měla pověst obce, která není příliš vstřícná k hostům, proto ji málokdo navštívil. Autentický pohled na Spartu však nenajdeme ani v díle velkého obdivovatele tohoto státu, řeckého historika a žáka Sókrata,⁷ Xenofóna, který napsal jedinečné svědectví o životě v této tajemné obci.

Xenofón (430-355 př.n.l.) se ve svém díle *Lakedaimónské zřízení* snaží podtrhnout především originalitu a sílu spartského systému. Sám tam i žil. Spartě dal ve svém dobrodružném životě dokonce přednost před Athénami. I když jeho spis může působit jako odmítnutí athénskému systému, přesto celý život tápal a snažil se rozhodnout mezi athénskou demokracií a spartskou iluzí. Xenofón totiž považoval athénský systém za špatný především proto, že v otevřeném konfliktu mezi Athénami a Spartou zvítězila Sparta. Už od mládí pocíťoval nechuť k nedokonalé demokracii své mateřské *polis*. Jako mladý aristokrat stále více vzhlížel směrem ke Spartě a jejímu zřízení.

Dobrodružná povaha ho po roce 401 přivedla jako žoldnéře do vojska perského prince Kýra mladšího. Celé tažení pak popsal ve spisu *Anabáze*. Ještě v malé Asii se přidal do lakedaimónského vojska. Po boku spartského krále Agesiláa bojoval proti spojenému boiötsko-athénskému vojsku u Korónie. Za účast v boji proti mateřské obci byl v Athénách zbaven veškerého majetku a potrestán vyhnanstvím.

---

⁶ VERNANT, 2005, s. 149.

⁷ Sókratés nejspíš sehrál nemalou roli ve "spartofilství" svých žáků; zaprvé z nich patřila většina k aristokracii, viz Platón a Xenofón, za druhé se pak někteří účastnili vlády 30, po nastolení spartské hegemonie (Kritiás).

Spartská obec mu však nezůstala nic dlužna. Xenofón se těšil přátelství Agesiláa a získal od něj statek,⁸ kde žil do roku 371 s rodinou a věnoval se zemědělství. Po roce 369, kdy došlo k athénsko-lakedaimónskému usmíření, se vrátil do Athén i se svými syny, kteří se zúčastnili tvrdé výchovy ve Spartě.

Lakedaimónské zřízení napsal někdy v letech 387-371, v letech, kdy žil na statku, který mu věnoval spartský stát. Jeho sympatie k této obci je v jeho díle více než patrná. Proto jeho dílo nenabízí celistvý obraz. Například v jeho pojednání o spartském zřízení se toho moc nedovídáme o fungování tamních institucí. I o sociálním rozdělení mlčí. Nikde nenarazíte na zmínku o perioicích ani o heilótech. Pro Xenofóna je Sparta obcí s jedinou hlavní skupinou obyvatelstva, ke které on vzhlíží. Společenství rovných, jehož jedinou životní náplní je boj a výcvik k boji, je pro autora společenstvím ctihodných občanů, kteří jsou jediní hodní jeho úcty.

Navíc Xenofón na rozdíl od Aristotela v *Athénské ústavě* zcela mlčí o politické a ústavní historii obce. Pro něho je zakladatelem všeho mýtický zákonodárce Lykúrgos. Je zarážející, že Sparta od zákonodárcovy smrti neprodělala již žádnou výraznou změnu. Proč ale měnit něco, co je „dokonalé“?⁹

Lakedaimónské zřízení klade důraz na morální společenství, postavené na prastarých zákonech.¹⁰ Ve Spartě žijí sobě rovní občané, se stejnými díly majetku a stát se stará o výchovu dětí. Hlavním smyslem tohoto uspořádání je výchova vojáků sloužících oddaně své obci. Důležitý je důraz na výchovu, protože v Athénách je výchova čistě soukromého rázu a občané tam jsou posuzováni podle své účasti na politickém životě.

Na tento dokument však musíme nahlížet jako na text vzniklý v 5. století př.n.l., tedy text z doby neustálého soupeření mezi Spartou a Athénami. Pohled na Spartu, který nám zanechal Xenofón, se snaží především vyzdvihnout originalitu Sparty, idealizuje její systém i jeho tvůrce Lykúrگا. Záhadou zůstává poslední kapitola, která jakoby vůbec nezapadala

⁸ CHRISTIEN, 1986, s. 46 vysvětluje, že Sparťané až na výjimečné případy nepřipouštěli usazení cizinců na svém území. Proto dostal Xenofón statek na území Élidy, kterou Sparta v té době kontrolovala.

⁹ DOMINIQUE COLAS, *Xen. Rep. Lac.* autor předmluvy francouzského překladu.

¹⁰ XEN. *Rep. Lac.* 10: „Je jisté, že tyto zákony jsou velmi staré, protože Lykúrgos žil v době Herakléovců. A přesto, že jsou tak starobylé, jsou ještě i dnes pro ostatní úplnou novinkou.“

do koncepce spisu. Xenofón v ní v podstatě popírá většinu toho, co napsal. Kapitola totiž obsahuje jakousi mírnou kritiku vůči militaristickému státu, proto byla dlouho historiky považována za pozdější dodatek a z překladů vyškrtnuta.¹¹

Pro poznání spartské *agoge* je Xenofontovo dílo jedním z mála možných pramenů jejího studia. Nicméně přes fakt, že jeho vlastní synové tuto výchovu podstoupili, jeho svědectví není nijak podrobné a některé úseky chybí.

Některé užitečné zmínky o Spartě se dovídáme z díla významného historika Thúkýdida, *Dějiny peloponnéské války*. Thúkýdídés je považován za prvního opravdového historika. Hned v úvodu dokonce kritizuje nehistoričnost svých předchůdců a současníků, jak napsal: „(...) *dějepisům, kteří o nich vypravují spíš tak, aby se zavděčili posluchačům, než aby řekli pravdu – vždyť mnohé události nelze dokázat a většina z nich se během času stala součástí mýtu do té míry, že jim nelze věřit.*“¹² I Thúkýdídés viděl na spartském systému výhody a chválil její stálé zákony: „*Sparta totiž po svém založení Dóry, kteří v ní teď bydlí, byla po většinu doby, kterou můžeme sledovat, zmítána vnitřními rozbroji, a přesto měla od nejstarších dob dobré zákony a nikdy nebyla ovládána tyrany, je to asi 400 let nebo o málo víc, počítáme – li od konce této války, co mají Lakedaimónané stejnou ústavu(...)*“¹³

O tomto slavném Athéňanovi toho moc nevíme. Narodil se někdy kolem roku 460 a zemřel nejspíš někdy na přelomu století. Důležité pro nás je, že zažil a zapsal celou peloponnéskou válku, byl dokonce roku 426 jedním z deseti volených stratégů. Vojenského úspěchu však nedosáhl a byl poslán na 20 let do vyhnanství. Během těchto let hodně cestoval, sbíral materiál a psal své rozsáhlé dílo, které má celkem 8 svazků. Jeho svědectví je jedinečné i přesto, že se mu nepodařilo vyličit celou válku a spis končí rokem 411. Na jeho dílo pak navázalo několik autorů, včetně již zmiňovaného Xenofóna a jeho *Řeckých dějin*. O tom, jak vypadala výchova ve Spartě, se však autor nezmiňuje, maximálně můžeme někde vyčíst zmínky, ale nejde o žádné podrobné informace.

¹¹ XEN. Rep. Lac. ALENA FROLÍKOVÁ autorka předmluvy českého překladu.

¹² THUK. Pel. I/21.

¹³ Ibid. s. I/18 Thúkýdídés nikde nezmiňuje jako zakladatele Lykúrga, protože ho nejspíš nepovažuje za historickou postavu.

Mezi klasické řecké filosofy patří další Sokratův žák – Platón (427- 347). Pocházel ze staré aristokratické rodiny a jeho příbuzní patřili mezi přední představitele athénské oligarchie. Zklamáním pro Platóna byla vláda 30 oligarchů nastolených po athénské prohře v peloponnéské válce. Po obnovení demokracie se už navždy rozchází s politickým životem, především poté co byl odsouzen jeho učitel Sókratés za údajné kažení mládeže a zavádění nových božstev. Platón je autorem četných dialogů ovlivněných Sokratovým učením.

Platónova *Ústava, Republika* a především *Zákony* obsahují jasné známky toho, že Platón patřil mezi obdivovatele spartské obce. Platón jako i jiní starověcí teoretici výchovy viděli ve výchově spartských dětí odpověď na krizi výchovy athénské. Jen ve Spartě se dařilo u svých občanů potlačit přehnaný individualismus a jednotným systémem vychovat občany naprosto oddané své *polis*.¹⁴ V *Ústavě* výslovně chválí dílo zákonodárce Lykúrگا, jehož díla byl obdivovatelem: „*kteřá z obcí díky tobě (Homére) dosáhla lepšího uspořádaní podobně jako Lakedaimón zásluhou Lýkurga?*“¹⁵

Přestože i Platón obdivoval stejně jako Xenofón dílo legendárního zákonodárce, nemohl

na rozdíl od Xenofóna zamlčet fakt, že Sparta jeho doby byla sice vojenskou velmocí se stále fungujícím systémem výchovy mládeže, ale že se pro válečný směr obec vzdala navždy všeho intelektuálního.¹⁶

Aristotelés (384- 322) byl Platónovým žákem, největším filozofem starověku, vychovatelem Alexandra Velikého. Jeho filosofické dílo je obsáhlé a ovlivnilo celkově vývoj evropského filosofického myšlení.

Z Aristotelových děl o Spartě se zachovala jen ta část v jeho *Politice*, kde mluví o Lakedaimónské ústavě. Bohužel nejde o žádný podrobný spis, filosof se tu hlavně zabývá příčinami, které podle něho vedou k úpadku této *polis*. Z jeho samostatného spisu o Spartě se nám zachovaly jen fragmenty. Předpokládáme, že Aristotelés zpracoval Lakedaimónskou ústavu stejným způsobem jako tu athénskou, bohužel se do našich dob nedochovala. Můžeme se odvolávat jen na zlomky, které se zachovaly v dílech antických historiků.

---

¹⁴ VERNER, 1964, s. 116.

¹⁵ PLAT. *Const.* 599 d.

¹⁶ VERNER, 1964, s. 131.

Co se týče Aristotelovy reflexe Sparty v *Politice*, v části, kde popisuje Lakedaimónskou ústavu, se věnuje především kritice spartského systému. Filosof kritizuje heilótský systém otroctví, ze kterého pro stát hrozí neustálé nebezpečí,¹⁷ stejně tak tvrdí, že obci škodí příliš volná kázeň žen,¹⁸ příliš malý počet rovnoprávných občanů. „*Lykúrgos si také všiml, že při dobré stravě mají lidé, kteří se tělesně namáhají, krásnou barvu, pevné svaly a velkou sílu, kdežto ti, co nic nedělají, vypadají nafouklí, neforemní a malátní.*“¹⁹

Hlavní kritice však podrobuje jednostrannou zaměřenost lakónské obce na válečný život.²⁰ Podtrhuje, co už zákonodárci Lykúrgovi vytknul jeho učitel Platón, filosof, který byl spíše Spartě nakloněn. Aristotelés píše: „*(...) celé uspořádání těch zákonů směřuje jen k části ctnosti, a to ke zdatnosti válečné, tato totiž je potřebná k nadvládě. Proto Spartané žili dobře a šťastně, dokud vedli válku (...).*“²¹

O výchově se autor podrobně nezmiňuje, přesto jeho dílo můžeme pro studium *agoge* využít. Důležité je, že Aristotelés patřil do skupiny kritiků spartského systému, a to především pro jeho již zmiňovanou jednostrannost.

Nesporně nejpodrobnější svědectví o Spartě a zvláště pak o tamní výchově zanechal řecký filosof a spisovatel Plútarchos. Ten sice žil až několik století po Xenofóntovi a Aristotelovi, ve svém díle je však hojně cituje a odvolává se i na další starší díla, která my už neznáme. Jeho *Lykúrgos* v *Paralelních životopisech slavných Řeků a Římanů*, je pro studium Sparty jejich zákonů nezbytným spisem, který nemůžeme opomenout.

Plútarchos (50-120 n. l.) pocházel z boiótské Chairóneie. Měl filosofické vzdělání, jež získal v Athénách, dokonce navštívil i několikrát z politických důvodů Řím. Římskému státu byl nakloněn, proto si na svou stranu získal hned dva římské císaře, Traiana i Hadriana, kteří mu udělili vysoké hodnosti. Během svého života hodně cestoval, poznal Řecko, Egypt, Malou Asii i Řím. Jako spisovatel byl velmi plodný a ve své době i velmi oblíbený.

---

¹⁷ ARISTOT. *Pol.* 1269b / 13.

¹⁸ ARISTOT. *Pol.* 1269b / 14.

¹⁹ XEN. *Rep. Lac.* 5.

²⁰ ARISTOT. *Pol.* 1270a / 39.

²¹ Ibid. 1271b / 3.

V životopise spartského legendárního krále Lykúrga nabízí Plútarchos informace o Spartě, o kterých bychom u jiných autorů jen těžko hledali zmínky. V tom spočívá silné zároveň však i nejslabší místo tohoto spisu. Okamžitě vám na mysli vyvstanou otázky a pochybnosti, do jaké míry Plútarchovi můžeme věřit. Novodobí historikové vidí největší problém v tom, že je velmi pravděpodobné, že se autor při popisu Lykúrgovy Sparty inspiroval svou vlastní zkušeností z doby hellénistické. Sám uznává, že se některých tamních rituálů účastnil jako divák, jak píše: „*z nichž mnohé jsem viděl u Orthiina oltáře umírat pod ranami.*“²²

Dalším problémem celého životopisu je sám jeho hlavní hrdina Lykúrgos. Jsou vážné pochybnosti o jeho existenci a o pravdivosti jeho životního osudu, jak sám autor hned v úvodu připouští.²³ Přesto ho Plútarchos a ostatně i Xenofón uvádějí jako autora rozdělení spartské půdy na *kléry*, jako zakladatele *syssitií* a dalších tamních zvláštností, jako byl rodinný život a výchova dětí.

Proto bych nazvala Lykúrga mytickým zákonodárcem, jehož historická pravost je sice zpochybnitelná, protože se však s jeho jménem setkáváme u autorů už z klasické doby,²⁴ mělo by jeho jméno být spjato se Spartou a jejími zákony.²⁵ Pro poznání výchovy dětí je Plútarchovo dílo nezbytnou příručkou, i když se s ní musí pracovat velmi opatrně, bez její pomoci by však nebylo možné ji studovat.

0.3. Výchova ve Spartě v historiografii posledního století

Pro napsání této práce pro mne bude nezbytná početná historiografie především frankofonní a anglosaská. Sparta vzbuzovala u novodobých historiků stejný zájem jako dějepisců starověkých. Studií a nových přepracování bylo napsáno nespočetně. Jak jsem již zmínila, všichni autoři však naráží na problém pramenů, na jednu stranu víme, že se o Spartě toho napsalo opravdu hodně, ne vše se zachovalo, a to co máme, pak vzbuzuje pochybnosti o pravdivosti a objektivitě.

Všechny prameny byly podrobeny historické kritice, v posledních letech shromáždili

---

²² PLUT. *Lyk.* 18.

²³ „*O zákonodárci Lykúrgovi nelze říci nic bezpečného(...)*“ PLUT. *Lyk.* 1.

²⁴ Jako první z autorů zmiňuje se o Lykúrgovi Hérodotos ve svých dějinách (I, 65 - 66). Hérodotos píše: „*Po těchto změnách měli Lakedaimonští dobrou správu a Lykúrgovi zřídili po smrti chrám a velice ho uctívali.*“

²⁵ OLIVA, 1971, věnuje otázce Lykúrga celou kapitulu ve své knize *Sparta a její sociální problémy*. Podrobně komentuje a představuje názory historiků na roli a původ Lykúrga ve Spartě.

a analyzovali dostupnou dokumentaci N. M. Kennel a N. Birgalias.²⁶ V roce 2007 vyšla nová publikace o Spartě od J. Christien a F. Ruzé *Sparte, géographie, mythes et histoire*, která přináší zajímavý pohled na výchovu ve Spartě.

Ke starším stěžejním dílům počítám všemi historiky mnohokrát citovanou tezi H. Jeanmaire *Couroi et couretes*²⁷ zabývající se rituály přechodu do světa dospělých srovnáním s primitivními kmeny v Africe. Stejně tak jsou nezbytná díla H. - I. Marroua a J. Verner²⁸ o výchově ve starověkém Řecku. Jako jeden z prvních pak upozorňuje na spartskou „iluzi“ F. Ollier.²⁹ Z dalších podstatných děl ke studiu Sparty slouží obsáhlé monografie *Lakonian studies* od W. Den Boera, *Sparte* od P. Roussela a *Sparta* od H. Michella.³⁰

Dále jsem se pokusila zajistit si maximum doplňujících studií k tématu od těch neznámějších historiků zabývajících se přednostně Spartou a výchovou v této obci. Jsem si vědoma, že používaná sekundární literatura není zcela kompletní, přesto si myslím, že pro tuto práci jsem získala to nejdůležitější, abych mohla téma zpracovat a dostal se k plánovaným cílům.

---

²⁶ KENNEL, 1995, BIRGALIAS, 1999.

²⁷ JEANMAIRE, 1939.

²⁸ MARROU, 1968, VERNER, 1964.

²⁹ OLLIER, 1933.

³⁰ DEN BOER, 1954, ROUSSEL, 1960, MICHELL, 1964.

Kapitola první: První roky života

1.1. Historický úvod a souvislosti

Podle antických autorů to byl právě systém výchovy dětí, který učinil z dórské Sparty silnou a obávanou obec, která mohla s ostatními státy soupeřit o nadvládu ve starověkém Řecku. Tento systém se nejspíš vyvíjel podle požadavků doby. Především vnitřní, ale zvláště vnější situace s neustálými válečnými konflikty v 5. a 4. století př. n. l. donutila Spartu k tomu, že se uzavřela před vlivy okolního světa a že se spartská společnost zaměřila na výchovu dětí pouze pro potřeby války a s ní spojenou ochranu obce.³¹

Sparta se již v 6. století stala nejmocnějším státem v Řecku. Spojeneckými smlouvami a dobovačnými válkami získala na svou stranu početné řecké obce. Vytvořila tak peloponnéský spolek.³² Díky němu pak disponovala silnou pozemní armádou, ve které měli Spartánek rozhodující slovo.

Sparta ovšem nebyla jedinou silnou obcí v regionu, jejím odvěkým rivalem byly iónské Athény. I ty si spojeneckými smlouvami zajišťovaly vliv v Řecku. Proto Athény v 5. století založily spolek námořní s cílem osvobodit od perské nadvlády maloasijské Řeky. Členské obce buď stavěly pro spolkové loďstvo válečné lodi, nebo přispívaly do společné pokladny.

Obě vedoucí obce s nelibostí sledovaly úspěchy té druhé, proto se mezi nimi neustále stupňovalo napětí. Zatímco Sparta prosazovala v obcích peloponnéského spolku oligarchické vlády, Athény naopak prosazovaly vlády demokratické. Pro zmírnění napětí proto podepsaly obě *poleis* v roce 446 př. n. l. mír na 30 let.

Neustálé soupeření o co největší vliv v oblasti však nakonec vyvrcholilo v poslední třetině 5. století peloponnéskou válkou. Ta proti sobě v krvavém konfliktu postavila obě *poleis*, které předtím na počátku stejného století společně vyhnaly Peršany z Řecka. Hlavní důvod viděl historik a účastník této války Thúkýdídés v tomto: „*Za nejpravděpodobnější důvod, i když se o něm nejméně mluví, považuji růst athénské moci, který vyvolal u Lakedaimoňanů takové obavy, že je dohnaly k válce.*“³³

³¹ Srv. CHRISTIEN, 2007, s. 115.

³² Peloponnéský spolek tvořil základní oporu v obranné fázi řecko-perských válek. Největšího rozmachu však získal až po peloponnéské válce. Rozpadl se po spartské porážce u Leukter v 371 př. n. l.

³³ THUK. *Pel.* I / 23

Peloponnéská válka 431-401 byla především mocenským bojem mezi konzervativní Spartou a demokratickými Athénami.³⁴ Dlouhá válka, kdy se část Řecka rozdělila na dva nepřátelské tábory, skončila porážkou Athén a nastolením hegemonie Sparty. Sparta se tehdy na nějaký čas stala nejmocnějším státem v Řecku.

Athénský spolek se prohranou válkou rozpadl. Athény musely vydat všechny své válečné lodi, vzdát se dalších výbojů a strhnout obranné zdi i hradby kolem svého přístavu. Sparta navíc do mnohých obcí, které patřily do námořního spolku, dosazovala oligarchické vlády. V Athénách byla vláda vložena do rukou třiceti konzervativních politiků.³⁵

Právě v období spojeném s peloponnéskou válkou a obdobím po jejím konci bylo napsáno vůbec nejvíce rozporuplných informací o této dórské obci. Jak moc ovlivnil bratrovražedný konflikt mínění o vnitřní organizaci Sparty a zvláště pak o systému její výchovy? Proč Spartu jedni zatracovali a druzí pak bezmezně obdivovali? Nebyla ona nezměrná originalita a vojenská zaměřenost spartského státu opravdu možným důvodem jejího následného úpadku, jak tvrdí Aristotelés v *Politice*³⁶?

Je pravděpodobné, že u antických autorů ovlivněných událostmi uplynulých let došlo k záměně toho, co bylo opravdu jedinečné (jako spartánská výchova a spartský politický systém), s tím, co bylo společné pro každodenní život v tehdejší Řecku. Někteří filosofové a historikové z poražených Athén viděli v lakedaimonském oligarchickém systému odpověď na neúspěch athénské demokracie v peloponnéské válce. Jen jim vdčíme za to, že nám alespoň částečně odhalili tajemství života v Lakedaimónu.

³⁴ Rozdílů mezi Athénami a Spartou bylo v tomto směru hned několik. Sám Platón v *Zákonech* uznává existenci dvou typů státu v řeckém světě: ústavní (Athény) a vojenský (Sparta). Důležité je si uvědomit, že tyto dva naprosto rozdílné státní útvary byly v podstatě základem politických dějin Řecka. (VERNER, 1964, s. 110).

Často byly zvláštnosti spartského zřízení vysvětlovány specifickými rysy dórských dobyvatelů. Atháňané pak patřili mezi Ióny, kteří osídlili již v mykénském období Attiku a Euboii. Osobně souhlasím s prof. Olivou (OLIVA, 1971, s. 11), že rozdílnost mezi Ióny a Dóry existovala, byla však především způsobena rozdílnými historickými a sociálními podmínkami obou obcí, které se formovaly v průběhu dlouhých let, nikoli specifikou Dóřů.

³⁵ Athénští demokraté našli útočiště v Boiótii. V roce 403 př. n. l. však vrhla jejich vojska do Athén a obnovila demokracii.

³⁶ ARISTOT. *Pol.* 1271 b: „Rozvrhu zákonodárce lze ještě vytknouti i to, co vytkl Platón ve svých zákonech, že totiž celé uspořádání těch zákonů směřuje jen k části ctnosti, a to k zdatnosti válečné, tato totiž jest potřebná k nadvládě. Proto také Spartané žili šťastně, dokud vedli válku (...).“

Spartané jako potomci Dóřů³⁷ vytvořili vojenský stát, kde vládla se dvěma králi oligarchie. Muži spolu trávili život ve dne na bojišti, v noci v kasárnách. Chlapci se podřizovali tvrdé výchově organizované státem. Sparta navíc dosáhla v archaické době velkého územního rozmachu, kdy ovládla celou Messénii (735-716) a s ní téměř celý Peloponnés.

Podle tradice měl v 8. století mudrc Lykúrgos vydat spartskou ústavu, rozdělit půdu podle počtu mužů v armádě a vymyslet systém výchovy chlapců. Jak se však dovídáme z jeho jediného životopisu od antického autora Plútarcha³⁸: „*O zákonodárci Lykúrgovi nelze říci nic bezpečného, neboť o jeho rodu i o jeho pobytu v cizině i o jeho smrti, a především o jeho zákonech a o jeho působení ve státní správě máme zprávy, které si navzájem odporují(...)*“.

Lykúrgos byl tedy legendární spartský zákonodárc, nad jehož životem a působením ve Spartě se již od antických dob vznášejí velké množství otazníků. Přesto zákony, které vytvořily ze Sparty tu obec, kterou jedni zavrhovali a druzí obdivovali, jsou nepopíratelně ve veškeré literatuře spjaté s Lykúrgovým jménem. Ony zákony a jejich neměnná platnost měly podle Xenofóna za následek, že Sparťané, poslušní těchto zákonů, dosáhli štěstí: „*(...) obdivuji Lykúrگا, protože poslušní jeho zákonů dosáhli Sparťané štěstí. Podle mého mínění to byl nanejvýš moudrý muž, nenapodobil jiné státy, ale ustanovil opak toho, co platilo ve většině z nich, a učinil tím svou vlast nejšťastnější.*“³⁹

Mezi zvláštnosti Sparty patřilo rozdělení obyvatelstva do tří skupin, kde se příslušenství k nim dědilo z generace na generaci. Byli to Sparťané, perioikové a heilóti.

Sparťané (*homoioi*, česky společenství rovných), potomci dóřských dobyvatelů, plnoprávní obyvatelé Sparty, byli jediní, kteří měli právo účastnit se politického života. Svobodný občan se během života směl zabývat pouze válečným uměním, popřípadě se účastnit na správě státu. Xenofón ve spise *Lakedaimonské zřízení* o zákonodárcově rozhodnutí píše toto: „*V ostatních státech se všichni snaží vší silou o výdělek, jeden*

³⁷ Dóřům se také říkalo národ železa. Do Řecka přišli po zániku mykénské civilizace (kol. r. 1200 př. n. l.) a obsadili převážně Peloponnésos, Krétu a Rhodos i jihozápadní cíp Malé Asie. Všechno původní obyvatelstvo si podmanili.

³⁸ PLUT. *Lyk.* 1.

³⁹ XEN. *Rep. Lac.* 1.

obdělává zemi, druhý se plaví po moři, další obchoduje, někteří se živí řemeslem. Ve Spartě však Lykúrgos zakázal svobodným zabývat se čímkoli, co souvisí s výdělkem, a nařídil jim, aby považovali za své pouze ty činnosti, které přinášejí státu svobodu.“⁴⁰

Perioikové, neboli ti, co žijí na okraji, byli svobodní muži bez politických práv. Ve Spartě se zabývali řemeslem a obchodem, sloužili také v lakedaimonském vojsku. Bylo jich několikanásobně více než Spart'anů, přesto žili klidným životem, i když se nemohli účastnit politického života *polis*, ani se ženit se spartskými ženami.

Bezkonkurenčně nejpočetnější skupinu v obci tvořili heilóti. Byli to potomci původního ještě preddórského obyvatelstva. Šlo o státní otroky, kteří byli svobodným mužům přidělováni společně s úděly půdy (*kléry*), které obdělávali a z nichž odváděli naturální dávky. Neměli žádná občanská ani politická práva. Na několik tisíc Spart'anů připadaly statisíce porobených obyvatel. Heilóti se několikrát pokusili o povstání.⁴¹ Proto je pravděpodobné, že právně nutnost ovládnutí heilótů, byla jedním z důvodů, který si vynutil vojenskou organizaci obce.

Vojenskou elitu tedy tvořili členové *homoioi*. Člen tohoto společenství rovných musel splňovat několik podmínek: první podmínkou bylo narodit se ve Spartě rodičům z nejvyšší skupiny obyvatelstva, protože jen ti byli vlastníky nezbytných podílů půdy.

Půda byla pro Spart'any jediným možným zdrojem obživy. Sami nemohli pracovat, museli však pravidelně odvádět plodiny ke společným stolům. Druhou podmínkou bylo podstoupit tvrdou státní výchovu, zvanou *agoge*⁴². Třetí pak podmínkou bylo účastnit se společných hostin zvaných *syssitia*. Pokud Spart'an nebyl dostatečně odolný, aby vydržel *agoge*, nemohl zasednout ve dvaceti letech ke stolu s ostatními muži, a pokud neměl podíl půdy, nemohl za společná jídla platit, čímž se nedostal do společenství rovných.⁴³

---

⁴⁰ Ibid. s. 296.

⁴¹ Povstání heilótů v 2. a 3. messénské válce pol. 7. a pol. 5. století byla Spart'any krutě potlačena. Z důvodu jednoduššího postupu při likvidaci možných vzpour vyhlašovali spartští efori každý rok heilótům válku. Zvláště vybrané skupinky lakedaimónských mužů podnikaly proti heilótům trestní výpravy zvané *krypteia*.

⁴² *Agoge*: výraz označující spartskou výchovu se sice používá až od 3. století př. n. l., jako *agoge* chápána jako „vedení mladých dospělými“ (CHRISTIEN, 2007, s. 114) přesto dávám přednost jmenovat spartanskou výchovu jako *agoge* již od dob jejího vzniku, protože *paideia* byla v antickém světě především chápána jako vzdělávání či výchova vedená *paidagogy* ve státech iónského typu, například v Athénách.

⁴³ LÉVY, 2003, s. 50.

Účast na výchově, založené především na vojenském umění, byla ve Spartě povinná pro všechny svobodné občany. Byla navíc organizovaná státem. Plútarchos píše: „*Ale syny Spartánů Lykúrgos nesvěřil ani koupným, ani najatým vychovatelům, a rovněž nikomu nebylo dovoleno žít a vychovávat syna, jak by chtěl, nýbrž sám se ujímal výchovy všech, jakmile dosáhli sedmi roků, rozděloval je na družiny a hleděl k tomu, aby žili a byli vychováni společně, a zvykal je pospolu si hrát a pospolu se učit.*“⁴⁴

K tomu Xenofón připojuje: „*Opačně než u většiny Řeků rozhodl (Lykúrgos) i toto: v ostatních státech vládne každý nad svými dětmi, otroky a majetkem, Lykúrgos však ve snaze dosáhnout, aby si občané neškodili, ale aby měli jeden ze druhého prospěch, zavedl, aby každý vládl stejně nad svými i nad cizími dětmi.*“⁴⁵

Tento typ spartánské *paideii* trval v podstatě celý život. Začínala 7. rokem života, kdy výchovu dětí převzal stát. Výchova měla několik stupňů a její organizace byla údajně dílem již zmiňovaného zákonodárce Lykúrگا. Částečně končila ve 20 letech, kdy se z mladíků stali vojáci. Teprve však až ve 30 letech se ze Spartánů stali rovnoprávní občané, kteří si mohli založit vlastní rodinu.

Cíle tohoto typu výchovy byly různé. V militaristicky založeném státě šlo především o to, vycvičit nejlepší hoplity schopné se prosadit v tvrdé disciplíně kolektivního života a samozřejmě získat skvělé vojáky, kteří by v případě stále hrozící heilótské vzpoury byli schopni ji potlačit. Podle Xenofóna bylo jejím cílem vychovat mládež k poslušnosti a úctě k nadřízeným a starým zákonům a upevnit občanské ctnosti.⁴⁶

Ve výchově šlo i o vyčlenění nejlepších z nejlepších. Proto se výchova odehrávala v neustálé atmosféře vzájemné rivality. 300 členů královské gardy, nebo tzv. *hippeis*, bylo pověstných svým válečným uměním. Muži byli drsnou výchovou a posléze strohým kasárenským životem skvěle připraveni na život oddaný boji a obraně obce. Samy spartské ženy své muže povzbuzovaly k hrdinství a raději je viděly mrtvé než potupené porážkou.

Agoge se však netýkala pouze chlapců, ale i dívek. Úkolem lakedaimonských žen bylo rodit silné potomstvo, proto se musely i ony již od mládí zocelovat a věnovat

---

⁴⁴ PLUT. *Lyk.* 16.

⁴⁵ XEN. *Rep. Lac.* 6.

⁴⁶ Ibid. 10.

tělesným cvičením.⁴⁷ Plútachos cituje Aristotela takto⁴⁸: „*Nepřestal se, jak praví Aristotelés, pokoušet o vzdělání žen, i když nemohl zmoci jejich velikou nevázanost a nadvládu, k níž daly příčinu časté výpravy mužů, při nichž byli nuceni zanechávat doma své ženy jako svrchované vládkyně, a proto je uctívali více, než se slušelo, a nazývali je paními.*“

Veškerý život ve Spartě byl tedy podřízen válečnictví. Muži trávili veškerý čas v kasárnách, na cvičištích a bojištích. Ženy se staraly o hospodářství a děti. Tento způsob života vzbuzoval v ostatních obcích podiv i výsměch. Kulturně kvetoucí Athény se svému věčnému rivalovi posmívaly, že je obcí pologramotných občanů.⁴⁹ Není to úplně pravda, nicméně přesto je nutno přiznat, že Sparta opravdu od tohoto období zcela odvrhla vše, co se netýkalo vojenského umění.⁵⁰

Tvrdá výchova a asketický život v kasárnách formovaly ze spartských občanů vojáky, kteří si nejednou zasloužili obdiv od svých současníků. Byla to Sparta, která nechala padnout svých 300 nejlepších mužů v čele s králem Leónidem u Termopyl (480). Skupina nejlepších mužů tehdy hrdinně bránila soutěsku před perskou přesilou, než tam do jednoho muže položili životy. I v dnešní době nám nápis na kamenném pomníku citující Hérodota připomíná osud těchto antických hrdinů.

„*Lakedaimonským o nás, cizince, svědectví vydej, tady že každý z nás padl, jejich tak kázel nám řád.*“⁵¹

---

⁴⁷ V íónských státech chodili chlapci od 7 let do soukromých škol a dívky zůstávaly doma a učily se domácím pracem, tanci a zpěvu. Postavení žen bylo vůbec ve Spartě mnohonásobně emancipovanější než např. v demokratických Athénách. Xenofón k tomu dodává: „*Ostatní Řekové(...). vyžadují od dívek, aby seděly o samotě a předly. Jak je pak možno očekávat, že by při takové životosprávě porodily něco skvělého?*“ XEN. Rep. Lac. 1.

⁴⁸ PLUT. Lyk. 14.

⁴⁹ MARROU, 1948, s. 45.

⁵⁰ Bylo by nepřesné tvrdit, že Spartané byli zcela negramotní. I když tak někteří historikové tvrdili, nebyla intelektuální výchova ve Spartě opomíjena. Minimálně všichni znali Homéra a jeho eposy, které je měly inspirovat k hrdinným činům. Dále pak se učili tzv. lakonismu, v omezené podobě hudbě i tanci. Hudba i tanec byly ovšem ve Spartě spjaté s válečnictvím.

⁵¹ HDT. VII/228.

1.2. Dětství malého Spart'ana, od narození po 7. rok života

V této části se budu zabývat prvními léty života chlapců ve Spartě. Jak jsem zdůraznila v úvodu, Spart'ané patřili státu, a to již od narození. Celý jejich život ovlivňovala obec a její požadavky a potřeby. Přestože dítě zůstávalo až do 7 let s matkou, nebyla rodina ve spartském právu považována za činitele výchovy. Jak tedy vypadalo oněch prvních sedm let života budoucího lakedaimonského vojáka, vyložím ve třech hlavních částech.

Narození dítěte by mělo být pro rodinu šťastnou událostí. Proč se tedy antičtí rodiče svých dětí zbavovali tzv. odložením? Zažity jsou obrazy nebohých spartských novorozeňat, která pokud nebyla odpovídající konstituce, byla bez slitování vhozena do propasti. Tato praxe nebyla obvyklá jen v archaické Spartě, známe ji z celého území tehdejšího Řecka. Odkládány navíc nebyly jen nedonošené či poznamenané děti. Odkládání mělo své důvody i způsoby. Z politických důvodů mohl expozici dítěte dokonce nařídit i stát.

Nejprve se tedy zastavím nad problematikou odkládání dětí v řeckých obcích, zvláště pak ve Spartě. V druhé části popíši první léta života dětí v převážně ženské společnosti. V poslední části podrobně vysvětlím systém dělení chlapců do skupin podle věků, protože toto dělení je jedním z nejpodstatnějších rysů spartské výchovy.

1.2.1. Problematika expozice v antickém světě – odkládání novorozeňat

V této kapitole se pokusím osvětlit problematiku odkládání dětí, jeho postavení v každodenním životě a tamní společnosti, zmíním i možné způsoby a důvody tohoto počínání. Nejprve se zastavím v mytologickém světě, mezi bohy a héroty. Poté vysvětlím problematiku expozice ve starověkých *poleis*. A v poslední části se budu podrobněji zabývat expozicí a otázkami s ní spojenými ve sledované Spartě. Ve Spartě totiž dítě hned od narození patřilo státu, byli to jeho zástupci, ne rodina či otec, kteří měli v rukou osud tamních dětí.

1.2.1.1. Příběhy odložení dětí ze světa mýtů

Na známých osudech mytologických hrdinů bych ráda ukázala, že odkládání dětí v tomto období nebylo ničím výjimečným. Nejčastěji používané způsoby odložení dětí v mytologii byly dva: odložení do hor a puštění po vodě, uvedu v této části životní

osudy právě nejznámějších plaváčků a hrdinů, kteří, i když byli rodiči odloženi v horách, unikli smrti a naplnili své osudy.

Při odložení do hor nechali rodiče dítě odnést do horské pustiny, kde je buď roztrhala dravá zvěř, nebo je někdo našel a ujal se jich. Pokud byly děti posílány v košících po vodě, hrozilo jim utopení, pokud ale měly štěstí, zachytily se na břehu a mohl je někdo objevit. Pokud dítě uniklo krutému osudu, věřilo se, že v životě dokáže něco velkého.

V této části nemůže chybět příběh nebohého krále Oidipa, hrdiny četných antických tragédií. Těsně před Oidipovým narozením věštila Pýthie jeho královskému otci Láiovi, že ho zabije jeho vlastní syn, který se pak ožení se svou matkou. Proto byl Oidipús po narození pohozen v horách. Místo dravé zvěře ho však v horách našel chudý pastýř. Oidipús pak dosáhl dospělosti na dvoře korintského krále. Jak známo, věštbě neunikl. Otce nevědomky zabil a nakonec se i oženil s vlastní matkou a měl s ní děti. Když se dověděl o prokletí, která jeho životem byla naplněna, oslepil se a vydal se hledat usmíření.

Osud krále Oidipa inspiroval velké antické tragédie jako byl Sofoklés, Aischylos a Euripidés. Následující úryvek ze Sofoklovy tragédie *Oidipús král* zachycuje okamžik, kdy se Oidipús dovídá o naplnění staré věštby, před kterou se celý život snažil uniknout. Prvním pokusem o nenaplnění hrozné věštby mělo být právě odložení dítěte.

*Jokasta: „Když naše dítě tenkrát přišlo na svět,
přikázal Láios probodnout mu kotníky,
protáhnout naskrz řemínek a spoutané
děťátko pohodil pak Láiov sluha v horách.“⁵²*

Právě narozený Oidipús představoval velké nebezpečí pro své město a rodinu, proto měl být utracen. Některé právě narozené děti byly státem označeny **za nebezpečí**, proto byly odkládány do nehostinných lesů, aby nepřežily.⁵³ To se týkalo jak mýtických dětí, tak dětí skutečných.

Snad každý národ má ve starých pověstech a pohádkách svého Plaváčka.

---

⁵² SOF. O., s. 26.

⁵³ ROUSSEL, 1994, s. 7.

O nejznámějším příběhu se dovídáme již ve Starém zákonu. Jde o osud malého Mojžíše, budoucího proroka. Poté co faraón nakázal utratit všechny narozené chlapce, jedna z matek své dítě nejprve tři měsíce skrývala, a poté - jak se píše v Bibli - dítě odložila: „(...) *proto pro něho připravila ze třtiny ošatku, vymazala ji asfaltem a smolou, položila do ní dítě a vložila do rákosí při břehu Nilu.*“⁵⁴ Malého Mojžíše se ujala faraónova dcera a tak prorok vyrůstal na královském dvoře.

Způsob, jakým matka byť z nutnosti Mojžíše odložila, byl ve starověkém světě velmi rozšířen. Mnohdy se rodiče o své děti **nemohli postarat**, proto je odložili na taková místa, kde se jich někdo mohl ujmout a vychovat je.

K dalším slavným odloženým dětem patřila dvojčata Romulus a Remus, z nichž se pak Romulus stal zakladatelem Věčného města. Příběh Romula a Rema je proto klíčový v římské mytologii. Krásná vestálka Rhea byla znásilněna bohem Martem a dala život dvěma chlapcům. Za svůj hřích krutě zaplatila. Dvojčata měla být po svém narození i s matkou vržena do řeky. Sluhům bylo dětí líto, a proto je poslali po řece v proutěném koši, doufajíce, že to dává novorozencům aspoň nějakou šanci přežít. Jejich košík pak v bezpečí přistál na břehu. Pláč hladových dětí přilákal vlčici, která chlapce vzala do svého doupěte na úpatí Palatinu a kojila je vlastním mlékem a zahřívala svým tělem.

Příběh zakladatele Říma má svoji spojitost s **problematikou nelegitimního početí dětí**. Jejich matka byla totiž zaslíbena bohyni domácího krbu Vestě a měla navždy zůstat pannou. Podle starých pravidel čekal takovou hříšnici trest smrti (pohřbení za živa) i s jejími dětmi, aby odčinila potupení bohyně. I ženy ve skutečném světě, které porodily nelegitimní děti mimo manželský svazek, své děti odkládaly. Podobný osud potkal i krásnou Danaé, matku héra Persea. Nedlouho poté, co se Zeus k Danaé snesl v podobě zlatého deště, porodila královská dcera syna. Její otec, který měl být podle zlé věštby zabit vlastním vnukem, nechal dceru i s dítětem vhodit do moře.

Výjimečné postavení v řeckých bájích o odložených dětech má příběh nebohého chromého boha Héfaišta, budoucího skvělého a nedostižného umělce a kovotepce. Jeho matkou byla bohyně Héra a otcem vládce Olympu Zeus. Právě narozený bůh byl po porodu tak ošklivý a jeho tělo bylo zohavené, že ho jeho matka svrhla z božského sídla na zem. Héfaištos tak dopadl na ostrov Lémnos, kde se několik let musel skrývat. Přesto se z něj stal obdivovaný umělec, bůh ohně a především manžel nejkrásnější z bohyň - Afrodity.

---

⁵⁴ Bible, Starý Zákon, s. 65, 2 Narození a příprava.

V osudu právě narozeného božského syna Hérafaista můžeme vysledovat jeden z dalších typů starověkého odložení, a to odložení z důvodů **eugenického**. V krutém zacházení s neduživým a postiženým božským synem vidíme odraz v možném průběhu expozice prováděné ve Spartě. Tam tyto neduživé děti, snad z eugenických požadavků, čekala po narození pouze smrt.⁵⁵

Tento jediný případ expozice z eugenických důvodů však nedovoluje předpokládat, že odložení dítěte z těchto důvodů bylo v antickém světě pravidlem.⁵⁶ Jak vypadala expozice dětí v této době, popisují v následující části.

1.2.1.2. Odkládání dětí v řeckých *poleis*

V moderní době je opuštění dítěte tvrdě trestáno zákony. Matka, která své dítě opustí, je odsouzena celou společností. Přesto i v naší době dochází k odkládání novorozenat. Důvody zůstávají stejné jako před tisíci lety. Matky či rodiny nejsou schopny se o děti postarat, a proto je odloží. V současnosti jsou děti v lepším případě odkládány do moderní společnosti diskutovaných babyboxů⁵⁷ nebo v krajním případě pohodí matka dítě v lese či do popelnice, tam však dítě nemůže přežít. Naše společnost se o odložené děti dokáže postarat, proto by měla podpora babyboxů zamezit zbytečné smrti opuštěných novorozenců. I v antice bylo o nalezené postaráno, přestože jejich následný život byl složitější než dnes, dostaly aspoň šanci žít.

Co vlastně bylo přesně ono odložení dítěte? Jak vypadala antická rodina? Každý občan byl povinen oženit se a založit rodinu. Ve Spartě, která trpěla nedostatkem mužů, toto pravidlo platilo dvojnásob.⁵⁸ Funkční manželství znamenalo pro obec zaručenou kontinuitu. Proč tedy ve společnosti, kde se rodina a vůbec tehdejší řecký *oikos* (všichni členové rodiny, otroci, majetek atd.) těšil takové vážnosti, docházelo k odkládání dětí, ať už z jakéhokoli důvodu?

---

⁵⁵ GERMAIN, 1978, s. 3529-30.

⁵⁶ Ibid. s. 3536.

⁵⁷ Babybox pro odložené děti je schránka opatřená dvířky, jež lze otevřít pouze jednou, při odkládání novorozence. Vnitřní prostor je vytápěný na teplotu 37°C. Pro odkládající osobu je ve schránce připraven lístek s informací o dalším osudu dítěte a o možnostech, jak je získat zpět. Odložení je zcela anonymní. Viz <www.statim.cz; 9.3.2009>.

⁵⁸ Ve Spartě bylo dokonce podle Plútarcha možné, aby - právě z nutnosti zaručení kontinuity rodu - jedna žena přijala na své lože i jiné muže než svého manžela. „Bylo totiž staršímu muži mladé ženy povoleno, jestliže si oblíbil některého z krásných, mladých mužů a uznal-li ho za hodného, aby ho k ní přivedl, a když ji ušlechtilým semenem oplodnil, aby pak novorozeně přijal za své.“ PLUT. *Lyk.* 15.

V klasické době to byl ve většině řeckých států otec rodiny, který rozhodl o tom, zda potomka přijme či zavrhne. V Athénách se tomuto obřadu říkalo *amfidromiá* (obíhání kolem krbu) a konalo se pátého dne po narození dítěte. Krb s ohništěm byl totiž v domácnosti kultovním středem, kolem něhož se shromažďovala celá rodina. Byl to však obřad spíše symbolický.

Podstatné je, že se při odložení novorozence rodiči rodina dítěte nezabývala primárně z důvodu jeho usmrcení. Proto takové dítě odkládali za ranního rozbřesku na frekventovaných místech. Při jeho odložení na veřejných místech si přáli, aby jejich potomek přežil. K tomuto odložení se také uchýlovaly svedené dívky či chudí lidé, kteří věřili, že tak nabídnou svým dětem lepší budoucnost. Děti se však zbavovali i bohatí občané, kteří si kvůli zachování jednoty rodinného majetku, nepřáli více než jediného syna.⁵⁹

Důvody odložení dětí byly v antickém světě různé. K nejčastějším patřily důvody **ekonomické, tj. rodina nebyla schopna se o potomka postarat**, odložení mu však dávalo naději, že se ho ujme někdo ekonomicky silnější. Někdy se však odložené děti stávaly předmětem kupčení, některé se dostaly do rukou otrokářů, z dívek pak byly vychovávány budoucí hetéry. Jen málokteré dítě mělo to štěstí, že si ho od překupníka vyjednala neplodná žena, která ho pak podstrčila muži jako vlastní.⁶⁰

K odložení dítěte z **rozhodnutí státu**⁶¹ se přistupovalo především z náboženských důvodů. Toto odložení se týkalo především znetvořených, nevyvinutých dětí, které budily strach u pověstně pověřivých lidí té doby. Jejich znetvoření mohlo být božím trestem či varováním, proto je stát nechával odložit na místa, kde jim hrozila smrt.⁶² Takové odložení dětí se mnohdy řídilo snahou usmířit si bohy, například po vypuknutí moru, sucha či záplav.

K odkládání dětí z eugenických důvodů spíše nedocházelo. Jediné nepřímé důkazy ukazují na vojenskou Spartu, kde mohlo jít o jeden z důvodů odkládání dětí.

---

⁵⁹ ROUSSEL, 1994 s.12.

⁶⁰ *Slovník antické kultury*, s. v. odložení.

⁶¹ Srv. ROUSSEL, 1994, s. 7, který poukazuje na skutečnost, že státní rozhodnutí o expozici dítěte je nutno striktně oddělovat od rozhodnutí rodiny jakožto soukromé záležitosti.

⁶² ROUSSEL, 1994, s.7-8 : „Děti, o jejichž expozici rozhodoval stát, byly odloženy na neznámých vzdálených místech. Tyto děti měly navždy zmizet. Jejich mrtvá tělíčka nebyla pohřbena. Toto opuštění se odehrává tak, jako by tyto děti byly proklety a bylo třeba se jich zbavit co nejrychleji. Tento zvyk má snad náboženský původ.“

Francouzský historik P. Roussel cituje poznámku starověkého překladatele Aristotelovy *Politiky*, Barthélomy-Saint-Hilaire: „Je třeba rozlišovat mezi „expozicí a opuštěním“ dětí, expozice, znamená odložení dítěte na místě, kde by mělo být nalezeno, kdežto opuštění je zanechání dítěte tam, kde ho čeká jistá smrt.“⁶³

V antickém světě tedy odložení dítěte nepatřilo mezi trestné činy, bylo v podstatě součástí každodennosti. Podle všeho rodiče opravdu věřili, že jejich čin umožní novorozenci lepší život, nebo že i rodina, která se dalšího potomka zbaví jeho odložením, bude moci nadále fungovat bez větších sociálních problémů. Stát se pak zbavoval fyzicky deformovaných dětí především z důvodu již několikrát uvedené pověřivosti.

Odpovědi na otázky k původu zvyků a způsobů odkládání dětí ve Spartě se pokusím zodpovědět v následující části této kapitoly.

1.2.1.3. Expozice - odložení dětí ve Spartě

Úvodem je třeba znovu připomenout, že ono odložení nebylo zvykem pouze ve Spartě a jiných dórských státech, ale jak již bylo zmíněno, v celém antickém světě. Pouze Sparta však provozovala expozici dětí řízenou státem⁶⁴ (resp. radou starších).

Známe jediný písemný pramen, který nám zachoval zprávu o expozici ve Spartě; je jím Plútarchův životopis Lykúrga. Další autoři o tom mlčí. Od Platóna a Aristotela máme zmínky, jak vypadalo odložení v jiných řeckých městech, o Spartě však mlčí. Nebylo to dáno tím, že šlo o běžnou věc, která nestála filozofům za zmínku?

I přes nedostatek informací si toto téma zaslouží celou kapitolu. Přestože k odkládání dětí docházelo všude v antickém světě, bylo to spartské považováno od 19. století za barbarské. Autoři se však mohli opírat ve svých hodnoceních pouze o Plútarchovo dílo, jehož historická autenticita byla mnohokrát zpochybněna. Jedna věc je jistě pravdivá, Plútarchos uvádí o Spartanech, že o nich už od narození rozhodovala obec, nikoli jejich otec, což bylo v té době něco ojedinělého.

Pokud se důkladně zamyslíme nad Plútarchovým textem, přijdeme na to, že opuštění zmrzačených dětí nebylo prvním krokem eugenické politiky obce. Autor píše: „*Při výchově, kterou pokládal za nejdůležitější a nejkrásnější úkol zákonodárce, začínal hned*

---

⁶³ ROUSSEL, 1994, s. 8.

⁶⁴ I Aristotelés přímo radí, aby se obec vyvarovala výchovy znetvořených dětí, pokud chce být silná. (BIRGALIAS, 1999, s. 49)

od začátku a věnoval pozornost tomu, co se týká sňatků a plození dětí.“⁶⁵ Ve Spartě bylo důležité, aby se rodily zdravé děti. Spartanů bylo málo, nebezpečí vojenských konfliktů a vnitřních vzpour bylo neustále přítomné. Proto tedy Lykúrgos zapojil dívky do výchovy, aby je učinil odolnějšími, navíc ještě „nechtěl, aby občané pocházeli od ledaskoho, nýbrž jen od nejlepších jedinců“.⁶⁶

Jaké události následovaly tedy po porodu, popisuje Plútarchos ve svém *Životě Lukúrgově*⁶⁷: „Otec neměl výsostné právo vychovávat novorozeně, nýbrž po narození je vzal a odnesl na jakési místo zvané lesché, kde seděli nejstarší z krajanů, ti nemluvně napřed ohodnotili, a jestliže bylo dobře vzrostlé a silné, kázali je vychovávat a poskytovali mu jeden z oněch devíti tisíc podílů, bylo-li však slabé a nepohledné, posílali je do takzvaných Apothet, jakési propasti poblíž pohoří Táygetu, neboť bylo lépe pro novorozeně i pro obec, když nežilo, nejsou hned od začátku patřičně způsobilé k dobrému vzrůstu a síle.“

Pokud se ještě jednou zamyslíme nad větou, „(...) poskytovali mu jeden z oněch devíti tisíc podílů (...)“, snad se nám podaří pochopit, proč to nebyl ve Spartě otec, kdo rozhodl o přijetí svého především mužského potomka do rodiny. Pro obec bylo totiž nepřipustné, aby jeden z jejích podílů připadl muži, který by kvůli případnému tělesnému postižení nemohl vykonávat vojenskou službu.⁶⁸

Co se týká rozdělení půdy, rozhodl o tom podle Plútarcha ve Spartě již legendární Lykúrgos. A to kvůli rovnosti občanů a zamezení přílišného hromadění půdy v jedné ruce. Celá Lakonie byla rozdělena na 30 tisíc podílů a na dalších 9 tisíc v bezprostřední blízkosti Sparty pro svobodné a plnoprávné občany.

Nabízí se tu jedna možná otázka: Proč tedy Spartané jednoduše své nevyvinuté potomky nezbavili možnosti vlastnit jeden z podílů a také účasti na politickém životě? Odpověď je jednoduchá a především lidská. Tato zdeformovaná novorozeňata byla pro své současníky především odrazem hněvu bohů a měli z nich strach. Obci pak připadl úkol se takových dětí zbavit jejich vhozením do chřtánu Taygetu.⁶⁹

---

⁶⁵ PLUT. *Lyk.* 15.

⁶⁶ Ibid. 15.

⁶⁷ Ibid. 16.

⁶⁸ ROUSSEL, 1994, s. 6.

⁶⁹ Ibid. s. 16.

Přesto v této době už věděli, že co se především psychických predispozic týče, může být vše u dítěte během několika následujících let jinak. Z debilního novorozence se mohl stát odvážný bojovník a naopak.⁷⁰ Proto jak ukážou další etapy života a výchovy spartských chlapců, toto nebyla první a ani jediná zkouška jejich způsobilosti stát se členem Společenství rovných.

Problém odolnosti novorozeňat řeší Plútarchos v Lykúrgově životopise. Tento úryvek zvyšuje pocit eugenického smyslu celého procesu ve Spartě při výchově dětí, zvláště pak chlapců. „*Proto ženy nekoupaly novorozeňata ve vodě, nýbrž ve víně, aby tak prováděly zkoušku jejich tělesného složení. Neboť se říká, že epileptické děti nebo jinak nemocné dotekem vína chřadnou a odumírají, kdyžto zdravé že se ještě více otuží a tělesně zesilují.*“⁷¹

Přesto měla Sparta jednoho nedokonalého hrdinu, kterého je na místě zmínit. Tím šťastným byl král Agésiláos. Přestože byl kulhavý, dočkal se hrdinného opěvování řeckými autory, především pak Xenofóntem.⁷²

Na závěr této části o odkládání dětí ve Spartě ještě jednou za prvé podtrhuji, že nemáme jiného písemného záznamu o praxi této expozice a pohybujeme se především ve světě mýtů a hypotéz. Nicméně tak či tak, vojenský stát typu Sparty musel dbát na zdraví a sílu svých občanů a je pravděpodobné, že k nějakému typu expozice docházelo a ta nemusela vést pouze ke kruté smrti novorozence vrženého do propasti. Spartané mohli své děti odkládat podobně jako jejich současníci v jiných obcích s cílem zabezpečit jim život jinak a jinde.

Ještě než uzavřu tuto kapitolu, ráda bych se krátce zastavila u filosofa Platóna a jeho pohledu na eugenickou politiku v řeckých *poleis*. Přestože Platón ve svých hlavních

---

⁷⁰ Ibid. s. 16.

⁷¹ PLUT. *Lyk.* 16.

⁷² Se spartským králem Agésiláem se Xenofón seznámil během tažení v Malé Asii r. 396 př. n. l. Stali se z nich přátelé a Xenofón bojoval po Agésiláově boku v mnohých bitvách. Po králově smrti r. 361 napsal Xenofón oslavný nekrolog *Agésiláos*.

dílech⁷³ nijak zvlášť nezmiňuje existenci oné praktiky ve Spartě, je tato filosofie přítomná v jeho díle.⁷⁴

Platón chápe eugenismus jako politický způsob, jak aktivně působit na svět. Stát jako politická instituce může řídit rozmnožování vybraných jedinců s cílem dosáhnout souladu a rovnováhy v obci.⁷⁵ Jak později napsal Plútarchos v *Lykúrgovi*, má státní eugenismus dvě fáze, které patří neoddělitelně k sobě. Stát nejen působí aktivně při formování vhodných dvojic, ale také po narození dítěte rozhoduje, zda bude nový jedinec pro obec přínosem či nikoli. Pokud ne, je dítě odloženo z politických či spíše eugenických požadavků obce.

Pokud je však dítě přijato, stává se součástí další eugenické politiky obce, v níž je jejím dalším stupněm politika státem řízené *paideii*. Je to právě ona výchova, která z dítěte dělá občana státu.⁷⁶ A ve Spartě to byl jen a jen stát, který byl považován za rozhodující instituci při výchově budoucích členů Společenství rovných.

1.2.2. Chlapec mezi ženami

Prvních sedm let trávili chlapci doma se ženami; spartské ženy byly samostatnými paními a správkyněmi hospodářství. Poté jejich výchovu převzal stát. Spartští muži se věnovali pouze válečnictví a tělesným cvičením, své ženy děti a hospodářství opouštěli na velkou část roku.

Ve společnosti, kde muži žili společně v kasárnách a k rodinám se vraceli jen zřídka, to vedlo k určitému typu emancipace lakedaimonských žen. Dokonce podle Aristotela měly odmítnout podrobit se dobrovolně Lykúrgem stanoveným zákonům, ten pak měl pro jejich odpor od svého úmyslu upustit.⁷⁷ Spartské ženy se v porovnání s jejich

---

⁷³ *Politika, Republika, Ústava.*

⁷⁴ AJAVON, 2001, s. 226 shrnuje platónský eugenismus jako politický nástroj obce, podle kterého jsou pro blaho obce z reprodukce vyřazeni ti jedinci, kteří jsou považováni za nevhodné. Naopak je však dáována přednost spojení vyjimečných členů obce.

⁷⁵ AJAVON, 2001, s. 227.

⁷⁶ Tato myšlenka byla zneužita v novodobých dějinách v nacistickém Německu, částečně i ve fašistické Itálii.

⁷⁷ ARISTOT. *Pol.* 1270a 7,8. - *γυναικες ?*

současnicemi⁷⁸ těšily většího uznání, měly i větší práva. Dokonce jste je v řeckém světě velmi rychle rozeznali od ostatních žen. Nosily totiž krátký oděv, který jim nepřekážel v pohybu a díky tělesným cvičením vynikaly svou fyzickou krásou. I jejich výchovu, tak jako výchovu chlapců, řídil stát.

1.2.2.1. Lakedaimonské ženy

Lakedaimonské ženy, o jejichž životě a postavení ve Spartě se nám dostávají jen mlhavé informace, nebyly rozhodně žádné chudinky. Někdo by si mohl myslet, že v Lakónii ženy jen rodily děti, a tím jejich úkol skončil. Vše bylo trochu jinak, podle Aristotela byla dokonce Sparta obcí, kde *ženy poroučejí*.⁷⁹

Na tomto místě bych se krátce vrátila k problematice odkládání dětí, tentokrát k odkládání právě narozených spartských dívek. Ve všeobecném povědomí panuje názor, že ve Spartě byly odkládány především právě narozené dívky. Nicméně pokud si ještě jednou zopakujeme výrok Plútarcha⁸⁰ „*Otec neměl výsostné právo vychovávat novorozeně (...)*“, zjistíme, že se ono vyšetření radou týkalo nejspíš stejně chlapců i dívek. Autor tu neupřesňuje jistě záměrně pohlaví novorozence.⁸¹

Jak by Sparťané mohli vytvořit silný stát plný „opravdových mužů“ bez silných žen, které by jim daly život? Plútarchos zaznamenal anekdotu, kdy jedna cizinka řekla spartské ženě: ⁸² „*Jenom vy Sparťanky vládnete mužům*“, žena odpověděla: „*Vždyť jenom my rodíme muže!*“ Vždyť spartské ženy patřily v antice k těm s vůbec nejlepším postavením, mohly dědit a vlastnit majetek, který byl jenom jejich. Ženy se musely za neustálé nepřítomnosti mužů starat o společný majetek a hospodářství, navíc se i v prvních letech staraly o výchovu mládeže.

⁷⁸ Athéňanky například před svatbou nepřišly téměř do kontaktu s mužským světem. Byly vychovávány doma a učily se starat o domácnost. Po svatbě nad nimi měl neomezenou moc jejich manžel. Jejich role ve společnosti byla pasivní, politického života se nemohly účastnit.

⁷⁹ ARISTOT. *Pol.* 1269b 25.

⁸⁰ PLUT. *Lyk.* 16.

⁸¹ Na druhou stranu je ale nutné si uvědomit, že dívky byly pro rodinu určitou zátěží. I o ně muselo být postaráno, Sparťané museli své dcery provdat a především je opatřit věnem. Ve společnosti, kde se téměř nepoužívaly peníze, sloužila za věno půda. Pokud měl Sparťan příliš dcer, mohlo to mít za následek, že příliš zchudl a přišel o své postavení občana, protože nemohl platit pravidelné dávky. Proto stejně jako v jiných obcích musely být dívky i ve Spartě někdy z ekonomických důvodů odkládány.

⁸² PLUT. *Lyk.* 16.

V Plútarchově textu se dovídáme, že zákonodárce neponechával ve výchově dívek nic náhodě. Sledoval přece jasný cíl. Ženy s muži měli vytvořit plodné manželské páry, ze kterých by vzešli silní vojáci. Proto⁸³: „((...)) otužil těla dívek pěstováním běhu, zápasením a házením disku i oštěpem, aby ujímající se zárodek dostal v silných tělech silný začátek, aby se pak lépe vyvíjel, ony samy, aby pak snášely porod s odolností (...)“. V mládí se tedy ženy věnovaly sportu a fyzickým cvičením. Ve Spartě se takto snažili dovést svou eugenickou politiku k dokonalosti a snížit tak úmrtnost, a to jak rodiček tak novorozenců. Manželky Spartanů musely být potomky dórských dobyvatelů. Lykúrgos podle Xenofóna⁸⁴ také nařídil, aby se ve Spartě typicky ženským pracím věnovaly pouze otrokyně. Neboť úkolem spartanských žen je rodit děti.

Takže dívky nebyly obětí militaristického státu, naopak byly jeho nepostradatelnou součástí. I ony patřily od narození státu, i o jejich výchovu se od 7 let staral stát. Spartské dívky byly tedy od dětství vychovávány tak, aby se staly odolnými matkami nových vojáků. Proto byly pravděpodobně podrobeny výchově stejně jako chlapci. O tom, jak přesně vypadala výchova žen, prameny víceméně mlčí.⁸⁵ To málo, co se z nich můžeme dovědět, nám dává tušit, že ona výchova byla hodně podobná té, kterou dostávali chlapci. Za důležité považuji podtrhnout, že ona výchova, které se dívkám ve Spartě dostávalo, nebyla na rozdíl od ostatních obcí zaměřena na budoucí vykonávání domácích prací. Proto Xenofón píše, že zákonodárce Lykúrgos⁸⁶: „zavedl pro děvčata stejně jako pro chlapce tělocvik a dále pak závody v běhu a zápas, jak pro muže, tak pro ženy, vždyť budou-li oba rodiče silní, jistě z nich vzejdou silnější potomci.“

Pokud věříme Aristotelovi, spartské ženy byly díky své netradiční výchově z pohledu athénských mužů nesnesitelné, pletly se do věcí, které měly být zájmem pouze mužů, vlastnily velké množství půdy a žily si volně a svobodně.⁸⁷ Kdo tedy byly ony matky a čím byly pro své současníky tak výjimečné?

---

⁸³ PLUT. *Lyk.* 14.

⁸⁴ XEN. *Lac. Rep.* s. 289.

⁸⁵ Není překvapující, že se athénští autoři nezabývaly otázkou žen ve Spartě a jejich výchovou vůbec. Vždyť v této demokratické obci, neměla žena téměř žádnou hodnotu a autorovi nenáleželo psát o ženách, jejichž význam pro obec byl nepatrný. Ženy nebyly občany obce, tento titul náležel pouze mužům.

⁸⁶ XEN. *Lac. Rep.* s. 289.

⁸⁷ Aristot. *Pol.*, 1269b 23 „(ženy) žijí tam totiž zcela nevázaně a bujně.“

Vzhledem ke způsobu oddělené společnosti mužů i žen se ženy těšily větší samostatnosti a účtě ve společnosti. To, co je nejvíce odlišovalo od ostatních řeckých žen, byla jejich naprostá ekonomická nezávislost na muži. Ženy mohly samy nakládat s dědictvím, na které jejich muži neměli nárok. Ve Spartě navíc muži žádným způsobem nemohli rozšířit svůj majetek.⁸⁸ Ženy naopak mohly nabýt významné majetky. Díky tomu získaly i nemalý politický vliv v obci.⁸⁹ Hromadění majetku v rukou žen kritizuje však Aristotelés⁹⁰: „*Také ženám z veškeré půdy náleží téměř dvě pětiny, jednak proto, že jest jich hodně dědičkami, jednak pro zvyk dávat velké věno.*“

Vzhledem k tomu, že nám prameny nevydávají rozsáhlé svědectví o výchově dívek, ba spíše o této otázce mlčí, ale podávají nám dostatek informací o postavení spartských žen, můžeme předpokládat, že se ona spartská *agoge* týkala stejně tak dívek jako chlapců. Můžeme si jen domýšlet, že se i dívky podřizovaly výchově od 7 let, snad i ony byly rozděleny do skupin podle věku a je možné, že i jejich výchova končila 18. až 20. rokem.⁹¹ Na to můžeme soudit z Xenofontovy poznámky, že Lykúrgos nařídil, aby se občané ženili až po dosažení tělesné dospělosti.⁹²

Podle tónu Xenofónova *Lakedaimonského zřízení* je možné předpokládat, že Xenofón, původem Athéňan, onen zájem věnovaný dívkám a posléze ženám schvaloval. V některých výrazech můžeme i cítit odsouzení athénské demokratické společnosti v jejím vztahu k ženám.⁹³ Historik Birgalias uzavírá otázku o výjimečném postavení spartských žen citací historika J. Christiena: „Svému postavení ve společnosti vděčily spartské ženy právě tomu, že ona společnost nebyla založena na rozdělení na muže a ženy, jak tomu bylo v jiných *poleis*, ale na rozdělení společnosti na řídicí třídu a na třídu jí podřízenou. Ona řídicí třída zahrnovala samozřejmě i lakedaimonské ženy.“⁹⁴

⁸⁸ O naprosté rovnosti mužů rozhodl již Lykúrgos, proto po narození dostávali ony podíly půdy, chtěl tak odstranit nerovnost mezi občany.

⁸⁹ BIRGALIAS, 1999, s. 301.

⁹⁰ ARISTOT. *Pol.* 1270a 23-25.

⁹¹ BIRGALIAS, 1999, s. 304.

⁹² XEN. *Rep. Lac.* 1.

⁹³ Xenofón činí narážky na nečinný život athénských žen, které jen sedí samy doma a předou. Historik nepovažuje tyto ženy evidentně za vhodné matky, které by rodily ty pravé hrdiny, kteří by rozhodli válku. XEN. *Rep. Lac.* 1: „*Jak je pak možno očekávat, že by takové životosprávě porodily něco skvělého?*“

⁹⁴ BIRGALIAS, 1999, s. 315.

Sparta a její systém vložily do rukou žen velkou moc. Byly to ony, kdo vlastnily rozsáhlé pozemky, v jejich rukou se hromadil majetek. Muži byli na svých ženách svým způsobem závislí.⁹⁵ Opustit bohatou ženu, jejíž majetek zajišťoval muži a jeho potomstvu živobytí, se nevyplácelo. Přestože se i ve Spartě počítalo s možným rozvodem, muž, který by svou ženu opustil, by přišel o část svých výhod. Z vlastnictví půdy, velkého majetku žen, pocházel jejich vliv. Pokud se však podíváme dál na situaci ve Spartě a hromadění půdy v jedné rukou, dojdeme k závěru, že Sparta jen předběhla své současníky v jiných poleis, kde hromadění bohatství v rukou jedné vedlo k ochuzení druhých a z toho vyplývajících sociálních problémů.⁹⁶

1.2.2.2. Nemanželské děti ve Spartě

Při čtení antických autorů, kteří kroutí hlavou nad postavením žen ve Spartě, čtenáře zarazí, jak otevřeně psali o nevěře spartských žen, které doslova, dle Xenofóna „(...) *chtějí mít dvojí domácnost* (...)“⁹⁷. Nicméně nemluvila bych o Spartě, kdyby manželská nevěra nebyla aspoň částečně přijímána společností jako „normální“ jev.

Jsou zaznamenány dva možné případy, kdy byla manželská nevěra přijímána či dokonce žádána. V prvním případě jde o případ manželství starého muže s mladou ženou. Tento manžel může sám podle Xenofóna⁹⁸ vybrat svého mladšího zástupce na manželském loži.

Druhým případem bylo to, jak opět napsal Xenofón, když manžel se už nechtěl stýkat se svou zákonnou manželkou⁹⁹: „*a přesto toužil po dětech, k nimž by se mohl*

⁹⁵ James Redfield ve svém článku *Homo domesticus* píše, že ono vlastnictví půdy spíš ženy ještě více vylučovalo ze společnosti. Muži jim předali domácnost a, jak se zdá, pojistili si svou převahu tím, že ženám ponechali oblast nespolehlivé emocionality, antisociálních tendencí a nízkých pohnutek. (VERNANT, 2005, s. 151). V tomto bodě s autorem nemohu nesouhlasit, protože ve společnosti, kde se občanství může ztratit tím, že je člověk chudý na to, aby platil povinné dávky, roste dle mého názoru význam ženy, která díky svému majetku může ony dávky svému muži a synům zajistit.

⁹⁶ CHRISTIEN, 1988, s. 39.

⁹⁷ Xen. Rep. Lac. 1.

⁹⁸ Ibid. 15: „*Lykúrgos (..) přikázal starci, aby si přivedl muže, který by mu tělesně i duševně vyhovoval, a ten aby mu zplodil děti.*“

⁹⁹ Manželova nevěra nebyla v historii ničím novým a neznámým. Zarážející je však fakt, že ve Spartě se muž spojoval s vdanou ženou, navíc s jeho vlastním souhlasem, věříme-li Xenofontovi. (XEN. Rep. Lac. 1). Z toho by však vyplývalo, že dítě narozené z tohoto spojení by bylo chápáno jako legitimní. Což při nedostatečném majetku mohlo být nebezpečné, protože rodině by při velkém počtu legitimních potomků mohlo hrozit ohromné zchudnutí a vyčlenění ze společenství. Proto bych se přikláběla k nározu historičky Christien, že děti z těchto svazků byly vždy považovány za nelegitimní. (CHRISTIEN, 1988, s. 37)

hrdě hlásit, i to učinil Lykúrgos zákonným, kteroukoliv dobrou a ušlechtilou matku si vyhlédne, může mít od ní dítě, když ovšem získá souhlas od jejího manžela.“¹⁰⁰ Historik F. Ollier k tomu v poznámce přidává komentář, v němž podle jeho názoru ona mužova nevěra nebyla až tak častá a Xenofóntův záznam bude spíše nepřesný. Podle Olliera šlo spíše o muže ovdovělé či rozvedené, kteří se snažili zajistit si tímto způsobem potomky. Nevěra podle něho byla spíše výsadou lakedaimonských žen.

Myslím, že ať byla na počátku nevěra manželčina či manželova, těžko se obešla bez následků. Jaké tedy bylo postavení těchto nemanželských dětí ve spartské společnosti? Xenofón¹⁰¹ totiž píše, že tyto děti jsou : „*členy rodu a podílejí se na jeho moci, ale nemají nárok na majetek.*“ Ale ve Spartě přece nebylo možné, aby se do Společenství rovných dostal někdo, kdo byl bez majetku, tzn. podílu na půdě. Z čeho by tento Spart’an platil svůj podíl společných hostin, z čeho by žil, když při neustálých vojenských cvičeních neměl a podle zákonů si ani nesměl vydělávat na živobytí?¹⁰²

Bez půdy a produktů z ní se dítě jen těžko mohlo začlenit do státem řízené výchovy a později mezi sobě rovné muže. Proto byly ony děti považovány za nelegitimní. Podílů půdy bylo málo, Sparta trpící nedostatkem vládnoucí vrstvy se nemohla kvůli tomu více populačně rozrůst, aby její privilegovaná vrstva nezchudla a celý systém se nezhroutil. Spart’anům nezbývalo nic jiného, než z obav z vlastního zchudnutí nelegitimní děti odkládat.

Nelegitimních dětí však bylo v období klasického Řecka dost. Xenofón ve svých Řeckých dějinách zmiňuje celý oddíl spartských levobočků,¹⁰³ který se účastní bojů v peloponnéské válce. Kolem postavení těchto dětí, které se narodily mimo manželský svazek, zůstává však ještě stále mnoho nezodpovězených otázek. Ve Spartě si občanství nikdo nemohl koupit, vše záleželo na půdě; to byl důvod, proč počet Spart’anů neustále klesal.

---

¹⁰⁰ XEN. *Rep. Lac.* 1.

¹⁰¹ Ibid. 1.

¹⁰² CHRISTIEN, 1988, s. 36.

¹⁰³ XEN. *Hell.* V/3,, Šli s ním (s králem Agegésipolidem) také četní dobrovolníci z řad zámožných perioiků, cizinci ze skupiny tzv. chovanců, mnoho mužů, kteří se zrodili z nemanželských svazků Spart’anů s heilótskými ženami - byli to mladíci urostlí a osvědčení ve službě pro obecné blaho.“

O legitimní děti však těsně po jejich narození muselo být postaráno. Když úspěšně prošli u rady starších, byly vráceny do rodiny a ta se o ně starala do té doby, než si je vyžádal stát.

1.2.2.3. Ženy ve výchově chlapců

Řekla jsem již, že po narození byly děti svěřeny ženám. Předpokládá se, že šlo především o chůvy z vrstvy perioiků. To, že v prvních letech děti vychovávaly pouze ženy, nebylo nic výjimečného. Ve všech starověkých státech trávily děti, dívky i chlapci svá první léta v ženské společnosti.

Dětem ve Spartě byl však již od útlého věku odepírán veškerý komfort i přehnané projevy lásky ze strany rodiny. Matky se ke svým synům citově nevázaly, věděly, že děti nepatří jim, ale státu, který jejich výchovu převezme od jejich 7. roku života.

O tom, jak byla spartská výchova již od nejranějšího dětství tvrdá, píše Plútarchos:
¹⁰⁴ „Chůvy si navykly jakémusi pečování o děti, jež bylo spojeno s uměním, takže nemluvňata odchovávaly bez plen a dopřávaly tak volnosti údům a celé postavě, a hleděly k tomu, aby se jejich svěřenci spokojovali s malým množstvím potravy a nebyli vybíraví, aby se nehrozili tmy a nebáli samoty, ani aby neznali nezpůsobné mrzoutství a plačtivost.“

Pro jejich přísný a nesmlouvavý vztah k výchově dětí, které pak byly v životě dle názorů starých Řeků odolnější, byly spartské ženy velmi vyhledávanými chůvami po celém Řecku. Již od nejútlejšího věku recitovaly úryvky z Homéra, čímž v dětech pěstovaly touhu po hrdinství a velkých činech. Vzpomeňme například slavného athénskému stratéga Alkibiada, který byl z rozhodnutí samotného Perikla vychováván jednou ze spartských chův jménem Amykla. Nepřekvapí proto, že se na čas Spartanem stal.

Nicméně můžeme předpokládat, že jak Xenofón, tak Plútarchos mohou trochu přehánět. Spartské ženy jistě nebyly méně starostlivými matkami než ty ze zbytku Řecka. Děti v sedmi letech matky opustily a nastoupily výchovný proces. Mateřské pouto však nebylo zcela přetrženo. V sedmi letech byly děti ještě malé na to, aby se plně obešly bez svých matek. Domů se ještě často vracely a matky na ně měly v celém průběhu života velký vliv.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ PLUT. *Lyk.* 16.

¹⁰⁵ Srv. MICHELL, 1969, s. 168.

Děti byly tedy již od narození připravovány k životu v militaristicky založené obci. Jak zákonodárce Lykúrgos rozhodl, tak bylo po dlouhá léta činěno. Jak ukáží v následujících kapitolách, systém byl propracován velmi detailně a my si i přes nepřesnosti pramenů a stále živé diskuse novodobých historiků můžeme udělat velmi slušný obrázek o tom jak *agoge* v klasické době vypadala.

1.2.3. Výchovu přebírá stát - rozdělení chlapců do skupin dle věku

V sedmi letech přebíral výchovu dětí stát. Ze se tak spartská výchova lišila od athénské, která byla soukromého rázu, jsem již zmínila. Spartská *agoge* tedy začala v sedmi (resp. v osmi)¹⁰⁶ letech a trvala do 20 let chlapce, kdy byla ukončena a chlapci vstupovali do světa mužů.¹⁰⁷ Jakmile byl proces výchovy zahájen, mladý Spartan se stal až do své smrti „majetkem“ státu. Jeho život byl plně věnován přípravě na obranu obce a posílení obrazu síly domovské *polis*. Muži měli následně trávit celý život na cvičišti, na bojišti, u společných jídel či v kasárnách. Na tento typ vojenského života, především v mužské společnosti, byli tedy přivýkáni už od útlého dětství.

Výchova, která trvala 13 let, byla podle dostupných zdrojů rozdělená do tří cyklů. O přesném rozdělení se historikové neustále přou. Nejčastěji zmiňovaná jsou dělení podle komentářů v díle Hérodotově a Strabónově. Podle známého francouzského historika H. – I. Marroua, který se tématem podrobně zabýval, se většina moderních badatelů přiklání k dělení Hérodotově.¹⁰⁸ Marrou však určil jiný věk pro vstup do poslední věkové skupiny mezi tzv. jinochy (*eirény*), a to na 16 let.¹⁰⁹

Dělení chlapců mělo jistě své opodstatnění a logiku. Chlapci byli děleni podle dosaženého věku do skupin-družin. S těmi pak trávili celé dny. Vznikala tak samozřejmě nálada neustálé rivality, která je podstatným rysem tohoto typu výchovy.

¹⁰⁶ Michell, 1964, s. 167, upozorňuje na problém rozdílného počítání věku v naší době a v řeckém světě. To je důvod, proč vzniklo několik rozdílných interpretací věkových skupin chlapců. V Řecku se jako první narozeniny dítěte počítal den jeho vlastního narození, kdežto v moderní době slaví dítě narozeniny až po završení prvních 12 měsíců života.

¹⁰⁷ To, že výchova končila 20. rokem, není zcela přesné. Muži byli v podstatě vzdělávání ve vojenském umění celoživotně. Navíc pokud bychom se podívali do nedalekých Athén, tam výchova mládeže končí hluboko pod 20. rokem a jejich další vzdělávání není již nijak organizováno. „Výchova se vztahovala na muže až do dospělého věku. Nikomu nebylo totiž dovoleno žít, jak by sám chtěl, nýbrž měli právě tak jako ve vojenském táboře i způsob života vymezený ke službě obce.“ PLUT. *Lyk.* 24.

¹⁰⁸ MARROU, 1948, s. 229.

¹⁰⁹ Ibid. s. 217.

Dělení podle věku bylo jen jedním z dalších typů dělení v už tak dost rozdělené Spartě. Vše muselo mít pevný řád. Tento systém se jistě velmi osvědčil, byl motivující, protože soupeřením ve skupině se stejně starými chlapci jak děti tak i jejich dohlážitelé mohli ocenit pokroky, nebo zjistit nedostatky jedinců.

I v naší době se osvědčil podobný způsob dělení, například při sportovních či vědomostních soutěžích. I dnes jsou děti děleny podle věku s jasným smyslem lepšího porovnání jejich schopností.

Při dosažení určitého věku dítě postupovalo do další skupiny. Někdy byl postup dál podmíněn pouze věkem, jindy musel dotyčný složit určitý typ zkoušky, nebo dokonce podstoupit iniciační rituál, který mu otevřel dveře dál do života. Ony rituály bývaly nejčastější vstupenkou do světa dospělých.¹¹⁰

1.2.3.1. Dělení chlapců podle Xenofónova *Lakedaimónského zřízení* a Plútarchova *Životopisu Lykúrga*

Je vžita hypotéza, že spartští chlapci byli v průběhu *agoge* děleni do skupin dle věku. Přesto dva hlavní prameny, které ke studiu Sparty používám, o přesném dělení mlčí. Ani Xenofón a následně ani Plútarchos se o přesných věkových údajích nezmiňují. Jejich dělení spíše odpovídá dělení podle fyzického věku, o přesných číslech mlčí. Přesné věkové údaje z toho spíše můžeme vyčíst skrytě, explicitně je však v textu nenajdeme. Chlapce podle jejich záznamů můžeme rozdělit na děti (7-12 let), malé chlapce (12-16 let) a dospívající (16-20 let).¹¹¹

Plútarchos je o něco sdílnější než jeho starší předchůdce, proto mohu jeho dělení rozebrat trochu podrobněji. „*Když dosáhli sedmi let, rozdělil je na družiny,*“ (...) „*když pak dosáhli dvanácti let, nenosili už spodní oděv,*“ (...) „*Eirény totiž nazýval ty z jinochů, kteří již přede dvěma roky překročili chlapecký věk a melleirény nazývají nejstarší z chlapců.*“¹¹²

První cyklus a i sama *agoge* tedy začínal v sedmi (8) letech a končil ve dvanácti. Tyto děti se ještě na noc vracely do svých domovů. Živily je jejich rodiny, pomáhali jim

¹¹⁰ Otázka iniciačních rituálů u Spartanů a různých primitivních afrických společenství je podrobně řešena v práci H. JEANMAIRA *Couroi et Couretes* z roku 1939.

¹¹¹ BIRGALIAS, 1999, s. 63.

¹¹² PLUT. *Lyk.* 16.

otroci. Mohly tedy ještě užívat relativního komfortu. Dny trávili chlapci pohromadě ve skupinách zvaných *agelai*.

Hlavním úkolem této části výchovy bylo naučit se bezmezně poslušnosti, tělesné a duševní odolnosti. Sebeovládání patřilo mezi nejdůležitější vlastnosti každého Spartana, proto se mu učili už od útlého věku. Spartán musel umět ovládnout svůj hlad a žízeň, nebo se nenechat zaskočit horkem či krutou zimou. Příprava na různé druhy strádání, kterých bylo v životě Lakedaimónských víc než dost, měla své místo ve výchově.

„*Aby jim nezchoulostivěly nohy obouváním sandálů, nařídil otužovat je chůzí bosky: když se v tom vycvičí, budou podle jeho názoru snáze vystupovat do kopce, bezpečněji sestupovat z kopce a bosky prý se zvedne, vyskočí i utíká rychleji než obutý, má-li ovšem ztvrdlá chodidla.*“¹¹³ Xenofón tak osvětlil důvody, proč se Lykúrgos postaral o to, aby bylo zamezeno jakéhokoliv rozmazlování, které by vedlo k změkčilosti mužů, kterou vypožoroval především ve své mateřské obci.

Chlapci tedy žili společně v družinách, které měly, jak určil Lykúrgos, ve svém čele toho nejlepšího.¹¹⁴ Dohled nad chlapci byl svěřen jednomu z dospělých mužů, který se nazýval *paidomonos*.¹¹⁵ Toho museli všichni poslouchat na slovo, jinak byli tvrdě potrestáni. Chlapci byli totiž po celých 13 let *agoge* pod neustálým dohledem tzv. *mastigophoroi* - nosičů důtek,¹¹⁶ kteří je při sebemenším znaku zjemnělosti či přecitlivělosti tvrdě trestali.

Různé bandy se pak v rámci cvičení mezi sebou provokovaly a vyvolávaly tak četné bitky. Už tyto šarvátky měly děti naučit chuti stát se vítězem a nenechat se nikým zahanbit a být se, co nejstatečněji, vyhledávajícíce co nejnebezpečnější konflikty.

Tyto děti si hrály a cvičily se nahé, ostříhané do hola a živily se zbytky z hostin *syssitií* a z toho, co zbylo na zemi, protože zasednout u stolu s opravdovými muži ještě nemohly. Proto aby neumřely hlady, jídlo kradly, při čemž se nesměly nechat chytit.¹¹⁷

---

¹¹³ XEN. Rep. Lac. 2.

¹¹⁴ „*Za vedoucího družiny pak ustanovil toho, kdo vynikal moudrou rozvážností a v zápasech byl nejsrdnatější, jeho pokyny se pak řídili, poslouchali jeho příkazy a podrobovali se jeho trestům, takže vychovávání bylo cvičení v poslušnosti.*“ PLUT. Lyk. 16.

¹¹⁵ XEN. Rep. Lac. 2.

¹¹⁶ Ibid. 2.

¹¹⁷ Přestože víme, že chlapci by měli být ve více méně homogenních skupinách, zůstává otázkou, jak toto členění probíhalo. Kdo chlapce rozdělil? Jak jim mohl velet sedmiletý chlapec? Jaká byla přesná úloha *paidonoma*?

Od dvanácti let výchova přitvrdila. Chlapci se už nevraceli na noc domů. „(...) na rok dostávali jediný svrchní oděv, (...). Také společně spávali podle čet a družin na stelivu, které si sami snášeli z rákosí rostoucího podle Eurótu, přičemž jeho vrcholky odlamovali jen rukama bez nože.“¹¹⁸ A tak bychom mohli pokračovat ve výčtu zkoušek, kterými musel každý chlapec projít, pokud se chtěl dostat mezi *homoioi*. Vydržet celou výchovu bylo velmi obtížné, všichni si však byli za prvé vědomi toho, že to je jediný možný vstup mezi muže, a za druhé, jaký význam to má pro celou obec, která čelila neustálému jak vnitřnímu tak vnějšímu tlaku svých nepřátel.

Nejspíš v 16 letech se z chlapce stane *eirén*. Xenofón je nazývá dospívajícími, pro něho jde o velmi důležitou skupinu a díky Lykúrgovi bylo o ně dobře postaráno.¹¹⁹ „Kromě toho, chtěje jim silně vštípit ukázněnost, přikázal jim mít i pochodech ruce v plášti, pochodovat mlčky a po ničem se neohlížet, nýbrž dívat se přímo před sebe.“¹²⁰ O *eirénech* a pozdějším *melleirénech* (nejstarší z chlapců)¹²¹ se od Plútarcha dovídáme jen to, jak vypadal jejich život po dosažení 20 let. Co se dělo předtím, o tom mlčí. Jediné, o čem se zmiňují podrobněji oba antičtí historikové, je láska dospělých mužů k těmto chlapcům. O tom, jak spartská pederastie vypadala, se podrobněji rozepíšu v jedné z následujících kapitol, protože i ta měla ve Spartě podstatný výchovný účel.

Podle Plútarcha si už takový zkušený *eirén* nežije špatně. „Velí v půtkách svým podřízeným a doma jich užívá za pomocníky(...)“¹²² Přesto jejich strava zůstala skromná, museli si ji stále získávat krádeží. V osmnácti letech se nejspíše stali dospělými a začal jejich vojenský výcvik. Účastnili se hostin dospělých mužů. Tato mužská společnost měla pro ně především výchovný ráz. Mladíci poslouchali při hostinách hrdinné příběhy, a pokud nebyli vyzváni, sami se aktivně neúčastnili, pokud jim však byla položena otázka, museli na ni hbitě odpovědět.¹²³

To, že se Xenofón ve svém spise zabýval pouze tím, jak vychovat dobrého vojáka a neřešil intelektuální výchovu dětí, je sice něco, co bych mu jako autorovi mohla

---

¹¹⁸ PLUT. *Lyk.* 16.

¹¹⁹ XEN. *Rep. Lac.* 3.

¹²⁰ Ibid. 3.

¹²¹ PLUT. *Lyk.* 17.

¹²² Ibid. 17.

¹²³ XEN. *Rep. Lac.* 3.

vytknout, chápu však, s jakou náladou svůj spis psal a co chtěl oslavit. Přesto si uvědomme, že to nebyly humanitní vědy, ve kterých by vynikali. Spartané porazili Athéňany na válečném poli, ne na kulturním jevišti. Proto fakt, že se o intelektuální výchově, přestože byla součástí *agoge*, Xenofón nezmiňuje, musíme chápat tak, že sám autor ji bral za samozřejmost, a protože nešlo o nic výjimečného, mlčí o ní.

1.2.3.2. Rozdělní dětí do skupin podle věku. Co historik, to jiné dělení

Nejvíce historiků se odvolává na dělení dětí podle komentářů u historiků Hérodota¹²⁴ a Strabóna.¹²⁵ Asi nejpodrobněji rozebral z dosažitelných pramenů¹²⁶ podobu rozdělení chlapců francouzský historik I.-H. Marrou.¹²⁷ Podle získaného slovníku názvů skupin nabízí následující možnou syntézu.¹²⁸

Malé dítě	8 let	<i>rhobidas</i>
	9 let	<i>promikkizomene</i>
	10 let	<i>mikki(khi)zomene</i>
	11 let	<i>propais</i>
Dítě	12 let	<i>pratopampais</i>
	13 let	<i>hatropampais</i>
	14 let	<i>mellirene I</i>
	15 let	<i>mellirene II</i>
Eirén	16 let	<i>sideunas</i>
	18 let	<i>tritirene (?)</i>
	20 let	<i>proteiras (?)</i>
	21 let	<i>shaireus</i>

Podle Marroua se tedy ve 20 letech stává *eirén*, *eirénem-šefem*, tím co má dohled nad mladšími chlapci. V 21 letech pak vstupuje mezi muže a usedá s nimi ke stolu *syssitií*.

¹²⁴ G. GLOTZ, H. JEANMAIRE, I.-H. MARROU, C. M. TEZELLAR.

¹²⁵ H. MICHEL, W. DEN BOER.

¹²⁶ XEN. *Rep. Lac.*, PLUT. *Lyk.*, HERODOT. *Hist.*, STRAB. *Hist.*, PHOTIUS, antické nápisy.

¹²⁷ MARROU, 1948, „*Les classe d'âges de la jeunesse spartiate*“. V dalších letech na něho navázala J. CHRISTIEN.

¹²⁸ MARROU, 1948, s. 229.

Další možné dělení nabízí například H. Jeanmaire, který se problematikou výchovy a Sparty zabýval velmi podrobně. On dělí chlapce následovně.

	Děti (8-12 let)
8 let	<i>rhobidas</i>
9 let	<i>promikkizomene</i>
10 let	<i>mikkizomene</i>
11 let	<i>propais</i>
12 let	<i>pais</i>
13 let	<i>mellirene</i>
14- 19 let	<i>eirén</i>

Dělení chlapců do skupin podle zastánců Strabónova komentáře vypadá následovně.

W. Der Boer uvádí.

14 let	<i>robidas</i>
15 let	<i>prokomenos</i>
16 let	<i>mikizomenos</i>
17 let	<i>propais = atropabais</i>
18 let	<i>pais = pratopabais</i>
19 let	<i>mellirene</i>
20 let	<i>eirén</i>

Jako poslední dělení uvedu pro úplnost dělení dle historika H. Michella.

	Děti (7-12 let)
13 let	<i>robidas</i>
14 let	<i>promikizomenos</i>
15 let	<i>mikizomenos</i>
16 let	<i>propais</i>
17 let	<i>pais</i>
18 let	<i>mellirene</i>
19 let	<i>eirén</i>
20 let	<i>protiras</i>

Terminologie je opravdu složitá, každý autor se pokusil prací s různými zdroji, co nejlépe uvést názvy všech skupin.¹²⁹ Výše citovaná dělení jsem uvedla pro zajímavost o srovnatelnosti používané terminologie, která se dotýká studia výchovy ve Spartě. Jde především o teoretické snahy současných historiků, soudím, že naše doba si žádá přesné dělení, jasné termíny, proto tolik pokusů o rozbor dostupných pramenů. Nicméně vzhledem k tomu, že tak málo víme o tom, jak ony skupiny fungovaly, jaké byly role jejich členů, jak probíhalo rozdělování, zůstává toto dělení do tříd novodobou problematikou a je výsledkem novodobých teoretických zkoumání. Sami antičtí autoři, jak jsem zmínila, se nad oním dělením nijak podrobně nezastavují a dávají přednost dělení podle fyzického a intelektuálního věku dětí.

---

¹²⁹ Výše zmíněné dělení a i jiná další uvádí BIRGALIAS, 1999. (s. 62-73)

Terminologie je opravdu složitá, každý autor se pokusil prací s různými zdroji, co nejlépe uvést názvy všech skupin.¹²⁹ Výše citovaná dělení jsem uvedla pro zajímavost o barvitosti používané terminologie, která se dotýká studia výchovy ve Spartě. Jde především o teoretické snahy současných historiků, soudím, že naše doba si žádá přesné dělení, jasné termíny, proto tolik pokusů o rozbor dostupných pramenů. Nicméně vzhledem k tomu, že tak málo víme o tom, jak ony skupiny fungovaly, jaké byly role jejích členů, jak probíhalo rozdělování, zůstává toto dělení do tříd novodobou problematikou a je výsledkem novodobých teoretických zkoumání. Sami antičtí autoři, jak jsem zmínila, se nad oním dělením nijak podrobně nezastavují a dávají přednost dělení podle fyzického a intelektuálního věku dětí.

---

¹²⁹ Výše zmíněné dělení a i jiná další uvádí BIRGALIAS, 1999. (s. 62-73)

Kapitola druhá: Jinošství, drsný život pod ranami biče

„Již v tomto věku se k vynikajícím jinochům družili jejich ctitelé, i starší na ně dávali pozor, častěji přicházeli na cvičiště a byli přítomni, když se potýkali a navzájem škádli, a to ne jako nečinní diváci, nýbrž tak, že všichni se jaksi pokládali za otce všech, za jejich vychovatele a představené, takže nebylo ani chvilky, ani místnosti, kde by se nevyskytl někdo napomínající a trestající toho, jenž chybil.“¹³⁰

V průběhu výchovného procesu byli chlapci neustále trestáni. O jejich trestu rozhodovali dospělí muži, kteří chlapce sledovali a pobízeli k neustálým šarvátkám mezi jejich skupinami. Pokud se dospělým mužům zdálo, že chlapec nejednal dostatečně odvážně, dostal okamžitě trest od stále přítomného nosiče důtek.¹³¹ Bylo by mylné představovat si, že chlapci, kteří byli bití, potupně prosili o milost. Naopak ono bití pro ně bylo příležitostí vykoupit se a snést ho s kamennou tváří. Trest důtek měl posloužit k tomu, aby se chlapci lépe naučili snášet bolest a poslouchat ty, kteří byli v hierarchii nad nimi.

Během všech cyklů *agoge* chlapci a posléze mladí muži podstupovali různé zkoušky. Ti, co se úkolu zhostili nejméně obratně, byli potrestáni. Většinou šlo o to, že byli přistiženi při vykonávání svěřeného úkolu, především krádeže.

Chlapci se však neučili jen hbitosti těla, ale i jazyka. Lakonismus je umění, které i v dnešní době vzbuzuje obdiv. Naučit se toto strohé, avšak sdílné vyjadřovací umění, bylo povinností každého muže ve Spartě, protože tu nebyl čas na zbytečné řeči.

Antický svět byl pověstný svou láskou k mladým chlapcům, hold jim vzdal nejen umělec či filosof. I ve Spartě starší muži měli své oblíbence, nad kterými drželi ochrannou ruku. Vztah chlapce a muže, ať jeho náplní bylo cokoli, měl ve Spartě bezpochyby výchovnou funkci.

Chlapci, kteří podstupovali *agoge*, byli pro nás ve velmi zajímavém postavení. Po celý cyklus výchovy byli pod neustálým dozorem a byli trestáni jako porobení *heilóti*.

---

¹³⁰ PLUT. *Lyk.* 17.

¹³¹ Trest bití důtkami byl ve starověkém Řecku spojen hlavně s tresty pro otroky. Svobodní občané biti nebyli. Bití důtkami budoucích spartských občanů vzbuzovalo v jiných obcích nelibost. VERNANT, 1989 (s. 196) cituje Filostrata „*To Řekové necítí hanbu být veřejně ty, kteří budou jednou řádnými občany?*“.

Na rozdíl od nich však svůj úděl snášeli s pocitem, že jednou - až se dostanou mezi *homoioi* -, vše skončí a oni dosáhnou úcty a moci.¹³²

2.1. Krádež, jako součást výchovy

*„Živí své děti tak, aby nikdy nebyly zcela nasyceny, a tak se naučily snášet hlad. Také je učí krást a poté trestají toho, kdo je přistižen, důtkami, aby je naučili vyrovnat se s únavou a nedostatkem spánku, tváří v tvář nepříteli.“*¹³³

2.1.1. Řeční autoři o spartských dětech, které kradou

*„Hoši kradou tak obratným způsobem, že prý jeden z nich, když už ukradl mládě lišky a ukrýval je pod pláštěm a to zvíře mu rozsápalo břicho svými drápy a zuby, aby to zatajil, statečně snášel bolest, až skončil.“*¹³⁴

Nemalá kritika se snášela nad Spartou kvůli tomu, jak malí spartští chlapci, kteří přitom aby přilepšili svému skromnému jídelníčku, vymýšleli různé lsti, podstupovali fyzické utrpení, a to vše s odhodlaným výrazem ve tváři, plně si vědomi svého trestu, budou-li přistiženi.

Autoři kritizovali Spartu a její podivné mravy, protože jinde bylo krást zakázáno, ve Spartě však snad přímo dovoleno. Z dostupných pramenů sice není jasné, jak často a v kolika letech děti tyto krádeže vykonávaly, přesto však nepochybujeme o tom, jak významné místo onen jev měl ve společnosti. Xenofón tomu totiž věnoval nemalou část ve svém spise.

Otázce krádeže se Xenofón věnuje v části, v níž popisoval výchovu, opravdu podrobně. Z jeho připomínky na konci odstavce je patrné, že mu jde především o její obhajobu. *„Je na tom také patrné, že kdekoli je potřeba rychlosti, tam má změkčilý člověk nejméně výhod a nejvíce potíží.“*¹³⁵ Řecký historik jistě věřil, že je ono cvičení pomůže lépe připravit na přežití ve válce, přesto bych považovala onen prostor věnovaný krádeži za trochu přehnaný. Spojila bych ho s Xenofóntovou snahou, jak mírnit otevřenou kritiku jeho současníků.

---

¹³² VERNANT, 1989, s. 202.

¹³³ In DUCAT, 2003, s. 10. (ARISTOT. *Const. Lac.* frg. 611, 13.)

¹³⁴ PLUT. *Lyk.* 15.

¹³⁵ XEN. *Rep. Lac.* 2.

Krádež a její umění byla možná spjata s filosofií tamní výchovy, o čemž se Xenofón nejspíš snažil přesvědčit své čtenáře. Lykúrgos jistě nechtěl ze Spartánů vychovat zloděje, ale chtěl, aby se děti již od dětství cvičily v hbitosti, ve lsti a také aby byly připraveny za svou neobratnost dostat trest, protože v dospělém životě spartského vojáka by jeho nešikovnost znamenala smrt. Vše souviselo s přípravou na vojenský život. „*Vždyť je zřejmé, že kdo zamýšlí krást, musí v noci bdít, ve dne podvádět a strojit léčky a kdo se chce něčeho zmocnit, musí mít také špehy.*“¹³⁶ Chlapec tedy nejen musí vymyslet plán krádeže a krádež provést, ale velí také i nějaké skupince, kterou se musí naučit efektivně řídit.¹³⁷ A ten, kdo tuto aktivitu dobře nezvládne, zaslouží trest. A „*Spartané tedy trestají chycené zloděje jakožto špatné zloděje.*“¹³⁸

Krádež měla navíc ve Spartě dvě roviny, první byla ta, která povolovala dětem, aby získávaly jídlo a byla možnou každodenní náplní jejich života.¹³⁹ Ta druhá rovina byla rovina rituální. O tom, jak byli malí zloději trestáni u oltáře bohyně Arthemis, budu podrobně mluvit v následující části.

Pro Plútarcha byla krádež stejně jako pro Xenofóna skvělým cvičením. Děti nekradou pouze na venkově, ale snaží se ukrást i jídlo na mužských hostinách,¹⁴⁰ což vyžaduje opravdu velkou míru obratnosti.

2.1.2. Otázky spojené s problematikou krádeže ve výchově chlapců ve Spartě

Nejčastěji pokládané otázky spojené s praktikou krádeže byly tři. Co tedy ony děti kradly - opravdu jen jídlo? Kradly jen některé skupiny dětí, nebo všechny děti? A byla ona krádež opravdu nedílnou součástí *agoge*?¹⁴¹

---

¹³⁶ XEN. *Rep.Lac.* 2.

¹³⁷ Srv. Tato forma přípravy evidentně směřuje spíše k typu partyzánské války, než ke střetu muže proti muži v šicích hoplītů. Nicméně víme, že války se nevyhrávají pouze na otevřených bojištích a že velkou váhu má vychytralost protivníka, co se týče špionáže a nepravidelných rychlých útoků v malých skupinkách na nic netušící nepřátele.

¹³⁸ XEN. *Rep.Lac.* 2.

¹³⁹ J. CHRISTIEN opouští myšlenku každodennosti ve věci krádeže potravy s tím, že jde především o rituální záležitost. Děti napodobují svět dospělých, dostávají se do nebezpečí a ti, co uspějí mají šanci dostat se do skupiny k těm nejlepším. Jde tam o jeden z dalších kroků na cestě mezi vojenskou elitu (CHRISTIEN, 2007, s. 122).

¹⁴⁰ PLUT. *Lyk.* 17: „*A ti je přinášejí kradené, jedni lezou do zahrad, druzí se velmi chytře a obezřetně vkrádají k společným obědům mužů (...)*“

Najít odpovědi na tyto otázky se už dlouho snaží všichni, které Sparta zaujala. V tom, jak rozdílným závěrům badatelé docházejí, opět připomíná rozporuplnost pramenů, které používáme ke studiu.

Zajímavé jsou následující čtyři náhledy na problematiku z minulého století. Francouz F. Ollier v *Le mirage spartiate* vyzdvihuje ve Spartě fakt, že tam krádež byla tolerovaným, ba snad i zákonem povoleným faktem. Na rozdíl od ostatních obcí, kde byli zloději trestáni pro krádež, byli ve Spartě tedy trestáni pro svou nešikovnost. K tomu ještě F.Ollier zdůrazňuje fakt, že se děti nemohly na krádeže vypravovat moc často, protože tak by se úplně připravily o pocit překvapení u svých obětí.¹⁴²

H. Michell nepovažuje krádež přímo jako nedílnou součást výchovy, ale spíše jako nezbytnost pro chlapce postarat se v určitém stádiu *agoge* vůbec o své živobytí. Fakt, že krádež vzbuzovala a stále vzbuzuje tolik otázek, je spjata s tím, že nebyla dostatečně pochopena a vysvětlena už antickými autory.¹⁴³

K tomu ještě J.-P. Vernant vyzdvihuje krádež jako jakousi zkoušku, kterou chlapci musí podstoupit proto, aby se dostali do světa dospělých.¹⁴⁴

J. Christien dokonce podtrhuje, že krádež jako akt je v mnohých primitivních civilizacích součástí iniciačních rituálů, kde šlo také o krádež potravin.¹⁴⁵ K lepšímu pochopení krádeže ve Spartě nám to ovšem nepomůže. J. Christien dále rozvádí teorii, že ona krádež mohla ve Spartě opravdu mít úlohu iniciační. Při svém tvrzení vychází z jasných faktů. Za prvé krádež je typ zkoušky, kterou musí iniciovaný úspěšně složit. Za druhé pak jde ve většině iniciačních zkoušek o to, aby se iniciovaný postavil mimo zákon a psaná pravidla, což krádež předpokládá.¹⁴⁶

Zajímavé je shrnutí této problematiky, kde vůbec fakt oné krádeže měl hned tři zásadní významy pro obec.¹⁴⁷ Za prvé se mládež cvičila v pozornosti, nelenivěla, za druhé občané museli být neustále na pozoru před nenechavými zloději a v neposlední

---

¹⁴¹ BIRGALIAS, 1999, s. 96.

¹⁴² OLLIER, 1933, s. 71.

¹⁴³ MICHELL, 1964, s. 178.

¹⁴⁴ VERNANT, 1989, s.178.

¹⁴⁵ Viz JEAN DUCAT, *Du vol dans l'éducation Spartiate*, 2003.

¹⁴⁶ DUCAT, 2003, s. 108.

¹⁴⁷ BIRGALIAS, 1999, s. 99. Autor cituje historika Barhélemyho.

řadě se všichni dohromady neustále cvičili v předvídání nové možné lsti svého nepřítele.¹⁴⁸ Myšlenka je velmi zajímavá, a i když je ve své komplexnosti až příliš složitá, je možné, že bude částečně pravdivá. Ve Spartě se nikdy nic nedělo jen tak a bylo by nesprávné její občany a celý systém podceňovat.

Pokud bych měla reagovat na závěrečné rozličné názory historiků a uvést konečné shrnutí, ztotožnila bych se s názorem N. Birgalias, že krádež sloužila jako kontrolní cvičení již naučených dovedností a vedla k dalšímu stupni zasvěcování, ve kterém po krádeži potravy přišla na řadu tzv. *krypteia*¹⁴⁹, o které teprve budu mluvit. K tomu bych ještě připojila, že se vůbec absurdita oné krádeže a trestu pro chyceného zloděje v průběhu času vystupňovala a v hellénistické době, kdy už Sparta byla jen stínem své slávy, se mladíci umírající při krádeži sýrů z oltáře Orthie stali vítanou turistickou podívanou.

2.1.3. Rituál u oltáře bohyně Artemis Orthie

Poté co jsem detailně mluvila o krádeži ve výchově, musím dále pokračovat jejím vyvrcholením či druhem. Krádeží bylo více druhů,¹⁵⁰ mezi ty rituální neodmyslitelně patřil krvavý rituál před oltářem Athemidy Orthie. V tomto případě šlo o krádež sýrů, které měly být svou přírodní povahou blízké povaze přírodní bohyně i zraní mladíků v muže.¹⁵¹ I při této krádeži šlo o odcizení potravin a její viník byl trestán bičem. Nešlo však už o skryté odcizení věci, právě naopak šlo o veřejnou záležitost, kde zloděj musel ukázat svou chytrost, rychlost a odolnost proti bolesti. Rány bičem byly i tady spojeny s trestem pro viníka, trestem, který byl neodmyslitelně spjat s tresty mladých chlapců v průběhu celé *agoge*.¹⁵²

K poznání rituálu nám slouží už zmiňované vykopávky¹⁵³ z počátku 20. století a také zmínky řeckých autorů Xenofóna, Plútarcha a především Pausánia. Neboť zkrápění

---

¹⁴⁸ Ibid. s. 99.

¹⁴⁹ BIRGALIAS, 1999, s. 104.

¹⁵⁰ K podobným typům krádeže potravin z posvátných oltářů patřily i tzv. bromolochia, se kterými jste se mohli setkat po celém Řecku. Šlo o tolerované krádeže potravin chudáky, či dětmi (DUCAT, 2003, s. 103).

¹⁵¹ CHRISTIEN, 2007, s. 125.

¹⁵² BIRGALIAS, 1999, s. 154.

¹⁵³ Při vykopávkách bylo nalezeno velké množství slonovinových sošek znázorňujících okřídlenou bohyni, dále byly objeveny sošky gorgon, sfing, vojáků, hudebníků a zvířat. Nemalé také bylo množství

oltáře nevinnou krví spartských chlapců bylo takovou událostí, že ji žádný autor ve své zprávě o této *polis* nemohl opomenout.

2.1.3.1. Chrám bohyně a původ rituálu

„Území, které nazývali Bažinaté (*Limmaion*), má chrám *Arthemidy Stojící zpřima* (*Orthia*). Její dřevěná socha je prý tatáž, kterou přinesl *Orestés* z *Tauridy*.“¹⁵⁴

Svatyně bohyně se tedy nachází v bažinatém kraji u řeky Eurotás. Od počátku rituálu až po dobu římskou byla tato krvavá podívaná spjata se jménem *Orthie*,¹⁵⁵ připojení jména bohyně *Arthemis* je doloženo až z pátého století. Spartská *Orthia* i celorecká *Arthemis* byly obě bohyněmi divoké zvěře, nevinnosti a obě byly spojovány s výchovou mládeže.¹⁵⁶ *Arthemis* je chápána jako hraniční bohyně mezi divokým a zkroceným, mezi dětstvím a mužnou zralostí, to ona doprovází chlapce na břeh dospělosti.¹⁵⁷

Nejpravděpodobnější původ rituálu popisuje *Pausaniás* ve svém spise *Cesta po Řecku*. Jde o klasické schéma nepodařené oběti bohyni, kterou si je třeba udobřit. „*Spartské obyvatelstvo a Limnátští a Kynosúrstí z Mesoe a Pitany se dostali při oběti Arthemidině do hádky, z ní přešli k pobíjení, takže mnozí zemřeli před oltářem, ostatní pak zahubila nemoc. Tehdy věštba přikázala, aby nadále skrápěli oltář lidskou krví.*“¹⁵⁸ Zákonodárce pak přikázal, aby byly lidské oběti nahrazeny krví mladých chlapců, kteří se každoročně účastní této slavnosti. „*(...)mimoto pak zavedl Lykúrgos mrskání chlapců, i je tedy oltář stále skrápěn lidskou krví.*“¹⁵⁹

Tradice lidských obětí a skrápění oltáře lidskou krví je známá již z dávných časů. Do Řecka se měla dostat z *Tauridy*, kam šel *Orestés* pro sochu panenské bohyně. Přesto můžeme tento jev považovat spíše za lokální, již dle *Pausaniova* popisu, který se

---

objevených hliněných masek znázorňujících groteskní výrazy starců. Význam a funkce těchto masek ještě nebyly přesně vysvětleny.

¹⁵⁴ PAUS., *Cesta po Řecku*, III/16.

¹⁵⁵ Jméno došlo proměnami z *Worthisia* na *Wortheia* až na konečnou *Ortheai* (CHRISTIEN, 2007, s. 123).

¹⁵⁶ CHRISTIEN, 2007, s. 123.

¹⁵⁷ VERNANT, 1984, s. 17.

¹⁵⁸ PAUS. III/16.

¹⁵⁹ PAUS. III/16.

odvolává na to, že nejprve dvě skupiny Spartánů oltář pošpinily svou krví a pak, aby byla pohana odčiněna, museli oltář i nadále skrápět krví.¹⁶⁰

Díky Pausániovi, který spíše podává faktografický popis, který se zabývá rituálem lidské oběti a celkově výchovný i iniciační proces nekommentuje, se však dovídáme jak rituál vypadal. „*Při obřadu stojí knězka u oltáře, majíc v náruči sochu, která je pro své malé rozměry vlastně velmi lehká. Chtějí-li však mrskači ošidit rány pro sličnou tvář chlapce nebo vážený rod, cítí žena, že je břímě stále těžší, ba že je lze stěží unést. Tehdy viní mrskače a prohlašuje, že jí ubližují.*“¹⁶¹ V průběhu rituálu jsou chlapci rozděleni do dvou skupin. Jedna skupina má za úkol ukrást co největší množství sýru z oltáře a ta druhá jim v tom má zamezit, tím že zlodějům vyplácí rány bičem. Nakonec vyhrává ten, kdo získá největší množství sýrů. Sláva vítěze se dá srovnat se slávou, kterou získávali olympijští vítězové, protože „*je možné po krátkodobé bolesti se dlouhý čas těšit z dobré pověsti.*“¹⁶²

Rituál se však v čase nejspíše proměňoval. Svědčí o tom především fakt, že z 5. století máme o rituálu jen strohé informace, až z doby římské jsou prameny sdílnější. V době Xenofontově šlo o dvě soupeřící skupiny chlapců, kde jedna se snažila ukrást svaté sýry a ta druhá je bičovala. Šlo především o to získat slávu vítěze. Pro současníky měla význam především výchovný. V prvním století před Kristem mizela z rituálu krádež sýrů, mezi soupeřícími skupinami šlo především o to ukázat co největší míru odolnosti. Protože se to málokdy obešlo bez lidských obětí, byly té době přiřazovány počátky tohoto kultu do barbarské Tauridy, kde Ifigenie obětovala bohyni lidské oběti.¹⁶³ V době Plútarchově je krvavý rituál opět živý a oblíbený mezi návštěvníky Sparty.¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ BONNECHERE, 1993, s. 20-21.

¹⁶¹ PAUS. III/16

¹⁶² XEN. *Rep.Lac.* 2.

¹⁶³ BONNECHERE, 1993, s. 21.

¹⁶⁴ V římské době bylo na místě kultu dokonce zřízeno divadlo. (JENMAIRE, s. 516)

2.1.3.2. Posvátná krádež a bičování jako součást výchovy či vstupní rituál pro vstup do světa dospělých?

„Ustanovil (Lykúrgos), že pěkné je ukrást co nejvíce sýrů z chrámu Artemis Orthie, a jiným přikázal, aby tyto zloděj¹⁶⁵ šlehali pruty.“ Autoři jako byl Xenofón, Platón a později i Plútarchos vnímali tento rituál jako jednu z dalších skvělých institucí založených mytickým zákonodárcem, neboť rituál u oltáře Orthie uváděli hned v návaznosti na krádež potravin malými chlapci.¹⁶⁶

Antičtí autoři v tom viděli především jedno ze cvičení, které bylo součástí výchovy, jehož účelem bylo získání větší odolnosti a odvahy. „Nuže já (Megillos) bych se ještě pokoušel uvést i čtvrtou věc, to, co se u nás dělá, mnoho dělá pro utužování proti bolestem, i při ve spolných zápasech rukama i při jakýchsi loupežích, spojených po každé s mnoha ranami.“¹⁶⁷ Spartští mladíci se nesnažili získat co nejvíce sýrů tím, že se budou maximálně vyhýbat ranám biče, přestože jediným měřítkem vítězství byl počet uloupených sýrů.¹⁶⁸

Mnohdy předváděli svou odvalu a ranám biče se nevyhýbali, neboť oltář bohyně měl být a jistě býval hojně zalit jejich krví. Platón ústy Spartana Megilla vyzvedává především ten fakt, že ony rány určené chlapeckým zádům, byly skvělým vytrvalostním cvičením, které pomáhalo budoucím hoplītům lépe zvládat bolest.

Ani jeden z uvedených autorů nepopisuje uvedený rituál, jen se o něm zmiňují. Xenofón ve svém díle Lakedaimónské zřízení soudí, že dostat bičem je pro zloděje přiměřený trest. Ne snad pro to, že by šlo o spáchání přestupku, ale proto, že se nechal při činu chytit. Proto někteří chlapci umírali pod ranami biče při oslavách bohyně Artemis, při kterých museli pod ranami biče ukrást co nejvíce sýrů z jejího oltáře. Vítěz zvaný „bomonikes“ byl velmi ctěn a považován jako například vítězové Olympijských her.

Přesto k tématu zůstává stále několik otázek. Je téměř nepravděpodobné, že by například Xenofón rituál na vlastní oči neviděl, a takový Plútarchos, přestože tvrdí, že se všeho coby divák zúčastnil, také žádný popis neuvádí. Pro ně je Orthia čistě spjata

---

¹⁶⁵ XEN. *Rep. Lac.* 2.

¹⁶⁶ Pozn. Nevíme jaký byl přesný věk chlapců, kteří se klání účastnili, nejspíše šlo o eirény či melleirény. (JEANMAIRE, s. 516)

¹⁶⁷ PLAT. *Leg.* I 633.

¹⁶⁸ DUCAT, 2003, s. 99.

s vojenskou přípravou. Moderní historikové se však stále častěji přiklánějí k možnosti, že šlo o iniciační rituál nebo rituál plodnosti, kdy se z dítěte stal dospělý muž.¹⁶⁹

Současní historikové se odvolávají na spis H. Jeanmaira,¹⁷⁰ který dává rituálu před oltářem iniciační význam. I podle Jeanmaira jsou pevně zastoupeny dvě teorie rituálu. Podle první se chlapcům při rituálu pomocí ran biče měla do těla dostávat mužnost a odolnost, což by odpovídalo novodobé iniciační teorii. Ta druhá odpovídá onomu zástupnému rituálu zřízenému Lykúrgem a popsanému Pausániem.¹⁷¹

Přesto vyzývá P. Bonnechere v otázce iniciačního rituálu k opatrnosti. Podle autora jsou nad iniciačními rituály Spartanů stále nevyjasněné otazníky a my nejsme schopni určit, který z nich je ten, kdy se z chlapce stává muž. Při bičování u oltáře dochází k rituální smrti mrskaného chlapce a jeho zrození v muže. Pro další diskusi k tématu rituální smrti zmiňuje souboj dvou chlapeckých skupin u Platanistas, kdy je jedna skupina nahnána do vody a kde ponoření má někdy i iniciační význam.¹⁷²

Pro závěrečné shrnutí je dobré si uvědomit, že rituál nebyl primárně spjat s iniciačními rituály, stejně tak nemůže být dávným přežitkem fénických kultů, kde byly obětovány lidské oběti.¹⁷³ Proto je toto téma stále živé a interpretace se liší. S odvoláním na Xenofóna bych považovala onen rituál za jedno z dalších vytrvalostních cvičení, které musel spartský chlapec podstoupit na cestě k začlenění mezi *homoioi*.¹⁷⁴

---

¹⁶⁹ CHRISTIEN, 2007, s. 126.

¹⁷⁰ Více viz. H. JEANMAIRE, 1939.

¹⁷¹ JEANMAIRE, 1939, s. 515.

¹⁷² BONNECHERE, 1993, s. 19. Osobně s autorem nesouhlasím, a to přesto, že ponoření do vody má rituální význam, především pro křesťanskou liturgii, při hrách u Platanistas byla do vody nahnána poražená skupina chlapců, proto nepředpokládám, že by ve Spartě byl primárně iniciován poražený jedinec, i kdyby šlo o kontext rituální smrti.

¹⁷³ Ibid. s. 22.

¹⁷⁴ N. Birgalias však výchovný aspekt zpochybňuje s tím, že jde o příliš individualistickou aktivitu, která ve spartském kontextu nesměřuje k upevňování společné morálky (BIRGALIAS, s. 152).

2.2. Pederastie

„Myslím, že bych měl promluvit i o lásce k chlapcům, protože i to jaksí patří k výchově.“¹⁷⁵

2.2.1. Starořecká pederastie

Pokud v dnešní době slyšíme slovo *pederastie*, většinou toto slovo spojíme s mužskou homosexualitou.¹⁷⁶ Přesto však ve starověkém Řecku tato láska k chlapcům nebyla ničím nemorálním a ve své podstatě nezahrnovala sexuální vztahy mezi jedinci stejného pohlaví. Tato láska nesměřovala k tělesnému, ale spíše duševnímu splynutí spojenému v obdivu ke kráse, odvaze a moudrosti.¹⁷⁷

Stačí se zastavit u krásného řeckého umění, které tuto lásku učinilo nesmrtelnou. Sochaři nejprve sochali do mramoru nahá těla mladých sportovců, než je vůbec napadlo vytvořit ženský akt. Mužská těla byla vystavována na odiv především v *gymnázích*, kde muži cvičili nazí. Mladík si tak mohl získat hned několik obdivovatelů najednou. Mladík *pais*, budoucí *eromenos* tedy mohl mít více *erastů*. Úkolem staršího muže bylo především pomoci chlapci v duševním rozvoji ve smyslu řecké filosofie.¹⁷⁸

Věkový rozdíl mezi „milenci“ vyvolával mezi muži pocit sounáležitosti mladšího bratra se starším sourozencem. Mladík, který se snažil staršího muže zaujmout a svést, ve svém druhovi vyvolával touhu učinit z *eromena* co nejlepšího muže dle vlastního vzoru. *Erastes* byl hrdina, bezchybný vzor, který měl jeho *eromenos* následovat. Vztah by měl v obou mužích probouzet jen to nejlepší. Proto je často *éros* (dokonalá řecká láska) často ve filosofii popisován jako povznesení duše prosté jakéhokoli tělesna.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ XEN. *Rep. Lac.* 2.

¹⁷⁶ Čistě homosexuální svazky však existovaly a probíhaly především ve vztahu k otrokům nebo mladým umělcům účastnícím se mužských hostin, tady však nejde o pederastii a mladé chlapce (VERNANT, 2005, s. 202).

¹⁷⁷ Srv. Podrobně se otázkou homosexuality a pederastie ve starém Řecku zabývá F. BUFFIERE ve své knize *La pédérastie dans la Grèce antique, Eros adolescent*, Les Belles Lettres, Paris, 1980, a J. K. DOVER, *Homosexualité grecque, La pensée sauvage*, Grenoble 1982 a *pederastií* jako součástí iniciačních rituálů vstupu mezi dospělé se zabývá B. SERGENT ve knize *Homosexualité et initiation chez les peuples indo-européens*, Payot, Paris, 1996.

¹⁷⁸ BUFFIERE, 1980, s. 6.

¹⁷⁹ MARROU, 1948, s. 66.

Dvoření klasičtí autoři často popisovali metaforou lovu: kořist získává respekt a obdiv, když se nenechá hned polapit. Chlapec musel ukázat, že umí přemýšlet, vystavit milovníka zkoušce a prozkoumat jeho charakter.¹⁸⁰ *Pederastie* ale byla v *polis* jako Athény trestná, pokud probíhala za účelem prostituce. V Athénách existovaly dokonce tresty pro otce, kteří za peníze prodávali své syny, a také pro ty, kteří jejich služby kupovali.¹⁸¹

Tvrdilo se, že v řeckém světě můžete narazit na dva protikladné přístupy k erotice, které se však v době klasické v řeckých *polis* smísily. Jeden proud byl snad původem z Orientu, kde se tato orientální láska vyznačovala zjemnělostí a zženštilostí chlapců. Sem patřily například i typické znaky antické prostituce: přijímání přehnaných darů, úplatků a lichotek. Druhý proud byl spojován s Dóry a jejich vojensko-kasárenským životem, kde láska (chlapecká i dívčí) byla podřízena disciplíně a vyšším výchovným či eugenickým cílům.¹⁸²

Obecně Řekové odsoudili homosexualitu jako něco nemorálního, něco, co odporovalo jejich estetickému duchu. Proto obecně platilo, že *erasti* mají za přitele jen takové chlapce, kteří už sice nejsou dětmi, ale ještě jim nezačal růst vous.¹⁸³ Přesto se připouští, že pokud vztah chlapce a muže přestoupil hranici duševního obdivu k tělesným požitkům a pokud se tomu tak nestalo z důvodu již zmíněného prospěchu a prostituce, bylo to společností tolerováno.¹⁸⁴

Nemalý vliv na rozvoj homosexuality v řeckém světě mohly mít společné hostiny mužů (*symposion* nebo *syssitie*).¹⁸⁵ Dokud chlapci nedosáhli plnoletosti pro vojenskou službu, nebylo jim při *symposionu* dovoleno ležet, ale museli sedět po boku svého otce či milence.¹⁸⁶

Homosexuální touhy neunikly ani světu řeckých bohů, jako jeden z nejpůsobivějších příkladů bych citovala známý mýtus o Diovi a Ganymédovi. Ganymédes byl sličný syn

---

¹⁸⁰ VERNANT, 2005, s. 91.

¹⁸¹ Ibid. s. 91.

¹⁸² HEJDUK, 2007, s. 15.

¹⁸³ BUFFIERE, 1980, s. 7.

¹⁸⁴ Ibid. s. 8.

¹⁸⁵ BREMMER J., 1990, «*Adolescents, Symposion and pederasty*».

¹⁸⁶ VERNANT, 2005, s. 201.

mytického trójského krále. Podle Homéra ho Zeus v podobě orla unesl na Olymp a učinil ho číšníkem bohů.¹⁸⁷ Mýtus o Diovi a Ganymédovi vyjadřuje tradiční vztah mezi mužským účastníkem *symposionu* a chlapcem, který má na starosti kráter a rozlévá víno.¹⁸⁸ Tak také píše Homér v Iliadě: „*Ílos, Assarakos a Ganymédes, vším podobný bohům, který byl nejkrásnější ze všech smrtelných lidí. Jej bozi unesli pro jeho krásu, měl pobývat s nesmrtelnými bohy a jako číšník měl Diovi nalévat víno.*“¹⁸⁹

Pro řecké filosofy jako byl Platón a Xenofón však měla zůstat tato láska striktně v rovině morálního a intelektuálního rozvoje.¹⁹⁰ Pro tyto Řeky byla láska k chlapcům jedinou možnou a čistou láskou, které muž mohl dosáhnout, s ženami, osobami na pokraji společnosti se v tomto ohledu nepočítalo, ty sloužily jen k zachování lidského pokolení.

J. Christien¹⁹¹ zmiňuje názor etnologů na to, že řecká *pederastie* sloužila mimo jiné jako příprava na vstup z čistě mužského světa do světa heterosexuálních svazků. Zpochybňuje však tvrzení antických autorů jako byli Platón a Xenofón, že k těmto vztahům dvou mužů docházelo pouze za výchovným účelem, podle historicky bylo jejich důležitým aspektem získávání budoucí politické klientely.¹⁹²

Pouze v Athénách můžeme docela přesně vystopovat počátek rozvoje *pederastie*. Díky hmotným důkazům z atických váz je to počítáno od druhé čtvrtiny 6. století.¹⁹³ V 5. století byla v Athénách *pederastie* normálním jevem spojeným především se cvičením v *palestře* a *gymnasiónu*. Podle Athéňanů by vojsko dosáhlo veliké síly, kdyby *erastes* bojoval po boku svého *eromena*. Stejně by tomu tak bylo v případě takzvané „posvěcené armády“ Thébanů složené z mužů propojených homosexuálními svazky, kteří by se vzájemně povzbuzovali ke skvělým výkonům. Ještě v hellénistické

---

¹⁸⁷ Encyklopedie Antiky, s. 211.

¹⁸⁸ VERNANT, 2005, s. 201.

¹⁸⁹ HOM. *Il.*, II. XX.

¹⁹⁰ BUFFIERE, 1980, s. 8.

¹⁹¹ CHRISTIEN, 2007, s. 120.

¹⁹² CHRISTIEN, 2007, s. 120.

¹⁹³ BREMMER, 1990, s. 142.

době měla láska mezi muži velký význam.¹⁹⁴ Vzpomeňme například na Alexandra Velikého a jeho přítele Hefaistiona.

2.2.2. Dórové a homosexualita

Platón obviňuje Dóry za to, že se z *pederastie* časem stala v dórských státech zástěrka homosexuálních vztahů mezi jedinci stejného pohlaví.¹⁹⁵ Není to nic překvapivého, vždyť způsob života ve společnosti založené na vojenském životě k tomu přímo vybízí. V klasické době podle K. J. Dovera¹⁹⁶ bylo homosexuální chování v dórských státech (hlavně ve Spartě a na Krétě) tak samozřejmou věcí, že bylo vcelku kladně přijímáno. To se samozřejmě týkalo dórských států jako takových, pohled z venku byl kritický. Platón v *Zákonech* přichází s jasnou kritikou této praxe. „*Tu všichni vytýkáme Krétanům báji o Ganymédovi, že oni si ji sami vymysleli, když se o jejich zákonech ujala víra, že je dostali od Dia, aby mohli říci, že následují boha, když následují této rozkoše.*“¹⁹⁷

V další části Platón přiřazuje založení homosexuální lásky právě těmto dvěma dórským obcím. „*Vždyť v nemálo jiných ohledech nám celá Kréta i Lakedaimon hodně přispívají, když dáváme zákony rozdílné od povahy většiny lidí, avšak co se týče lásek - jsme sami a můžeme si to říci - nám (Athénanům) veskrze odporují.*“¹⁹⁸ Platón byl však filosof a ne historik a my sami doteď nevíme, odkud a jakým způsobem se homosexualita a *pederastie* po Řecku rozšířila. Od 2. století se věřilo, že *pederastii* vynalezli Kréťané, to ovšem není nijak podloženo.¹⁹⁹

Pederastie na Krétě měla snad iniciační charakter. *Erastes* si vybral chlapce pro jeho odvalu, opět ne pro tělesnou krásu a na několik měsíců ho unesl od rodiny. Únos to byl většinou symbolický, rodina s tím souhlasila a chlapec byl polichocen, pokud si ho vybral opravdu ctihodný muž. Poté, co se společně vrátili do města, *erastes* odměnil

---

¹⁹⁴ BIRGALIAS, 1999, s. 238.

¹⁹⁵ Plat. *Leg.* I, 636, VIII 836.

¹⁹⁶ DOVER, K.J., 1982, *Homosexualité grecque, la pensée sauvage.*

¹⁹⁷ PLAT. *Leg.* I, 636.

¹⁹⁸ Ibid. VIII, 836.

¹⁹⁹ DOVER, 1982, s. 226.

svého *eromena* drahými dárky.²⁰⁰ Co se přesně dělo v průběhu času, kdy se oba skrývali, nevíme.

V Thébách pak dostával miláček od svého milence válečnickou výzbroj,²⁰¹ což mělo pro mladíka, který by si ji sám nemohl dovolit, nemalý význam.

Ve shrnutí se můžeme na původ dórské homosexuality podívat ve třech proudech. Ten první je pro antické autory neodmyslitelně spjat s jejich vojenskou organizací. Ten druhý je založen na faktu, že homosexualita byla společností tolerována a ten třetí vychází z *pederastie*, kde kromě Xenofóna nikdo nevěřil v „platoničnost“ těchto poměrů.

2.2.3. Sparta – *pederastie* jako součást výchovy

*„Lykúrgos však ustanovil opak toho všeho: kdyby řádný muž našel zalíbení v duši nějakého chlapce a pokusil se udělat si z něho dokonalého přítele a žít s ním, to schvaloval a považoval za výchovu nejkrásnější. Kdyby se však ukázalo, že něčí zájem směřuje ke chlapcovu tělu, to označil za největší hanebnost.“*²⁰² To byla Xenofónova odpověď na všechny kritiky směřující Spartě především od Platóna. Podle něj byla *pederastie* něco naprosto všedního v životě Spartanů, mající význam především ve výchově. Šlo o vztah až otcovský mezi chlapcem a jeho *erastem*. K navázání těchto svazků docházelo nejspíše

ve věku 12 let, kdy chlapec mohl zaujmout nějakého muže skvělých kvalit, který se pak stal jeho *erastem*.²⁰³

Výchovný proces ve stínu *pederastie* vypadal ve shrnutí tedy následovně. Po 12. roku byl chlapec v páru se starším mužem, kterému se říká ctitel či milující. Později, když už tvořili nerozlučnou dvojici, se starší muž ve Spartě nazýval inspirátor. Muž uvedl chlapce na *syssitie* mezi další muže, do centra veřejného dění. Chlapec se nazýval posluchač a účastnil se se svým milencem hostin, kde poslouchal politické diskuse, recitované básně, chvalořeči a především vyprávění o hrdinských činech.²⁰⁴

²⁰⁰ Ibid. s. 230.

²⁰¹ BREMMER, 1990, s. 142.

²⁰² XEN. *Rep. Lac.* 2.

²⁰³ PLUT. *Lyk.* 17: „Již v tomto věku se k vynikajícím jinochům družili jejich ctitelé, i starší na ně dávali pozor, častěji přicházeli na cvičiště a byli přítomni, když se potýkali a navzájem škádli (...) „

²⁰⁴ HEJDUK T., 2007, *Od Érota k filozofii*.

Pederastie ve Spartě v pátém století vzbuzovala takové pohoršení, že podle J. Christienové definovaly staré slovníky slovo lakonizovat jako „mít homosexuální poměr“.²⁰⁵ K. J. Dover k tomu dodává, že lakonizovat označovalo také činnost, kdy se občan jiné obce snažil v náladě po spartském vítězství v peloponéské válce napodobovat zvyky a odívání Spartanů.²⁰⁶

„Milovníci jinochů měli podíl na jejich dobré i špatné pověsti. Vypravuje se, že když jednou při zápase řekl chlapec cosi neslušného, byl od představených potrestán i jeho ctitel. Jakkoli byl tento způsob lásky u nich obvyklý, že se krásné a ušlechtilé ženy zamilovávaly i do dívek, přece se u nich nevyskytovala žárlivost, nýbrž muži, kteří si oblíbili chlapce, uzavírali zpočátku spíš vzájemné přátelství a stále usilovali o to, aby milovanou bytost učinili co nejlepší.“²⁰⁷ Plútarchos připomíná, že ve Spartě se *pederastie* netýkala pouze chlapců, ale i dívek. Což je pro tuto *polis* typické.

Úkolem svazku muže s chlapcem pak bylo to, aby skvělý dospělý muž učinil chlapce ještě lepším a na určitý čas měl za něho morální odpovědnost. Proto pokud jeho svěřenec udělal nějakou chybu, byli za ni potrestáni oba. Jak víme, ve Spartě celá *agoge* probíhala pod neustálým dohledem starších mužů, kterým nemohl žádný přestupek uniknout. Trest pak snad vykonal nosič důtek. Trestán byl jak chlapec tak i jeho *erastes*.

Ve Spartě byli dokonce chlapci bez *erasta* stíháni. Pokud navíc mladík svého stávajícího milence opustil, znesvětil tak pouto nejen k němu, ale k celé skupině, do níž se mu zavřely dveře a jejímiž členy byl zostuzován.²⁰⁸

Zatímco Xenofón tedy bránil počestnost těchto svazků, Platón byl skeptický. Přestože filosof patřil do skupiny obdivovatelů Sparty, nevěřil v jejich nevinnost.

Je zajímavé, že zrovna ve Spartě, kde měla homosexualita jen kvést, nebyl pro chlapce problém přijít do kontaktu se spartskými dívkami. Zatímco byly v jiných obcích většinou zavřené doma, ve Spartě nosily krátké tuniky a účastnily se slavností.

Přesto však nebylo ani pro spartské manžele jednoduché se setkávat na společném loži. Muži spali do 30 let společně v kasárnách a muž se musel, aby neuhasl plamen

²⁰⁵ CHRISTIEN, 2007, s. 120.

²⁰⁶ DOVER, 1982, s. 229.

²⁰⁷ PLUT. *Lyk.* 18.

²⁰⁸ HEJDUK, 2007, s. 21.

vášně, ke své ženě tajně plížit po nocích.²⁰⁹ Proto je nepravděpodobné, že by nedocházelo v kasárenském prostředí k žádným homosexuálním svazkům, stejně tak je nepravděpodobné, že by tomu unikly svazky mezi chlapci a jejich *erasty*. Aristotelés k tomu dodává: „(...)aby způsobil odloučenost od žen, aby nerodily mnoho dětí, zařídil pohlavní obcování mezi muži.“²¹⁰ Proto mi připadá obraz podávaný Xenofóntem až příliš křečovitý a idealizovaný. „Nedivím se tomu, že někteří lidé nevěří, vždyť v mnohých státech se zákony nestavějí pouze proti touze po chlapcích.“²¹¹

Na jednu věc však nesmíme zapomenout. Většina pramenů řešících homosexualitu ve Spartě vznikla v době revize spartsko-athénských vztahů po válce. Možná, že proto ten zájem a kritika ze strany athénských autorů,²¹² možná proto tolik snahy vše vysvětlit ze strany Xenofóntovy.

Pro lidi moderní doby jsou výchova a vzdělávání spojeny především s institucí školy. Ve starověkém Řecku to tak chápáno nebylo. Především pak Sparta považovala pederastii za nejkrásnější způsob výchovy²¹³ mladých.

2.3. Fyzická příprava

Celá *agoge* byla spjata s přípravou na vojenský život spartského *hoplita*. Jako příprava sloužily mnohé hry a rituály, při kterých si jedinci mohli poměřit své schopnosti. Co se týkalo fyzické odolnosti, hledali Spartané těžko soupeře. Není žádnou neznámou, že mezi lety 720 – 576 bylo z 81 olympijských vítězů v běhu 46 Spartanů.²¹⁴

O tom, jak přesně vypadala fyzická příprava chlapců ve Spartě, prameny mlčí. Důvod je ten, že se nejspíš nijak nelišila od té, která fungovala v ostatních řeckých obcích. Xenofón podtrhuje alespoň fakt, že první část výchovy chlapců byla spojena se snahou zvýšit jejich odolnost a jejich základní instinkty. Proto chlapci chodili bosí, měli

²⁰⁹ XEN. Rep. Lac. 1: „ (...)a tak prosadil (Lykúrgos) pravý opak, zařídil, aby bylo hanbou, je-li muž spatřen, jak vchází k ženě i jak od ní odchází. “

²¹⁰ ARISTOT. Pol. 1272a.

²¹¹ XEN. Rep. Lac. 2.

²¹² Do této skupiny bych zařadila i Aristofanovu hru *Lysistrate* a v ní vyskytující se narážky na spartskou homosexualitu v kontrastu s athénskou heterosexualitou.

²¹³ XEN. Rep. Lac. 2.

²¹⁴ MARROU, 1948, s. 48.

jednu košili na rok a jejich strava byla velmi skromná, aby jejich tělo nebylo zatíženo zbytečným množstvím potravy,²¹⁵ a aby nepozbyla na pružnosti.

Plútarchos zmiňuje fyzickou přípravu v souvislosti s rozdělením dětí do skupin podle věku. I o tom, jak se fyzická náročnost rok od roku v průběhu *agoge* ztěžovala, jsem mluvila v předešlých kapitolách.

V celořeckém měřítku jistě díky tvrdé fyzické přípravě v průběhu výchovy patřili Spartané mezi obdivované sportovce. Sport měl ve starověkém Řecku podstatné místo v každodenním životě. Každý správný Řek měl dbát jak na svou duševní, tak i na fyzickou stránku (*kalokagathia*). Ve většině obcí se však tyto aktivity týkaly pouze svobodných mužů. Proto bych taky ráda připomněla, že sport ve Spartě nebyl čistě mužskou záležitostí a věnovaly se mu i spartské ženy.

Úspěchy spartských atletů byly nemalé. Není se čemu divit. Spartané byli od útlého dětství vedeni k touze vítězit a být nejlepšími. V jejich situaci, kdy museli čelit velkým demografickým problémům, nebylo ani jiné cesty než věnovat maximální pozornost fyzické přípravě.

V celohellénských soutěžích neměli tedy soutěžící z Lakónie soupeře. Proto je už Thúkýdídés považoval za průkopníky významných změn v řeckém sportu. „*První, kdo používal prostý oděv podobný tomu našemu byli Lakedaimoňané. (...) První se také ukazovali nahí, svlékali na veřejnosti a natírali se před cvičením olejem. Kdysi, i při olympijských hrách, závodníci soutěžili s opaskem kolem ohanbí a neuplynulo ještě mnoho let od doby, kdy se s tím přestalo.*“²¹⁶

Nejslavnější mezi všemi panhellénskými hrami byly Olympijské hry. Pro jejich nerušené konání, a především proto, aby se dostavili co nejlepší závodníci z celého Řecka, byl vyhlášován všeobecný mír. Rokem první Olympiády 776 začíná i počítání řeckého kalendáře. Hry se konaly k počtě nejvyššího olympského boha Dia. Závodníci soutěžili v běhu, v pětiboji, v pěstním zápase, ve volném zápase spojeném s boxem a také ve vozatajských závodech.²¹⁷ Vítěz, jako ostatně i nyní v novodobých dějinách her, získal velký věhlas, dokonce měl právo vztyčit v Olympii svou sochu.

---

²¹⁵ XEN. *Rep. Lac.* 2.

²¹⁶ THÚK. *Hist.* p. 24, I 6,4.

²¹⁷ Původně byla olympijská soutěž jen jedna a to běh na délku stadionu, až v následujících letech byly připojeny další soutěžní disciplíny.

Je velmi zajímavé, že spartská vítězství v Olympijských hrách, byla především v běžeckých a vozatajských disciplínách. Disciplíny jako box a *pankration* zůstaly mimo zájem Spartánů. Reflexe je jednoduchá, ani jeden z těchto sportů nepatřil mezi nezbytnou výbavu spartského bojovníka. Navíc specifickou částí zápasu bylo, že poražený musel prohru sám přiznat a vzdát se.²¹⁸ Vzdát se však vůbec nesouhlasilo se spartánskou povahou, správný spartský muž se totiž nikdy nevzdával.

Olympijské vítězství mělo v Řecku velký význam pro celou obec. Vítěz dostal sochu a celoživotní slávu. Ve Spartě tomu bylo před čtvrtým stoletím jinak. Žádné sochy, žádné velké oslavy.²¹⁹ Obec však nakonec dovolovala napsat vítězství na posmrtnou stélu padlého vojáka a od pátého století nechala zpětně přidělat sochy vítězů ze století předešlých.²²⁰

Spartané se tedy nepřipravovali jako naši sportovci na specifickou disciplínu, fyzická příprava a zátěž byly jejich každodenním chlebem, možná proto nad ostatními Řeky v určitých disciplínách s pojených s válčením tak vynikali.

Přesto v části své *Politiky*, kde Aristotelés mluví *O pěstování tělocviku*, podrobuje spartský systém výchovy vůbec nejtvrďší kritice: „*Dnes tedy obce, které mají pověst, že se zvlášť horlivě starají o výchovu mládeže, usilují jednak o to, aby z ní učinily atlety, a tím škodí tvaru a vzrůstu tělesnému, jednak jako Lakónové, této chyby se sice nedopustily, ale zato zas tvrdou prací ji činí divokou, jako by divokost přispívala zvlášť ke statečnosti.*“²²¹

2.3.1 Platanistas – zkouška naučených dovedností

„*Vida (Lykúrgos), že nejvíc stojí za to poslechnout si sbory a zhlédnout gymnastické závody tam, kde jsou lidé nejctížádostivější, myslel, že mladí muži nejspíš přiblíží statečnosti, jestliže mezi nimi podnítí soupeření o dokonalost.*“²²²

---

²¹⁸ CHRISTIEN, 2007, p. 135.

²¹⁹ J. Christien zmiňuje, že své sochy však měli spartští vítězové vozatajských závodů. Odůvodňuje to tím, že šlo o jinou skupinu spartského obyvatelstva, které mělo především prostředky se dobře o koně starat a sami nebyli plni zapojení do systému výchovy (CHRISTIEN, 2007, s. 136).

²²⁰ Ibid. s. 136.

²²¹ ARISOT. *Pol.* VIII/1338b.

²²² XEN. *Rep. Lac.* 4.

V prvních letech *agoge* nebyli chlapci považováni za dostatečně zralé pro intelektuální výchovu. Proto byli v té době podrobováni především jiným druhům odolnostních zkoušek, které sloužily pro kontrolu již získaných schopností.²²³ Chlapci vyrůstali v neustále vzájemné rivalitě, a proto velmi rádi využívali možnosti poměřit své síly. Jednou z těchto možností byly hry zvané Platanistás.

Hry zv. Platanistás byly hrami, kde všechny podlosti byly povoleny. Chlapci rozdělení do dvou skupin, bojovali nejen sami za sebe, ale i za svou skupinu. Každý se chtěl ukázat jako ten nejodvážnější. Pausaniás každoroční hry, kde nebylo nic zakázáno, popisuje takto: „*V boji samém se potýkají rukama nohama, kousají se, ba i někdy si i oči navzájem vydlobávají. Jmenovaného způsobu potom používají v boji muže proti muži. Také se ve skupinách na sebe vrhají a se vši prudkostí a vzájemně se strkají do vody.*“²²⁴

Hry nejspíš probíhaly na ostrůvku na řece Euritás, kde se utkaly dvě skupiny chlapců. Jedna z nich bojovala za jméno Hérakla a ta druhá za jméno Lykúrga.²²⁵ Boj pokračoval do té doby než jedna za skupin neztřízila. Platanistás byly hry pevně spojené s válkou, šlo o předstíranou bitvu. Obě skupiny si před zahájením her vylosovaly jeden přístupový most na ostrov. „*Samotné prostranství přizpůsobené jinošským zápasům, je obtékáno mořem, vstup je možný jen po mostech.*“²²⁶ Tento ostrov v blízkosti Arthemidina chrámu byl místem, které mohlo být vstupním místem do světa dospělých bojovníků. Předvečer obětoval každý oddíl bohu Áreovi psa, „*neboť mají za to, že je nejstatečnějšímu z bohů milé nejstatečnější z domácích zvířat.*“²²⁷ Poté spolu soupeřili dva kanci a z výsledku byli předpovězeni vítězové.²²⁸ Zápas začal za úsvitu a šlo o to, kdo ostrov obsadí a protivníky vyžene do vody.

Xenofón se o těchto hrách přímo nezmiňuje, ale když píše „*Musí také pečovat o dobrý tělesný stav, protože se bijí ze soupeřivosti, kdekoli na sebe narazí*“²²⁹, cítíme

---

²²³ VERNANT, 1989, s. 178.

²²⁴ PAUS. III/14.

²²⁵ MICHELL, 1964, s. 190.

²²⁶ PAUS. III/14.

²²⁷ Ibid. III/14.

²²⁸ Ibid. III/14.

²²⁹ XEN. *Rep. Lac.* 4.

z toho, že ony hry musel znát, možná jim nepřikládal velký význam, přesto však alespoň podtrhuje fakt, že chlapi mezi sebou neustále soupeřili. Každá obec však musela mít svůj řád, a proto: „*Každý, kdo se k tomu natrefí, má ovšem právo odtrhnout je od sebe, a kdo by neuposlechl, toho odvede paidonomon k eforům, kteří ho tvrdě potrestají, protože chtějí docílit, aby nikdy nezvítězil hněv nad poslušností vůči zákonům.*“²³⁰ Tudíž k tomu, aby si Spartané mezi sebou poměřili své síly v dobách míru, sloužily různé hry a rituály.

2.3.2. Intelektuální výchova ve Spartě. Lakonismus. Hudba a tanec

„*Vědami se zabývali jen kvůli potřebě.*“²³¹

To, že Sparta v období kolem šestého století odvrhla všechno kulturní a plně se zaměřila na válečnictví, jsem už zmiňovala. Od tohoto období mohla tato obec jen vzpomínat na svůj kulturní rozkvět v době archaické.²³² V pátém století byl tento fakt další důvod ke kritice ze strany athénských. Rozkvétající Athény s filozofy a rozestavěnou Akropolí a oproti tomu vojenské tábory vojenské obce. Proto neušla kritice především ze strany Aristotelovy v jeho *Politice*.²³³ Sparta zapověděla v neustálé obavě o své bezpečí, žijící v plné vojenské mobilizaci, vše, co mohlo její obyvatele odvést od vojenské ostražitosti.

Stejně jako ostatní Řekové však znali Spartané homérský epos, matky ho měly recitovat svým synům, aby se inspirovali velkými činy hrdů. Byl to sám zákonodárce, kdo shledal, že tyto básně mu budou prospěšné: „*(...) že je v nich přimíšeno leccos politického a vzdělávacího, což je hodno neméně pozornosti než zábava směřující k rozkoši a nestřídmosti, dal je s nadšením opsat a sebrat, aby je přinesl domů.*“²³⁴ Proto není úplně pravda, že by se Spartané múzám vůbec nevěnovali a že nerozvíjeli jiné než fyzické schopnosti. To, že čas, který této přípravě věnovali, byl nesrovnatelně menší, než ten na přípravu pro vojenský život, však nemusím zdůrazňovat. Intelektuální

---

²³⁰ Ibid. 4.

²³¹ PLUT. *Lyk.* 16.

²³² Uměleckým životem v Archaické Spartě se podrobně ve své práci zabývá Jan Souček. (SOUČEK, 2004.)

²³³ ARISTOT. *Pol.* 2/1275b, 44.

²³⁴ PLUT. *Lyk.* 4.

výchova ve Spartě zcela opomenula filosofii, literaturu a umění a zaměřila se pouze na tanec a hudbu, které úzce souvisely s válečnými potřebami *polis*.

Vzhledem k tomu, že písemné prameny a nápisy jsou ve Spartě od sedmého století opravdu ojedinělé, vede to k závěru, že Sparťané dávali přednost ústní tradici před písemnou. Avšak co se týče alfabetizace populace, její úroveň jistě nijak nevybočovala z celořeckého průměru. Nejvyšší státní úředníci *efoři* čtení i psaní ovládali a vzhledem k tomu, že všichni spartští muži podstupovali stejnou výchovu, můžeme předpokládat, že tomu tak bylo i ostatních obyvatel.²³⁵

Nicméně musíme vzít v úvahu, že alespoň zákony, které dle Xenofóna i Thúkýdida neprošly žádnou změnou,²³⁶ měly písemnou podobu. Je také možné, že se mládež v průběhu *agoge* učila nazpaměť formou písní, které usnadnily jejich zapamatování.²³⁷ O tom, jak do detailu pilovali svou mluvu, svědčí jedna forma intelektuálního vzdělání, a to ovládnutí lakonismu.²³⁸

2.3.1.1. Lakonismus. Umění jazyka

Ve společenství, kde je takový důraz kladen na mluvený projev, byla věnována jazyku samotnému velká pozornost. Proto muži tak dlouho pilovali svou řeč, aby byli schopni ve správný okamžik zvolit správná slova. Proto podle mne není Xenofónovo tvrzení úplně přesné:

„ Vždyť jejich hlas uslyšíš řidčeji než hlas kamenných soch, (...) A když přicházejí ke společnému stolu, odpovídají pouze na otázky.“²³⁹ Ve Spartě šlo spíše o to než nemluvit vůbec, mluvit tehdy, kdy je to opravdu potřeba, převážně o důležitých věcech a ne o malichernostech. Některé legendární spartánské výroky zaznamenal Plútarchos: „Král Leonidás řekl člověku, jenž mluvit o vážných věcech v nevhodný čas: „Cizince, nemluvíš o nutných věcech, kdy je to nutné.“ Když byl Charilaos, Lykúrgův synovec,

²³⁵ BIRGALIAS, 1999, s. 165.

²³⁶ THUK. I 18,1, XEN. Rep. Lac. 1.

²³⁷ CHRISTIEN, 2007, s. 140.

²³⁸ CHRISTIEN, 2007, s. 138.

²³⁹ XEN. Rep. Lac. 3.

otázán, proč Lykúrgos vydal jen nevelký počet zákonů, odpověděl: „Lidé nepotřebují mnoho slov, nepotřebují ani mnoho zákonů.“ Atd²⁴⁰

Ovládnutí strohého vojenského vyjadřování bylo nedílnou součástí výchovy. Ovládat ho se Spartané nejspíš učili od dětství. „Eirén pak druhému položil otázku vyžadující uvážlivé odpovědi (...) Bylo třeba, aby jeho odpověď byla spojena s důvody a důkazy uvedenými v krátkou a výstižnou řeč (...)“²⁴¹ Spartané si velmi zakládali na faktu, že se dokáží mezi sebou stručně a jasně dorozumět. Tento systém komunikace byl spojen s jejich způsobem života. Umět dávat jasné rozkazy vojákům musel zvládnout každý spartský muž. „Byli totiž zvyklí neužívat nikdy řeči naplno a nepronášet ani slovo, jež by nemělo aspoň nějaký smysl hodný pozornosti.“²⁴²

Krásný příklad vyhroceného jazyka Spartanů zapsal Hérodotos ve svých dějinách při popisu bitvy u Thermopyl: „(...) zaslechl prý od kohosi z Trachinských, že když barbaři spustí luky, zakryje se slunce množstvím šípů jako mrakem, tolik prý jich bude. Doénekés se tím nezalekl a pravil o množství Peršanů se nestaraje, že jim trachinský přítel přináší dobré zprávy, zakryjí-li Peršané slunce, budou s nimi moci bojovat v chládku a ne na slunci.“²⁴³

2.3.1.2. Hudba a tanec ve výchově a rituálech: Karnéia, Gymnopedie a Hyakinthia

„Při vyučování písnním a básnním se neméně snažili o obratnost a čistotu mluvy, ale jejich písně měly jakýsi osten, jenž povzbuzoval srdnatost a podněcoval k nadšení a horlivosti a činnosti, a proto byl jejich sloh prostý a rázný, vztahující se k šlechtným věcem povznášejícím mravy.“²⁴⁴

Hudba a tanec měly své místo ve spartském životě, protože byly pevně spjaty s verbální tradicí v umění. Bylo by mylné domnívat se, že šlo o opak. Přesto nikoho nepřekvapí, že i tato oblast lidské tvorby byla plně spjata s militaristickým myšlením

²⁴⁰ PLUT. Lyk. 20.

²⁴¹ Ibid. 18.

²⁴² Ibid. 20.

²⁴³ HDT. VII/226.

²⁴⁴ Ibid. 21.

obce. Zpěvy a tance měly především v občanech probouzet odvážného ducha a činit lidi lepšími.

„*Thales, jenž byl považován za lyrického básníka a toto umění na oko provozoval, ve skutečnosti však konal to, co se dalo čekat od nejlepších zákonodárců, neboť jeho písně byly řeči, které svými nápěvy a rytmy vybízely k poslušnosti a svornosti a měly v sobě mnoho půvabného a konejšivého, takže ti, kteří jim naslouchali, nevědomky zušlechťovali své mravy a přátelili se v usilovné snaze o dobro, kdežto dříve tam bývalo domovem vzájemné zášti, Thales tak do jisté míry razil Lykúrgovi cestu ke vzdělání spoluobčanů.*“²⁴⁵

O svátcích a rituálech, doprovázených hudbou a tanci, máme opravdu jen střípky informací. Můžeme jen domýšlet, jak přesně vypadaly, kdy a za jakým účelem probíhaly. To, že však řídily kultovní život v každé řecké obci, takže i ve Spartě, o tom nemůže být pochyb. Ty tři nejvýznamnější byly zasvěceny bohu Apollónovi. Patřily sem *Karnéia*, *Hyakinthia* a *Gymnopaídie*. Bůh Apollón patřil stejně tak jako jeho sestra Arthémis k božstvu, které bylo hraniční pro vstup mladých do světa dospělých.

Přestože intelektuální výchova šla ve Spartě touto dobu stranou, mládež se alespoň učila hudbě a tanci. Ty pak byly důležitou součástí těchto oslav. Při *Hyakinthiích* se konal sborový zpěv chlapců a děvčat, stejně tak tomu bylo i při *Karnéích*. Při *Gymnopaídiích* se konaly závody v tanci, někdy doplněnými maskami.²⁴⁶

Hyakinthia byl nespíš svátek, který se konal v létě (pravděpodobně v červenci) v okrsku boha Apollóna v Amyklách. Chlapci i děvčata první den slavností oplakávali smrt slavného hrdiny *Hyákintha*. *Hyakinthos* byl milovaným Apollónovým druhem. Při házení ho jeho žárlivý rival zabil a z *Hyakinthovy* krve pak prý vyrostly kosatce. Mladý hérai byl proto symbolem mládí a znovu rodící se přírody, proto ho oslavovali především ti, kteří se chystali teprve překročit práh dospělosti.

Další dva dny byly určeny k oslavě boha Apollóna.²⁴⁷ Je pravděpodobné, že dívky měly

na oslavu boha utkat tuniku, a to i přesto, že tkaní nebylo součástí povinností spartských žen.²⁴⁸ I *Hyakinthie* patřily mezi škálu iniciačních rituálů, které pomáhaly mladým

---

²⁴⁵ PLUT. *Lyk.* 4.

²⁴⁶ VERNANT, 2005, s. 86.

²⁴⁷ JEANMAIRE, 1939, s. 527.

²⁴⁸ VERNANT, 2005, s. 82.

přestoupit práh dospělosti. Slavnost nejspíš vypadala tak, že mladé dívky byly vezeny i s rouchem na vyzdobených vozech, které doprovázeli chlapci hrou na *cytharu* a zpěvem hymnů na oslavu boha. V průvodu samozřejmě nechyběli tanečníci a hráči na flétnu. K oslavám patřily veřejné hostiny, které se konaly ve speciálně připravených stanech. Všichni od cizinců až po otroky byli srdečně zváni ke společným stolům.

Nejznámějšími jsou svátky *Gymnopedía*.²⁴⁹ Byly to svátky plné tance a sborových zpěvů. Etymologicky byl dlouho tento svátek chápán jako „tance nahých dětí“, ale H. Michell s J. Christien²⁵⁰ chápou název jako „lehký tanec“, tedy tanec beze zbraní. Takže myšlená atletická nahota účinkujících byla v posledních letech zpochybněna.

Místo určené pro jejich oslavy popisuje Pausánias takto: „*Na spartském náměstí jsou sochy Pýthaea Apollóna, Arthemidy a bohyně Léto. Celá tato prostora se nazývá Místem tance (Chronos), poněvadž zde při tancích mládeže - a není v Lakedaimonu velkolepější oslavy nad tuto - vykonávají mladíci reje na počest Apollónovu.*“²⁵¹ Při jejich oslavách procházel přes *agoru* průvod složený ze tří generací, symbolizovaný třemi sbory. Účastnil se ho děti (až do 18 let) podstupující *agoge*, vojáci v plné síle (do 30 let) a staří muži (do 60 let).

„*Poněvadž se v čas slavností sestavovaly tři sbory podle tří věků, začínal zpívat sbor starých:*

My bývali jsme kdysi statní vojáci.

Na to odpovídal sbor mladých mužů:

My ale jsme, a přeješ-li si, zkus to!

A do třetice sbor chlapců:

My ale budem jednou mnohem silnější!“²⁵²

Rozmístění zpěváků určoval vždy vedoucí sboru, jeho pokynům podléhali všichni včetně spartských králů. Vedoucí sboru měl na hlavě čelenku z palmových listů, aby byl dobře rozlišitelný od ostatních a byl nazýván *Thyréatik* na paměť slavné bitvy.²⁵³

²⁴⁹ Původ tohoto svátku je počítán od roku 668, kdy proběhla bitva u Thyréa. Lykúrgos svátek zasvětil takci a zpěvu pro uklidnění nálady v obci i s cizinci, kteří se ho mohli účastnit jako hosté (CHRISTEN, 2007, s. 133).

²⁵⁰ MICHELL, 1964, s. 187, CHRISTIEN, 2007, s. 133.

²⁵¹ PAUS III/11.

²⁵² PLUT. *Lyk.* 21.

²⁵³ CHRISTIEN, 2007, s. 133.

Gymnopaidea byly letní svátky, sbory se utkávaly v horkém slunci, kdy každý jedinec musel ukázat svou odolnost proti horku a únavě. „*Ještě pak i o gymnopaidiích jsou u nás hrozné otužovací zkoušky v boji proti síle úpalu (...)*“²⁵⁴ Je však i možné, že děti vystupovaly ráno, než slunce vystoupalo vysoko nad oblohu, mladí muži až po obědě, tedy po kulminaci slunce a staří muži až v podvečer, kdy byla *agora* utopena ve stínu.²⁵⁵ Pro ty nejmladší to byla skvělá příležitost veřejně se ukázat, svátky měly být především jejich oslavou.

Tato směsice účastníků měla ve Spartě podtrhnout kontinuitu, která neměla být nikdy přetržena. Promíchání generací a pohlaví mělo ve Spartě samozřejmě mimo kultovního účelu hlavně účel výchovný. Mladí se měli stále co učit od starších a zkušenějších.²⁵⁶ Mladí muži, kteří však už dosáhli věku pro ženění, a ještě stále si nenašli manželku, se těchto svátků nemohli účastnit.²⁵⁷

---

²⁵⁴ PLAT. *Leg.* I/633.

²⁵⁵ MICHELL, 1964, s. 186.

²⁵⁶ BIRGALIAS, 1999, s. 211.

²⁵⁷ PLUT. *Lyk.* 15, 1.

Kapitola třetí: Na cestě mezi elitu

„Nejhorlivěji se pak věnoval mladým mužům, v domněnání, že nejvíce přispěje k blahu státu, budou-li právě oni takoví, jací mají být.“²⁵⁸

Celý systém výchovy a vojenského života směřoval jedním hlavním směrem. V průběhu *agoge* a s ní spojených těžkých fyzických zkoušek se měli vybrat ti nejlepší, kteří budou tvořit následnou elitu spartského vojska. Právě ti nejlepší pak tvořili královskou gardu tří set neboli tzv. *hippeis*.

Cestu mladých spartských mužů mezi nejlepší vojáky zvané *hippeis* popisuje Xenofón takto: *„Efoři vyberou tři muže na vrcholu sil, ti se nazývají hyppagretové. Každý z nich sestaví seznam sta mužů, přičemž jasně uváží, kvůli čemu tuto poctu někomu prokazují a jiné z ní vylučují. Ti, kterým se nedostalo této pocty, soupeří jak s hippagrety, kteří je odmítli, tak i s těmi muži, kteří byli vybráni místo nich, a hlídají se na vzájem, zda někdo nezlehčuje co je správné.“²⁵⁹*

Podle současných historiků mohlo při výběru těch nejlepších posloužit úspěšné podstoupení té nejtěžší zkoušky, tzv. *krypteii*. Vybraní muži se podle řeckých autorů nějakou dobu museli skrývat ve dne a po nocích vykonávali službu tajné policie, která měla eliminovat nebezpečné *heilóty*. Tajná policie měla předcházet možnému povstání zotročeného obyvatelstva. To, že několikanásobný počet porobeného pracujícího lidu Spartany neustále strašil a byl v podstatě hlavním důvodem jejich vojenské organizace, již vyplynulo z předešlých kapitol.

Na počátku jsem uvedla, že plnoprávným občanem se Spartan stal až tehdy, když úspěšně kolem 20. roku dokončil *agoge* a zasedl s ostatními muži ke společným stolům. Účast na tzv. *syssitiích* byla povinná a každý muž na ni musel dodávat svůj díl potravin. Tyto hostiny měly své zákonitosti a patřily neodmyslitelně ke spartskému každodennímu životu.

Život spartských mužů byl už od počátku dlouhou přípravou na smrt. Ta číhala všude. Nicméně ve Spartě byla smrt a neustálé ohrožení součástí každodennosti, že se pro Spartany stala „krásnou“. Ovšem aby ona smrt byla považována za krásnou a vhodnou obdivu, musel muž padnout při vykonávání nebezpečného úkolu či v hrdinné

---

²⁵⁸ XEN. *Rep. Lac.* 4.

²⁵⁹ *Ibid* 4.

bitvě, jakou byla například přeslavná bitva u Thermopyl, kde Spartané od krále až do posledního muže položili své životy se svými bratry ve zbroji.

V této poslední kapitole tedy uzavřu kruh spartské výchovy, starodávne instituce, která tolik fascinovala a stále v nás probouzí další otázky. Od narození dítěte až do posledního stádia, kdy došlo k selekci těch nejlepších, se Spartané řídili starými zákony, které pro ně snad připravil mytický Lykúrgos.

Výchova a život v této *polis* byla takovým originálním počinem, že v dějinách bych těžko hledala podobný příklad ve své jedinečnosti a rozporuplnosti. Spartané žili ve svých vojenských táborech, proto ze Sparty zbyl v naší době už jen prach. Přestože působě nezanechala téměř žádné hmotné památky, nevytvořila žádnou skvělou kulturu jako její athénská současnice, i tak si získala v dějinách své neoddiskutovatelné místo a zájem o její studium je stále velmi živý, neboť otázek bez odpovědí stále zůstává velké množství.

3.1. *Krypteia*

Tato instituce patřila k tomu vůbec nejpodivnějšímu, na co mohl pozorovatel Sparty narazit. Diskutovaná současníky ve Starověku, neustále zkoumaná novodobými historiky, nenechává *krypteia* nikoho chladným.

Jednalo se o jedno z dalších cvičení, kdy měli Spartané možnost poměřit své síly. Spartští mladíci byli od dětství vedeni ke vzájemné soupeřivosti, proto cvičení typu *Platanistás* či *krypteia* byly vítanými možnostmi poměření sil. Ten, kdo úspěšně zvládnul nebezpečnou výpravu, měl otevřenou cestu mezi nejváženější spartské bojovníky, kteří obklopovali v bitvách svého krále.

Otázek je opravdu mnoho a ne na všechny se podaří najít odpovědi. Kdo a proč se účastnil této tajné výpravy? Jak dlouho se museli muži (nebo snad ještě chlapci) skrývat v krajině? Šlo o samostatné akce jedince nebo byli *krypti* součástí větší expedice? Bylo jejich úkolem terorizovat nic netušící *heilóty*? Šlo o jedno z vytrvalostních cvičení, tolik oblíbených ve Spartě, nebo o další možný iniciační rituál? Proč nově zvolení *eforové* při nástupu vyhlašovali *heilótům* válku?²⁶⁰ A proč Xenofón o této instituci v Lakedaimónském zřízení zcela mlčí?

---

²⁶⁰ PLÚT. *Lyk.* 28.

V následující části představím to, jak byla *krypteia* chápána v době, kdy byla ještě živou institucí, to, jak ji zaznamenali její současníci. Poté navážu s tím, co o ní soudí historikové posledního století a jaký jí dávají význam v systému spartské výchovy.

3.1.1. Řeční autoři o *krypteii*

Už od prvních zmínek se názory na *krypteiu* liší. Pro některé autory jde o další výchovnou instituci, jiní však odsuzují „tajnou výpravu“ jako velmi krutý prostředek represí proti *heilótskému* obyvatelstvu. Takže základní rozpor spojený s problematikou nepřesného pochopení tohoto cvičení byl položen již ve starověku.

Spartští obdivovatelé v čele s Platónem chápali toto jedinečné cvičení jako jednu z dalších vytrvalostních institucí založených zákonodárcem Lykúrgem. Žádné dřívější zprávy nemáme.

*„Ještě pak je i tak nazývaná „tajná výprava“, neobyčejně namáhavý prostředek k otužování, za zimního počasí chůze bez obuvi a léhání na holé zemi a obsluhování sama sebe, bez sluhů, při nočních a denních pochůzkách celou zemi.“*²⁶¹ Spartané, kteří museli během své vojenské přípravy projít opravdu velkým množstvím odolnostních zkoušek, považovali *krypteiu* za vrchol všech cvičení. Stejně tak pro mimospartské, kteří o ní slyšeli, byla tato roční výprava ukázkou vrcholu, který mohl muž-voják postoupit, protože tuto zkoušku měli zvládnout jen ti nejlepší.

To však není jediná zmínka v Zákonech o tajné výpravě. Platón se k ní ještě jednou vrací v další části a to ústy Athéňanovými: *„Ať se tedy těmto mužům říká „tajná stráž“ nebo agronomové nebo jak je libo, pod tímto jménem každý muž ochotně podle svých sil vykonávej tu službu, všichni, kdo chtějí svou obec náležitě chránit.“*²⁶² Dříve v textu popisuje práci těchto *agronomů*, jež je velmi podobná úkolu, který musí vykonávat „tajná stráž“. *„Kromě toho pak že budou v létě i zimě ozbrojeni prohledávat celou zemi pro střežení a poznávání všech míst kam přijdou.“*²⁶³

Takto tedy chápal *krypteiu* Platón. V těchto zmínkách můžeme cítit dvojí pojetí této praktiky, nebo možné dvojí pochopení spartské diskutabilní instituce.

V prvním citovaném textu Megillos vysvětluje toto vytrvalostní cvičení, kdežto athénský host, i když by se mohlo na první pohled zdát, že ho doplňuje, navrhuje, co by

²⁶¹ PLAT. Leg. I/633.

²⁶² Ibid VI/ 763.

²⁶³ PLAT. Leg. VI/ 763.

měli spartští *efébové* dělat a jak se starat o obec. Athénan představuje tajnou výpravu jako výchovné cvičení, které mladým Spartánům pomáhá zlepšit jejich schopnosti dobře znát jejich kraj a díky tomu ho lépe chránit.²⁶⁴

Zajímavé je položit si otázku, proti komu je tedy třeba dle Platóna zemi chránit, proti cizincům, proti vnitřnímu nepříteli (*heilóty*)? Platón však nejspíš na *heilótské* nebezpečí v souvislosti s tajnou výpravou nepomýšlel. Podle něho je největším úkolem zákonodárce zamezit občanské válce, válce horší než je válka proti vnějšímu nepříteli, bratrovražednému boji, který obec vysílí mnohem více než konflikt s cizinci.²⁶⁵

Komentátor Platónova spisu k tomu v kritickém aparátu doplnil: „*uvést i čtvrtou věc*“ *co se tu vypočítává, jsou pověstné složky výchovné soustavy spartské, směřující k tělesné otužilosti a rozvoji všech vlastností, kterých potřebuje každý voják a mezi ně se počítala i účelná lstivost. (...) Tajná výprava, krypteia, bylo noční přepadání a zabíjení heilótů podezřelých, že by chystali vzpouru proti Spartánům – pánům, i tato služba státní policie náležela k výchově mladých mužů spartských.*“²⁶⁶ Komentátor tedy doplňuje Platóna a dodává druhou část nebo druhý možný výklad cvičení a to onen tolik diskutovaný hon na *heilóty*. Vzhledem k tomu, co bylo k Platónovu chápání tajné výpravy řečeno, považuji tento komentář za zavádějící.

Hérakleidés z Pontu, cituje ztracenou část Aristotelovy Lakedaimónské ústavy: „*Také se říká, že je zakladatelem (Lykúrgos) krypteii, jejímž zákonem bylo, že se museli během ozbrojené výpravy skrývat ve dne v noci a zabíjet ty heilóty, které je potřeba.*“²⁶⁷

Tento text ze čtvrtého století je považován za vůbec první, který vysvětluje *krypteiu* jako „hon na *heilóty*“ a činí Lykúrگا jejím zakladatelem.

---

²⁶⁴ BIRGALIAS, 1999, s. 106.

²⁶⁵ BIRGALIAS, 1999, s. 106.

²⁶⁶ Plat. *Leg.* 2 pozn. 33, kniha I. Je zajímavé, že ve francouzském překladu originálu vypadá ona poznámka trochu jinak a je o dost podrobnější, proto si ji dovoluji uvést pro doplnění. „*Z města byl poslán mladík, který se musel během dlouhé doby skrývat. Proto musel žít v horách, minimálně odpočívat ze strachu, aby nebyl dopaden, a to vše bez služů a náležitých potravin. I toto cvičení bylo přípravou na válku. V podstatě tím, že je vyslali se toulat po venkově, bez výzbroje, a nutíce je žít se krádežemi a podobnými věcmi, je cvičili ve skrývání, proto pak dali tomuto cvičení jméno krypteia, a ti, co by byli chyceni, byli potrestáni.*“ Autor tady tedy popisuje jednu z dalších částí výchovného procesu, který zasáhl některé mladíky, o tom jak byli vybráni mlčí. *Krypteiu* chápe jako vojenské cvičení a o honu na *heilóty* se nezmiňuje.

²⁶⁷ Uvádím přeloženou citaci z LÉVY, 1988, *La cryptie et ses contradictions*, s. 247.

Přestože sám Xenofón explicitně *krypteiu* nezmiňuje, to, že vše soupeření a poměrování mezi muži směřovalo k výběru elity, chválí. „*Tak vzniká nejvyšší bohulibé a zároveň pro občany vrcholně zdravé soupeření, na kterém se jasně ukazuje, jak má jednat řádný muž, jedni i druhí se cvičí zvlášť, aby byli co nejsilnější, a kdyby bylo třeba, aby jeden vedle druhého pomohli všemi silami státu.*“²⁶⁸ Většina novodobých historiků pak považuje *krypteiu* jako vyvrcholení úsilí o vytvoření státní elity voláku *hippeis*.

Pro doplnění starověkých pohledů na *krypteiu* nám Plútarchův text moc neposlouží, neboť cituje Platóna a Aristotela, vlastního názoru se autor zdržel. Nicméně nám jako jediný poskytl velmi podrobný popis. „*(...)někteří Lykúrgovým zákonům vyčítají, že se znamenitě hodí pokud jde o statečnost, ale nepostačují spravedlnosti. Avšak takzvaná krypteia u nich, je-li to vskutku jedním z Plútarchových zařízení, jak zjišťuje Aristotelés, ta asi též způsobila u Platóna takovou to domněnku o této státní ústavě a o tomto muži. Ta věc se měla takto: Vychovatelé jinochů posílali čas od času do okolních krajín nazdařbůh ty, kteří se projevovali jako nejrozumnější, a ti měli u sebe dýky a potřebnou potravu, jinak nic jiného. Ve dne byli rozptýleni po skryších, kde se schovávali o odpočívání, v noci však vycházeli na cesty a zabíjeli heilóty, které chytily. Často docházeli i do vesnic a usmrcovali nejsilnější a nejzdatnější muže. Tak vypravuje i Thúkýdídés ve svém díle o peloponéské válce, že se ti z heilótů, kteří byli pro svou statečnost Spartány vybráni, ověncili jako svobodní lidé a obešli chrámy bohů, ale o něco později všichni zmizeli, ač jich bylo více než dva tisíce, a ani v té době, ani později nemohl nikdo říci, jakým způsobem zahynuli. Aristotelés pak zvlášť připomíná, že jakmile eforové nastoupili úřad, vyhlášovali heilótům válku, aby se vraždění zdálo oprávněné.*“²⁶⁹

Plútarchos se snaží hrdinu svého spisu očistit od faktu, že mu řeční autoři tuto instituci přiznali za vlastní dílo. Nespecifikuje ani, zda jde o součást výchovného procesu, spíš cvičení popisuje tak, že ho chápeme, že se ho účastnila určitá elita Spartánů po dosažení 20 let. Pokud by totiž šlo o ojedinělou akci úzké elity, podařilo by se autorovi

---

²⁶⁸ XEN. Rep. Lac. 4.

²⁶⁹ PLUT. Lyk. 28.

zpochybnit četnost těchto výprav i jejich dopad na porobené obyvatelstvo, a tím samozřejmě snížit Lykúrgovu účast na kritizovaném cvičení.²⁷⁰

Další krátkou zmínku o *krypteie* zanechal Plútarchos v Životě Kleomenově. „*Dal (Kleomenos) zavolat Damotela, určeného ke krypteie.*²⁷¹ *a pátrat, jak vypadá situace za zády a v křídlech bitevní soustavy.*“²⁷² Z této citace by bylo možné chápat výraz *krypteia* jako obecné podstatné jméno označující jev, kdy muž je vyslán na výzvědy, tedy *krypteiu* při válečném konfliktu nebo při přípravě na něj.

To jsou tedy nejcitovanější a téměř kompletní zmínky o tajné výpravě. Z citovaných textů je zřejmé, že diskuse kolem instituce *krypteie* na základě těchto rozdílných informací je velmi bohatá.

3.1.2. Diskuse o *krypteii*

Podle podrobného studia pramenů uvádí E. Lévy tři možná vysvětlení této instituce.²⁷³ Zaprvé šlo tedy o další vytrvalostní cvičení, které mladíci museli v průběhu *agoge* podstoupit.²⁷⁴ Zadruhé šlo o „hon na *heilóty*“ s jasnou represivní funkcí.²⁷⁵ A zatřetí mohlo jít o akci, při které se mladíci podrobně seznamovali a poznávali zemi, aby jí pak mohli být co nejvíce prospěšní.²⁷⁶

Pokud se podíváme tedy na *krypteiu* jako vytrvalostní cvičení, které je jedním z nejtěžších, považovala bych ji v tomto případě jako možnou součást výchovy. Když mladík podstoupil tuto fázi, byl už na konci základního cyklu *agoge* a tento pověstně těžký úkol byl jejím možným vyvrcholením. Pro výchovnou funkci bych se stavěla i z toho důvodu, že ve *krypteie* najdeme všechny nesnáze, na které byli mladíci v jejích průběhu připravováni.

---

²⁷⁰ BIRGALIAS, 1999, s. 110.

²⁷¹ Právě podržený přístavek v českém překladu chybí, proto ho doplňuji, protože jeho místo v překladu považuji za důležité.

²⁷² PLUT. *Cleo.* 28.

²⁷³ LÉVY, 1988, s. 248-9.

²⁷⁴ PLAT. *Leg.* I/ 633, kritická poznámka k této části.

²⁷⁵ PLUT. *Lyk.* 28, ARISTOT. fragment in Héracleidos z Pontu, cituji přeložený úryvek z LÉVY, 1988.

²⁷⁶ PLAT. *Leg.* VI/ 763.

3.1.2.1. *Krypteia* jako součást *agoge*

Za prvé se vybraný jedinec zvaný *kryptos* musel skrývat, protože toho, kdo by byl dopaden, čeká trest. To připomíná trest pro zloděje, který je chycen při neumělém lupu. Dále pak jde o naprosté pozbytí všeho komfortu, kdy neměli po ruce žádné služebníky, kteří by jim život usnadňovali. Denní skrývání se na odlehlých místech, noční krádeže pro vlastní obživu a to všechno po dobu nejméně jednoho roku. Naprosté oddělení od ostatních, *kryptové* měli své noční akce vykovávat samostatně.²⁷⁷

Zatímco celý výchovný systém a život ve Spartě byl kolektivního rázu a jeho účelem bylo blaho celé obce, byla *krypteia* institucí zcela individuální, kdy byl mladík sám za sebe a mohl si získat odměnu a jen a jen pro sebe. Během doby určené pro *krypteiu* se musel tedy naučit žít sám v přírodě, sám se o sebe starat a nepřijít s nikým do kontaktu, neboť to by *krypteiu* neúspěšně předčasně ukončilo.

Mladíci také sami rozhodovali o tom, jak se svého úkolu zhostí. Jediná předem zmáaná věc pro všechny bylo to, že se nesmí dát chytit. Jak a kde se bude skrývat, jakým způsobem si opatří potraviny nutné pro přežití, bylo na mladíkově rozhodnutí a jeho individuálních schopnostech.²⁷⁸ Tak se mladíci zdokonalovali nejen ve fyzické odolnosti, ale také v inteligenci a plánování, lstech, jednoduše řečeno ke všemu, co ve válce mohli dobře využít a být své obci prospěšní.

Výsledkem úspěšného složení úkolu pak mohlo být přijetí mezi nejlepší skupinu bojovníků, nebo vůbec přijetí mezi dospělé muže, pokud bychom brali *krypteiu* jako jeden z možných iniciačních rituálů, který chlapci podstupovali. Jeanmaire vyzdvihuje fakt krádeže potravin v průběhu tohoto úkolu jako důkaz toho, že šlo o iniciační rituál, podobně jako v podobě krádeže sýrů z oltáře bohyně Arhemis Orthie.²⁷⁹

Můžeme jen odhadovat, jaký byl věk těch, co ji podstupovali. Lévy se domnívá, že šlo o 20leté mladíky, kteří už byli nejmladší součástí spartské armády, ale ještě si nezasloužili označení občan.²⁸⁰

Toto odolnostní cvičení tedy sloužilo jako příprava na válku, ne přímo na střetnutí muže proti muži v uzavřených šicích falangů, jako příprava na špionážní služby a

²⁷⁷ LÉVY, 1988, s. 249.

²⁷⁸ BIRGALIAS, 1999, s. 132.

²⁷⁹ JEANMAIRE, 1913, s. 146.

²⁸⁰ LÉVY, 1988, s. 249.

partyzánskou válku.²⁸¹ Úspěšně byla složena jen tehdy, pokud nebyl mladík - takzvaný *antihoplít*, po celou dobu nikým spatřen.

3.1.2.2. *Krypteia* - „hon na *heilóty*“

Podle slov současníků sloužila *krypteia* jako represivní akce proti porobeným *heilótům*. Počínaje Atistotelem a Plútarchem konče bylo toto cvičení, kdy byli po nocích vražděni nejsilnější muži početného ovládaného obyvatelstva, na svou dobu opravdu šokující a kruté. Dokonce to byla akce řízená státem, kterou vyhlášovali volení *eforové*. *Kryptoi* speciálně vyvolení k této akci se ve dne skrývali a po nocích přepadávali nic netušící *heilóty* v jejich obydlích.

Můžeme z toho usoudit, že nešlo o pravidelnou akci, ale že do ní speciálně stanovení jedinci zasahovali tehdy, kdy doslali od *eforů* příkaz.²⁸² Předpokladem je, že monitorování *heilótů* probíhalo neustále, ve Spartě to bylo nezbytné, aby se vzpourám dařilo předejít dříve než by dosáhla pro Spartu nezvladatelných rozměrů.

Na druhou stranu i v Athénách bylo početně zastoupeno otrocké obyvatelstvo bez jakýchkoliv práv, včetně bez práva na vlastní život. Pokud se tedy ozývaly kritické hlasy z athénské tábory, můžeme to chápat i tak, že šlo o snahu ještě více pošpinit svého nepřítele a obvinít ho z něčeho opravdu barbarského.

E. Lévy však vyvrací tvrzení etnografů, že spartský chlapec se stal mužem až tehdy, kdy zabil svého prvního *heilóta*.²⁸³ Je však důležité podtrhnout, že autoři jako byl Platón, Thúkýdídés nebo Aristotelés vraždění *heilótů* nezmiňují.

3.1.2.3. *Krypteia* jako cvičení pro „*agronomy*“

Každý správný Spartan by měl znát svou zemi a k tomu bylo určeno toto cvičení. Z úryvku z Platóna víme, že mělo trvat dva roky, co vybraní muži procházeli zemí za účelem jejího lepšího poznání.

Šedesát vybraných mužů zvaných *agronomové* velelo skupinám po 12 mužích ve věku 25 – 30 let. Toto cvičení mělo být obci velmi prospěšné, ale i tak bylo pro muže

---

²⁸¹Ibid. s. 250.

²⁸²MICHELL, 1963, s. 162.

²⁸³LÉVY, 1988, s. 252.

velmi náročné, spojené s určitým nedostatkem pohodlí a vyžadující zvýšenou odolnost.²⁸⁴

3.1.3. *Krypteia* - shrnutí

Historik Jeanmaire nejprve ve článku „*La cryptie lacédémonienne*“ a následně ve svém hlavním díle sledoval fenomén *kryptei* jako iniciačního rituálu, na který můžeme narazit i u jiných společností založených na rozdělení do věkových skupin (kmeny v rovníkové Africe a v Guineji aj.).²⁸⁵

N. Birgalias shrnuje problematiku *kryptei* do více okruhů. Zaprvé tu jsou ony nezodpovězené otázky, kdo se jí účastnil, na jak dlouho byli účastníci vysíláni a zda šlo o nepřetržitou službu a na kterých místech přesně probíhala.²⁸⁶

Další otázkou je tedy účel této instituce, podle Platóna byla braná jako vytrvalostní cvičení, podle Hérakleida z Pontu jako bezbožné vraždění *heilótů* a Plútarchos, který v podstatě zaznamenal obě varianty, přiřadil této instituci výchovný charakter.²⁸⁷

Birgalias dále pak uznává možnost, že došlo již tehdy k záměně *kryptei* jako odolnostního cvičení a honu na *heilóty*, který prováděli mladíci, možná v rámci nějakých iniciačních rituálů. S tím, jak se ony vraždy rozmohly, museli pak posléze zareagovat *eforové* a toto řádění mladých krýt zákonem o vyhlášení války porobenému obyvatelstvu.²⁸⁸

Asi posledním, kdo se této otázce věnoval, byl v roce 2000 C.-P. Ratté.²⁸⁹ V závěru shrnutí se po podrobném studiu pramenů vrací k myšlence *kryptei* jako rituálu, který sloužil pro vstup do elitní jednotky *hippeis*. Autor zdůrazňuje fakt, již podržený Jeanmairem, že *hippeis* byl jakýsi typ sekty a ten, kdo do ní chtěl vstoupit, musel složit určený úkol a taky onu roční noční hlídku.

K otázce zabíjení *heilótů* se vyjadřuje zdrženlivě. I když ono zabíjení *heilótů* je historicky doloženo, jeho spojení s *krypteion* není dostatečně zjevné. Ratté dokonce

---

²⁸⁴ Ibid. s. 251.

²⁸⁵ JEANMAIRE, 1939, s. 554.

²⁸⁶ BIRGALIAS, 1999, s. 113.

²⁸⁷ Ibid. s. 113.

²⁸⁸ Ibid. s. 115.

²⁸⁹ RATTÉ, 2000, „*Du neuf sur la cryptie?*“

připouští myšlenku existence dvou typů *krypteii*, které by snad pomohly v práci s prameny. Jedna by sloužila jako iniciační vytrvalostní cvičení pro mladíky vystupující ze světa dospívajících a ta druhá by byla ona, jejíž součástí by bylo zabíjení *heilótů* a vedlo do elity. Sám však uznává, že takovou myšlenku nemůže spolehlivě podložit žádnými prameny.²⁹⁰

Svět *krypteii* nám nejspíš nebude zcela odhalen a na nezodpovězené otázky se jen těžko podaří najít odpovědi. Přesto je nesporné, že tato instituce právem patří k těm, které budily rozruch již v antickém světě a i novodobí historikové se k ní budou neustále vracet. Z protichůdných pramenů a různých novodobých interpretací soudím, že došlo ke špatnému pochopení celé instituce už v klasické době, kdy o ní máme první zprávy.

V posledních dvou částech budu psát o lakedaimónských institucích, které sice už nepatří do systému výchovy, jsou však jejím vyvrcholením. Neboť jen muž, který vydržel dril spartánské výchovy, mohl po dvacátém roku zasednout ~~se~~ *stolu* ~~o~~ muží-vojáky při hostinách zvaných *syssitia*.

Stejně pak i smrt, družka všech vojáků, byla nedílnou součástí každodennosti ve Spartě, že byla už mytickým zákonodárcem povýšena na krásnou instituci.

3.2. Syssition

*„Tedy řekněte: společné stolování a tělesná cvičení byla tedy od zákonodárce vynalezena pro válku?“*²⁹¹ Nic nebylo ve Spartě jen tak, i společné stolování mělo své důvody a zákonitosti. *„Lykúrgos si také všiml, že při dobré stravě mají lidé, kteří se tělesně namáhají, krásnou barvu, pevné svaly a velkou sílu, kdežto ti, co nic nedělají, vypadají nafouklí, neforemní a malátní.“*²⁹²

Ve Spartě byly ony hostiny spjaty s vojenskou organizací a patřily mezi bohatou škálu institucí vytvořených Lykúrgem. O tom jak fungovalo rozdělení do skupin při syssitiích, se diskutuje a stále se nedaří najít uspokojivé vysvětlení. Složitou terminologií zmátl současné historiky už Hérodotos: *„Kromě organizace vojenské, jako*

---

²⁹⁰ RATTÉ, 2000, s. 74.

²⁹¹ PLAT. *Leg.* I/633.

²⁹² XEN. *Rep. Lac.* 5.

jsou *enómotie*, *triakady* a společné stravování, zavedl Lykúrgos úřad eforů a radu starších.²⁹³

To, že *enómotie* byla vojenská jednotka, je víceméně známá věc. Problém nastane při pokusu uspokojivě vysvětlit vztah výrazů *triakada* a společné stolování (*syssitie*) ve vojenském kontextu. H. Michell uvádí, že *triakady* bylo buď v antickém světě dělení populace do 30 rodin, což je však stále zpochybnitelné (v tom případě by pak odpovídaly dvě *syssitie* jedné *triakade*), nebo šlo, jak napsal Suidas, o hostiny vždy 30. dne na konci každého měsíce. Otázka nastává, zda šlo jen o další pojmenování *syssitií* nebo šlo o specifickou hostinu s jinými pravidly. A odpovídal pak termín *syssition* ve Spartě označení vojenské jednotky?²⁹⁴ Na to, jak celý systém fungoval, se pokusím najít odpověď v následující části.

3.2.1. Společné hostiny v řeckém světě

Na počátku práce jsem zmiňovala, že k právům a povinnostem každého Spartana patřila účast na společných hostinách zvaných *syssitia*. Idea společných jídel mužů nebyla v Řecku ničím výjimečným. Známe je už ze zmínek z Homérovy Odysseji, kde jsou společné hostiny zmiňovány například v Thébách i v Milétu.²⁹⁵

Symposion, neboťli společná pitka, byla oblíbenou zábavou řeckých mužů, převážně v Athénách. Při těchto příležitostech mohli diskutovat a vést polemiky, přednášet básně. O zábavu hostům se starali poznaní hudebníci a tanečnice.²⁹⁶

Tyto bankety měly společenský, náboženský a vojenský původ. Jen ve Spartě se postupem času přeměnily v každodenní povinnost svobodných mužů a byly povinné. Tímto způsobem probíhaly nejspíše až do 3. století př. n. l., než se staly opět záležitostí pouze spartské aristokracie.²⁹⁷

Nejpodobnější systém spartského symposia bychom našli na dórské Krétě. Tamní hostiny se nazývaly *andreia* (překládáno jako „dům mužů“). Prostředky na společná

²⁹³ HDT. I / 65.

²⁹⁴ MICHELL. 1963, s. 236-7. Autor v kapitole *Public meals* rozebírá do podrobnosti problematiku chápání a historie společného stování ve Spartě i jiných *poleis*.

²⁹⁵ HOMER. *Od.* IV/621.

²⁹⁶ Encyklopedie Antiky, heslo *symposion*.

²⁹⁷ LÉVY, 2003, s. 68. Pozn. Kdo však ve Spartě patřil mezi aristokracii? V jejich systému byli všichni plnoprávní muži považováni za privilegovanou vrstvu obyvatelstva, tedy místní aristokracii.

jídla byly však hrazeny z veřejných prostředků. Ve Spartě však musel každý muž pravidelně odvádět svůj díl. Aristotelés spartský systém moc neoceňoval a kritizoval ho ve srovnání s krétským: „Nesprávně zařídil také společné stolování, takzvaná *fiditia* ten, kdo je poprvé zavedl. Neboť schůzky ty mají být uhrazovány spíše z veřejných prostředků, jako na Krétě, ale u Lakónů má přispívat každý, i když někteří jsou zcela chudobní a nemohou uhradit takové vydání, takže se stává právě opak toho, co zákonodárce zamýšlel.“²⁹⁸

Závěrem připomínám, že těmto hostinám a vůbec přílišnému času, který muži trávili sami mezi sebou, se přičítala zásluha za vznik *pederastie*, tolik časté v řeckém světě.

3.2.2. Společné stolování mužů ve Spartě

K.O. Muller, citovaný H. Michellem, považuje vznik *syssitií* za odraz starých dórských tradic, kdy se společné stolování mužů, nezbytné při vojenském způsobu života dórských dobyvatelů, stalo v průběhu století každodenním rituálem.²⁹⁹

Podle historika E. Lévyho šlo původně o tradiční dělení se o potravu na bázi obilnin. Ve Spartě pak nabyla vyššího významu a stala se znakem příslušenství k určité společenské vrstvě, ve Spartě tedy k vrstvě svobodných mužů-vojáků.³⁰⁰

„Když shledal, že Spartané jídají doma jako ostatní Řekové, věda, že to bývá nejčastější příčinou rozmařilosti, přenesl Lykúrgos společné stolování na veřejnost v domnění, že se tak budou nařízení překračovat nejméně. Přidělil jim tolik stravy, aby se nepřejídali, ani aby nebyli lační.“³⁰¹

V této citaci můžeme vysledovat ony hlavní rozdíly mezi *symposiem* a *syssitiemi*. O tom, jak byla mezi těmito institucemi tenká hranice, vedou historikové živé polemiky.³⁰²

Řecké *symposion*, jak ho známe třeba od Platóna a Xenofóna, bylo místem radosti, pohostinství, soutěžilo se tu v poetické tvorbě, šlo o místo čilých diskusí na všemožná

²⁹⁸ ARISTOT. *Pol.* II/1271 a.

²⁹⁹ MICHELL, 1963, s. 281.

³⁰⁰ LÉVY, 2003, s. 68.

³⁰¹ PLUT. *Lyk.* 5.

³⁰² V roce 2005 Francoise Ruzé shrnuje ony polemiky o rozdílech *symposionu* a *syssitií* ve článku „*Le syssition a Sparte : militarisme ou convivialité?*“.

témata, stejně tak místem, kde se hojně požívalo alkoholu a kvetla láska k mladým chlapcům.³⁰³

Zatímco *symposion* se konalo doma u některého z hostitelů, který pozval své hosty do svého vlastního obydlí, konaly se, jak zmiňuje Plútarchos, z rozhodnutí Lykúrga *syssitie* na veřejných místech. Na *symposion* pak chodili většinou muži stejné věkové skupiny náležející k určité elitě, ve Spartě se hostin účastnili muži různých věkových skupin a jejich složení se v průběhu času neměnilo.³⁰⁴ „V ostatních státech se většinou sdružují lidé stejného věku, mezi nimiž také panuje nejméně ostych: Lykúrgos však ve Spartě věkové skupiny smísl, protože mladší se mohou mnohému naučit ze zkušeností starších.“³⁰⁵

Ve Spartě tedy nešlo o speciální příležitost, kdy se host dostavuje ke svému hostiteli, protože sám tomu tak chce, účast na společných jídlech byla totiž až na výjimky povinná: „bylo totiž povoleno jíst doma, když se někdo opozdil při obětování nebo na honě, ostatní však museli být přítomni.“³⁰⁶

Francoise Ruzé nepředpokládá, že spartský odklon od *symposia* byl až tak dramatický. Podle této historicky je pravděpodobné, že vedle společných hostin existovaly ve Spartě ještě hostiny na soukromé bázi pořádané při zvláštních příležitostech.³⁰⁷ A jak zaznamenal sám Plútarchos, Spartané mohli jíst i u sebe doma.

Společných hostin se vždy účastnilo po 15 mužích „i scházelo se jich obvykle po patnácti, někdy o něco více nebo méně“.³⁰⁸ To, jak se tato skupina ustanovovala, je otázkou hypotéz. Pokud by byla *syssitie* chápána jako vojenská jednotka, jistě by povolovala mužům v případě nutnosti rychle společně reagovat na vydané rozkazy a začít rychle formovat vojenské postavení. Tak tomu bylo nejspíš původně, postupem

---

³⁰³ RUZÉ, 2005, s. 281.

³⁰⁴ Ibid. s. 284.

³⁰⁵ XEN. *Rep. Lac.* 5.

³⁰⁶ PLUT. *Lyk.* 12.

³⁰⁷ RUZÉ, 2005, s. 286.

³⁰⁸ PLUT. *Lyk.* 12.

Pozn. V kritickém aparátu ve francouzském překladu Platónových Zákonů je ke společnému stolování mužů připsáno, že se jich hostin účastnilo 10. České vydání číslo nezmiňuje. Číslo 10 bylo však už zamítnuto a důvěra badatelů se přiklonila na stranu Plútarchovu.

času bylo však od *syssitie* jako vojenské jednotky nejspíš upuštěno.³⁰⁹ Což je ovšem jen hypotéza. Navíc je pro nás téměř nepředstavitelné 600 různých *syssitií* v době Lykúrgově, tedy tehdy, kdy se Spartánů mělo počítat na 9000.³¹⁰ Podle mne je možné, že situace nebyla úplně správně pochopena a je pravděpodobné, že na jedné *syssitii* se setkávalo více skupin po 15 mužích.

Bylo prakticky nemožné, aby se skupina scházela jako skupina starých přátel, stejně tak muselo být obtížné do ní dostat nového člena. Nováček se ke společnému stolu mohl dostat po smrti jednoho z hodovníků nebo v okamžiku, kdy jeden ze strážníků nemohl platit svůj podíl.³¹¹ Proces schvalování nového člena podrobně popsal Plútarchos: „*A takto se prý hlasovalo o tom, kdo se chtěl zúčastnit společného oběda: každý ze spolustolovníků vzal do ruky kousek chleba a mlčky jako hlasovací kamének jej hodil do nádoby, s kterou sluha odcházel a nosil ji na hlavě, kdo byl pro přijetí, hodil chléb, tak jak byl, kdo z přijetí vylučoval, rukou ho silně sežmolil (...) O tom, kdo byl takto zavržen, říkají, že byl kaddován, neboť kaddichos se nazývá nádoba, do níž se házejí ony kousky chleba.*“³¹²

Každý jejich účastník musel měsíčně odevzdat podle Plútarcha „*(...) měsíčně medimnos ječné mouky, osm choů vína, pět min sýra a půl třetí miny fíků a k tomu zvlášť něco málo peněz na vařivo.*“³¹³ (77 litrů ječmene, 39 litrů vína, 3 kila sýra, 1,5 kila fíků a deset obolů. To co překračovalo měsíční spotřebu jednoho muže sloužilo k obživě lidí, kteří při *syssitích* sloužili.)³¹⁴ Potraviny pak získával z údělu půdy, který byl mužů přidělován po narození.

Vážným problémem tohoto systému bylo ono Aristotelem kritizované přispívání každého stolovníka. Neboť ten, kdo nebyl schopen dodat potraviny, byl od stolu nejspíš vyloučen, a ten, kdo s muži nesedal u stolu, nebyl ve Spartě chápán za plnoprávního občana. Aristotelés v tomto příkladě podtrhuje jeden z důvodů následného úpadku

---

³⁰⁹ MICHELL, 1963, s. 282.

³¹⁰ LÉVY, 2003, s. 71.

³¹¹ RUZÉ, 2005, s. 287.

³¹² PLUT. *Lyk.* 12.

³¹³ PLUT. *Lyk.* 12.

³¹⁴ LÉVY, 2003, s. 69.

spartského systému, jenž zahubil sám sebe. Spartské obyvatelstvo tím, že začalo chudnout, začalo zároveň přicházet o svou nejdůležitější vrstvu plnoprávných mužů.

Je však také možné, že vzhledem k tomu, že potravin mohlo být více než mohli muži sami potřebovat, nebyli ti, kteří nemohli plně hradit svou část od společných jídel, vyloučeni. Jiná otázka však vyvstane z psychologického hlediska, jak by se tito muži, kteří byli natolik chudí, aby přispívali, mohli cítit mezi svými kolegy, kteří stále užívali práv elity ve Spartě, protože oni kvůli své chudobě těchto práv pozbyli.³¹⁵

Aristotelés ostatně uvádí, že ve Spartě existoval kdysi stejný systém společného stolování jako na Krétě. Pokládal krétský způsob za vhodnější, jelikož byl svědkem toho, jak v jeho době mnozí Sparťané ztráceli půdu, nemohli přispívat na společné stolování a byli tak zbavováni občanství. Soudil, že Sparťané převzali tuto instituci z Kréty jen podle toho, že dříve ve Spartě byla nazývána *andreia*. „*Lakedaimonané pak fidity, buďto, že přispívají ke vzniku přátelství a laskavé mysli, přičemž kladou písmeno d místo l, nebo že se přiučují střídmosti a šetrnosti.*“³¹⁶ Společné stolování ve Spartě a na Krétě bylo přežitkem starobylých poměrů raných řeckých dějin.³¹⁷

Nejčastěji se však jedla černá polévka. „*Z pokrmů je u nich v největší oblibě černá polévka, takže starší si ani nežádali kousek masa, nýbrž ponechávali je mladým, sami pak hodovali pójíající jen tuto polévku.*“³¹⁸ Někdy si přilepšili kusem masa, který někdo přinesl po úspěšném lovu. Otázka jídla, kterému se mnozí současníci vysmívali, však není tak jednoznačná. Jestliže jedli Sparťané i když každodenně svou černou polévku a v jejich porci byl i kousek masa, byli na tom mnohem lépe než strávníci v jiných obcích, kde se maso jedlo jen výjimečně.³¹⁹

Další fakt, který zdůraznil Xenofón, měla být absence alkoholických excesů ve Spartě. Hlavním důvodem nejspíš musela být opět snaha vyzdvihnout spartskou míru v požívání alkoholu a sebeovládání nad neuměřeností jejich athénských současníků.³²⁰

---

³¹⁵ RUZÉ, 2005, s. 289.

³¹⁶ PLUT. *Lyk.* 12.

³¹⁷ OLIVA, 1971, s. 31.

³¹⁸ PLUT. *Lyk.* 12.

³¹⁹ RUZÉ, 2005, s. 289.

³²⁰ RUZÉ, 2005, s. 291.

Co se týče otázky spartských králů, ti mohli podle vlastního uvážení buďto jíst doma nebo se účastnit společných hostin,³²¹ v tom případě měli právo na dvojitou porci, což jim povolovalo pohostit toho, koho sami chtěli.

Společné hostiny nebyly ani ve Spartě zcela rovnostářské. Bohatí občané nebo dobří lovci přinášeli na hostiny další potraviny, které byly rozděleny mezi spolustolovníky. Tito muži pak získávali při jídlech čestná místa u stolu. Proto si nejspíš Aristotelés nemohl odpustit poznámku, že zákonodárcova snaha o demokratickou instituci nedosáhla svého záměru a stala se spíše „*velmi málo demokratickou*“.³²²

Syssitie se nejspíš týkaly pouze večeří, tam jsme si jistí. Snídaně, která se skládala z ovocného chleba namočeného ve víně, se jedla nejspíše doma, stejně tak i oběd.³²³

3.2.2.1. Výchovný význam společných jídel

Ke společnému jídlu byli muži připuštěni po dosažení 20 let a formálnímu ukončení *agoge*. Chlapci se sice hostin účastnili už jako malí, neměli však právo sedět na lavicích s muži. Seděli jim u nohou a živili se zbytky jídel. Jejich účast byla čistě výchovného rázu, tímto způsobem se mohli mnohemu přiučit od zkušených mužů. Neboť ti při společných jídlech vyprávěli o činech, které vykonali. Tak neustále pokračovalo vzdělávání jejich účastníků směrem k vlastenectví a hrdinství. „*Ke společným obědům přicházivali i chlapci, jako by byli voděni do škol moudrosti, naslouchali tam politickým řečem a vídali učitele svobody, a tak si přivýkali sami žertovat a všelijak se škádlit, aniž se při tom chovali hrubě nebo dávali najevo mrzutost.*“³²⁴

Hostin se však také účastnili miláckové *erastů*. Je proto možné, že pederastie hrála významnou roli v uvádění nových členů ke společným stolům. Starší muž pomohl mladíka uvést do úzkého kruhu mužů a ti ho pak museli společně ke stolu přijmout.³²⁵ Přesto bychom si však neměli toto seskupení mužů představovat jako skupinu, kde by kvetly přátelské vztahy, nesmíme zapomínat, že šlo především o nezbytnost vojenské organizace v lakedaimónské obci.

³²¹ HDT. VI, 57.

³²² ARISTOT. *Pol.* 1271 a.

³²³ MICHELL, 1963, s. 284.

³²⁴ PLUT. *Lyk.* 12.

³²⁵ RUŽÉ, 2005, s. 287.

Je asi pravděpodobné, že ony spartské hostiny nebyly ani tak starobylé ani tak přísně sledované, jak se někteří autoři (Xenofón, Plútarchos) snažili dokázat. Přesto se v průběhu času ve Spartě natolik vžily, že se staly součástí tamního každodenního života. Ani rozdíl mezi *symposiem* a *syssitiemi* nemusel být tak dramatický, i *syssitie* byla především místem setkávání, hodnotných diskusí a místem, kdy byli spartští chlapci uváděni do společnosti mezi plnoprávné občany.

3.3. Krásná smrt

„Obdiv заслужuje u Lykúrga také toto: dosáhl, že je ve Spartě krásná smrt žádoucí než hanebný život.“

3.3.1. Muži – *néoi*. Význam úpravy vlasů

Před uzavřením této práce bych chtěla ještě ve zkratce zmínit, jaké bylo postavení mužů ve věku mezi 20-30 lety ve spartské společnosti. Říkalo se jim *néoi*, mladí muži. Tito muži se už museli aktivně účastnit společných hostin, aby byli přijati do společenství *homoioi*.

Muži tohoto věku měli vedle neustálé vojenské pohotovosti za úkol se oženit a svým zdravým potomstvem pak zajistit další muže-vojáky. Muž, který se neoženil, musel čelit posměchu a pohrdání od ostatních. Je opět na místě připomenout, že tito muži spali společně v kasárnách až do 30 let. Společnému sdílení stanu s ostatními muži se říkalo *syskénion*. Proto se museli tajně v noci plížit za svými ženami. Samozřejmě, tak aby je nikdo nechytil ani nespátřil.

Tito muži se pak už svým zjevem výrazně lišili od mladíků, kteří ještě neuzavřeli *agoge*. *Néoi* si totiž, jako privilegium dosažené dospělosti, nechávali narůst dlouhé vlasy. Možná by se někdo chtěl zeptat, proč se zabývat úpravou vlasů a jakou to má spojitost se spartskými muži. Jistě si vzpomenete, že malí chlapci byli stříhání do hola. Právě to, aby bylo pozvat, že podstupují *agoge*. Od jistého věku pak věnovali spartští bojovníci svým vlasům nemalou pozornost, což vzbudilo zvědavost již antických autorů. Privilegium nosit dlouhé vlasy pak oddělovalo privilegovanou vrstvu mužů od jejich poddaných a bylo neklamnou známkou příslušnosti mezi *homoioi*. Jako první nás o tomto zvyku informoval Hérodotos, když popisoval přípravy Spartanů na bitvu u Thermopyl: „Někteří z mužů cvičili, jiní se česali (...) Když to Xerxés slyšel, nedovedl

*pochopit, že by se chystali na smrt, která je za daných okolností čeká, (...). Připadalo mu, že se chovají směsně. (...) Demétrios mu odpověděl: (...) Tito mužové přišli proti nám hájit průsmyk a chystají se na to. Je už u nich takový obyčej, že si kráší hlavu, když postupují nebezpečí života.*³²⁶

Úprava vlasů byla, opět věříme-li Plútarchovi, jedním z nařízení Lykúrgových a měla svou spojitost s válkou: „*Nechávali si, jak dosáhli jinošského věku, vlasy volně růst, avšak hlavně v čase nebezpečí o vlasy pečovali, aby byly lesklé a uhlazené, majíce na paměti i onen Lykúrgův výrok o vlasech, že vlasy činí sličné lidi ještě krásnějšími, ošklivé však ještě strašnějšími.*“³²⁷ I Xenofón trvá na vojenském významu dlouhých vlasů pro muže-vojáky: „*Těm, co překročili mladický věk, přikázal také, aby si nechávali růst dlouhé vlasy, že se tak budou zdát větší, vznešenější a strašnější.*“³²⁸

N. Birgalias problematiku vlasů Spartanů po podrobném studiu pramenů shrnuje takto: Od čtvrtého století patří otázka dlouhých vlasů mezi další z vlastností a zvláštností přisuzovaných Spartanům v té době. Možnost pyšnit se dlouhými vlasy byla v této *polis* spojena s válečnictvím, s pocitem sounáležitosti jedné vrstvy a pocitem osobní svobody.

Novodobí historikové pak přiřazují dlouhým vlasům rituální charakter a znak vstupu chlapců do světa dospělých.³²⁹

3.3.2. Smrt – krásná instituce

Právě probíraná úprava zevnějšku měla svou nepopiratelnou vazbu na přípravu na možnou smrt bojovníka v připravovaném válečném střetnutí.

Smrt je nepopiratelnou součástí lidského života. Už narozením k ní člověk směřuje. Celý život je smrt všudypřítomná. Všechny kultury, které člověk vytvořil, se s ní vyrovnávají po svém. Pro jedny je strašlivá, pro jiné vykoupením a cestou za lepším životem po smrti. I starověký řecký svět vytvořil svou vizi smrti. Na Pantheonu byl zastoupen bůh podsvětí Hádes se svou ženou Persefonou. Vstup do podsvětí strážil tříhlavý pes Kerberos, na druhý břeh Styxu převážel za malý úplatek duše zemřelých Charón. I Řekové znali svůj ráj Elyseje a své peklo Tartaros.

³²⁶ HDT. VI, 208-9.

³²⁷ PLUT. *Lyk.* 22.

³²⁸ XEN. *Rep. Lac.* 11.

³²⁹ BIRGALIAS, 1999, s. 88- 9.

Avšak jediná Sparta dokázala smrt povýšit na něco výjimečného a vytvořila z ní krásnou instituci. V průběhu celého výchovného procesu se s ní chlapci přímo či nepřímo seznamovali. Již od dětství se učili ovládnout své potřeby, zimu, hlad a další strádání s tím, že se jim jednou podaří ovládnout i vlastní smrt. Při rituálu u oltáře bohyně Arthemis Orthie se chlapci nebojácně vrhali vstříc ranám biče, nijak neuhýbali, nebáli se ani bolesti, ani možné smrti.

Spartané jistě nevěřili ve vlastní nesmrtelnost. Věřili v ty činy, co znali z Iliady, které z jejich vykonavatelů učinily legendy. Věřili také v sílu své obce, v její zákony. Zákon byl nad vlastní život, obětovat život pro blaho obce bylo ctí. Proto mimo jiné patřili Spartané mezi nejodvážnější bojovníky proslulé svým zápalem a výdrží. To obdivoval i Hérodotos: „Protože Řekové věděli, že smrti neujdou z rukou těch, kdo obešli pohoří, nešetřili proto proti barbarům sil a konali divy šílené odvahy.“³³⁰

3.3.2.1. „Každodenní“ smrt a její smysl pro agoge

Řekové pochovávali na nekropolích za městem. Bylo to především ze strachu z kontaktu se smrtí, z návratu mrtvých mezi živé a dalších pověr.³³¹ Lykúrgos však zavedl toto: „Předně odstranil všechnu pověru a nezakázal, aby mrtvé pochovávali ve městě a aby měli pomníky blízko chrámů, dále se snažil, aby se mladíci s takovýmto pohledem seznamovali a přivykali mu, aby netrnuli a nebáli se smrti, jako by poskvřňovala ty, kdož se dotknou mrtvého nebo prošli mezi hroby.“³³² Navíc, pokud si uvědomíme, jak vypadala antická Sparta, těžko bychom hledali hradby, které by ohraničovaly město.

S hroby se ve Spartě tedy můžeme setkat i na nejfrekventovanějších místech. Zde pak byli pochováváni ti nejlepší muži, kteří tak připomínali svou hrdinou minulost. Mladíci se tedy mohli poučit z jejich příkladu. „Město tak zaplňoval množstvím vzorů, s nimiž se neustále stýkali a žili, a tak byli nutně vedeni k dobrému a k němu se vzdělávali.“³³³

Lykúrgos se svým nařízením se zaměřil na dva hlavní cíle. První byl udělat ze smrti něco racionálního tím, že s ní seznamoval děti už od dětství a snažil se tak předejít vzniku pověr a především strachu z pošpinění. A ten druhý pak, to bylo ono podtrhnutí

³³⁰ HDT. VII/223.

³³¹ CARRICHON, 2007, s. 10.

³³² PLUT. *Lyk.* 27.

³³³ *Ibid.* 27.

hrdinné smrti: „*Nebylo však povoleno napsat na pomník ani jméno mrtvého, ledaže muž zemřel v boji a žena při porodu.*“³³⁴ Instituce krásné smrti nebyla rezervována pouze mužům. Ženy měly ve Spartě specifické postavení a jako matky budoucích občanů – vojáků byly velmi ceněny. Žena má za úkol tedy porodit silného muže a toho i posléze doprovodit na cestě do boje.³³⁵ Odvahu a odhodlání spartských žen zachytil Plútarchos v Životě Pyrrhově:

„*Když se rozednilo a nepřátelé se začali hýbat, podávaly mladých mužům zbraně a odevzdaly jim příkop, aby ho bránili a střežili, poněvadž je sladké zvítězit před zraky vlasti a slavné zemřít v náručí matek a žen, padnou-li, jak se sluší na Spartany.*“³³⁶

Je tedy zřejmé, že mladíci měli denně na očích ty nejžárnější příklady a mělo být jejich cílem dosáhnout tohoto ideálu, zasloužit si své místo v *polis* a posléze i místo posledního odpočinku na čestném místě. Díky této přípravě pak Spartané neutíkali z boje, vzájemně se povzbuzovali a všudypřítomná zkáza a smrt je nemohla vyděsit. „*U Lakedaimoňanů jednak jednotlivě povzbuzoval jeden druhého, jednak si dodávali odvahu zpěvem bojových písní a jako stateční muži se navzájem nabádali, aby pamatovali na to, co poznali, věděli, že dlouhodobý výcvik je pro záchranu prospěšnější než sebekrásnější krátká povzbuzující řeč.*“³³⁷

3.3.2.2. Zemřít je krásné

To, že smrt je ve Spartě chápána jako něco krásného a že příkladná smrt je důkazem největší oddanosti obci, opěvovali opět především prospartští autoři jako byl Xenofón. Za zakladatele tohoto pojetí smrti opět považovali Lykúrge. To, jak měla vypadat krásná smrt, nejlépe zachytil Tyrtaios:

„*Padnouti v předních řadách a zemřít pro muže krásné,
válčí-li rekovně za svoji obec. Leč opustit vlast,
opustit žírná pole a žebrat je nedejše trapné,*

³³⁴ Ibid. Nahradila jsem slova *jako kněžka*, z českého překladu výrazem *porod*, z francouzského překladu, přesto, že nemůžu osobně porovnat správnost ani jednoho z uvedených termínů, považuji pro Spartu vhodnější fakt úcty k ženám, které zemřely při porodu budoucích *homoioi*. Je to také téma diskusí, protože se zá, že překlady Plútarcha jsou nepřesné.

³³⁵ CARRICHON, 2007, s. 20.

³³⁶ PLUT. *Pyrrh.* 27.

³³⁷ THUK. IV/69,2.

*blouditi s milou matkou i s otcem na sklonku let,
s manželkou zmlada i malými dětmi. Je na obtíž všude,
kamkoli přijde, jsa nouzí puzen a chudobou zlou,
rodu je k hanbě, svou krásnou podobu hyzdí a bída
všeho druhu i nečest jde s ním.*

(...)

*Bojujte, mladí, a pevně stůjte při druhu druh,
nezačínejte s útekem hnusným či strachem, leč v srdci
velký a mocný si povzbudte hněv, když útočí vrah,
nelpíce na životě. A od jedněch, jimž kolena slábnou,
od starších, neutečte, ať nestojí sám, kdo je stár.
vždyť je to hanba, když v předních řadách padne a leží
daleko mladých už s bílou hlavou letitý muž,
s šedivou bradou, a mohutnou duši vypouští v prachu,
 nahý, a milou rukou si zakrývá krvavý úd,
stydná to podívaná a nehodný pohled, leč mladým
sluší všechno, dokavad trvá jinošský věk,
líbezný květ, naň s podivem muži a s žádostí muži
hladí, dokud je živ, a je krásný, když skosí ho smrt
v předních řadách. Tož každý se oběma nohama rozkroč,
zatni zuby a dobře se opřev o zemi stůj.“³³⁸*

Boj a válka byla nejlepší místo na to, ukázat míru své odvahy a možná smrt při válečném střetnutí byla nejvyšším znakem hrdinství. Ta smrt ale nemůže být obyčejná. Jak výše napsal Tyrtaios, krásná smrt je ta, která bojovníka potká v první řadě bojové linie, kde po boku svých bratrů drží postavení do posledního dechu. Tváří tvář svému nepříteli Spartané nikdy neukázali svá záda, nikdy se nedali na ústup a raději bojovali do posledního muže. Vždyť podle slavného nápisu od Thermopyl, kde stojí „*jak zákony kázaly nám*“³³⁹, Spartané měli přímo zákony, které jim v boji zakazovaly složit zbraně, neboť jen zbabělec opustil svůj oddíl.

---

³³⁸ Antika v dokumentech s. 114.

³³⁹ HDT. VII/227.

Již dle homérské tradice byla více ceněna smrt mladého hrdiny. Mladý muž, který položil život jako Achilleus a Hektor u bran Tróje, je oplakáván víc než starý muž, který sice padl v prvních řadách, ale už měl za sebou více let života a jeho smrt nebyla považována za tak krásnou jako smrt mladíkova.³⁴⁰

Navíc ve Spartě *homoioi* zcela obětovali svůj život obci. Občané stavěli blaho obce nad své vlastní zájmy. Již od nejmladších let, jak jsem uvedla v této práci, byli Spartané naprosto podřízeni pradávným zákonům. Plútarchos o tom napsal: „*Nikomů totíž nebylo dovoleno žít, jak by sám chtěl, nýbrž měli právě tak jako ve vojenském táboře i způsob života vymezený k službě obce, i zaměstnání stanovené obecními potřebami, a poněvadž se domnívali, že nepatří sami sobě, nýbrž vlasti (...)*“³⁴¹

Chování Spartánů bylo tedy především při těch nejslavnějších bitvách, u Thermopyl a Platají, příkladné. Žádný ústup ani strach z blížící se smrti, vojáci po celou bitvu drželi sevřené šiky a bili se za slávu své obce. Proto spartané u Thermopyl zůstali a neustoupili jako ostatní spojenci ze strachu z blížící se smrti.³⁴² „*Leonidás měl za to, že setrvá-li, zůstává po sobě velkou slávu a štěstí Sparty bude zachováno.*“³⁴³

3.3.2.3. Je však každá smrt „krásná“?

Smrt mladého vojáka byla ve Spartě veřejnou záležitostí. Jeho skon ale nebyl okamžitě uznán za hodný poct, pokud nebyla pořádně podpořena vyšetřováním o chování vojáka v bitvě.³⁴⁴

Žal a následné pocty byly veřejnou záležitostí, netýkaly se pouze rodiny, jak už jsem několikrát zdůraznila, Spartán nepatřil ani sobě ani své rodině, ale své *polis*. Obec pak těmto hrdinům, kteří padli za její slávu, vykonala veřejnou poctu. Jejich hrob nesl stélu s jejich jménem.

---

³⁴⁰ CARRICHON, 2007, s. 20.

³⁴¹ PLUT. *Lyk.* 24.

³⁴² HDT. VII/220.

³⁴³ Ibid. VII/220.

³⁴⁴ CARRICHON, 2007, s. 23.

„Ale, ten co padl v prvních řadách a přišel o život pro slávu své obce, svého lidu a otce, s probodnutou hrudí skrz svůj vlastní štít a brnění, pak ten, mladý či starý je oplakáván a celá obec se ponoří do hluboké lítosti(...)“³⁴⁵

Přesto ale nebylo ve Spartě zvykem, aby své padlé přinášeli z bojiště mimo obci. Většinou dávali přednost hromadným hrobům zvaným *polyandreia*.³⁴⁶ Nejinak tomu bylo u Thermopyl, všichni muži tam mají společný hrob.³⁴⁷ To ovšem nebránilo obci vykonat pocty padlým hrdinům.

Celá oslava padlých hrdinů pak především sloužila Spartě k její vlastní slávě. Obec uměla využít smrti svých vlastních občanů. Nesmrtelná sláva jejich hrdinů přinesla především slávu vojenské *polis*. Muži se své obci odevzdali, bili a jako odměnu získali právo na vlastní jméno na svém hrobě.

3.3.2.4. „Padlí hrdinové“

Přestože Sparta byla obcí plnou skvělých mužů, ne všichni se plně podřídili její tvrdé disciplíně a snažili se najít cestu jak její zákony obejít. Snaha o naprostou poslušnost zákonům byla ve Spartě všudypřítomná. *„Ostatně Lakedaimónané mají svatyni nejen strachu, ale také smrti, (...), A mužnost pokládali staří, jak se mi zdá, nikoli za nebojácnost, nýbrž za strach před pohanou a za bázeň před špatnou pověstí, neboť lidé vůči zákonům nejbázlivější bývají vůči nepřátelům nejodvážnější, a utrpení se nejméně strachují ti, kdo se nejvíce obávají špatné pověsti.“³⁴⁸*

Strach tedy nebyl ve Spartě spojen s vizí smrti, ale ze strachu z neuposlechnutí. Především pak šlo o muže, kteří zklamali v boji a ukázali strach ze smrti. Byli i tací, kteří odmítli odejít do boje nebo z boje utekli. Pro dezertéry Sparta znala pouze smrt.³⁴⁹

Někomu by se takový trest mohl zdát krutý či nepřiměřený. Ve Spartě každý dezertér ohrozil svou jednotku a s ní celou obec natolik, že zasloužil exemplární trest. Sparta

³⁴⁵ Tyrtaios in CARRICHON, 2007, s. 24, překlad K. Borská.

³⁴⁶ Ibid. s. 24.

³⁴⁷ HDT. VII/ 227.

³⁴⁸ PLUT. *Cleom.* 9.

³⁴⁹ CARRICHON, 2007, s. 26.

musela být silná, držet při sobě, pro zbabělé a slabé v ní, jak už ostatně ukázal průběh celé *agoge*, nebylo místo.

Závěr

„Nuže probral jsem výchovu lakonskou a výchovu ostatních Řeků. A kdo chceš, přihlédni také k tomu, která z nich vydává muže poslušnější, ukázněnější a schopnější všeho potřebného.“³⁵¹

Xenofón byl velkým obdivovatelem spartských institucí, jeho *Lakedaimónské zřízení* je plné obdivných vět. Jeden z hlavních důvodů úspěchu spartských bojovníků v konfliktu s jeho domovskými athénskými hoplity viděl v propracovaném systému výchovy. Sparta a především její systém výchovy měly však i své odpůrce. V jejich čele stál filosof Aristotelés, jeho kritika v *Politice* je zřejmá. Přestože se nám jeho hlavní dílo o Spartě dochovalo jen ve zlomcích, i tak můžeme usuzovat, že autor považoval jednostranně zaměřenou výchovu mladých za hlavní slabý bod Sparty, který následně pomohl k jejímu úpadku.

Většina zpráv o Spartě vznikala ve vzrušené době, kdy jedni oslavovali vítěze a druzí se snažili pochopit vlastní prohru. Jednotlivé spisy pak vznikaly pod tímto vlivem. Pokud pak jedni přehnaně chválili a hájili, druzí pak osočovali a kritizovali, vše bylo nejspíš ovlivněno až přílišnou koncentrací emocí doby spartské hegemonie.

S přihlédnutím ke všem autorům jsem se ve své práci snažila představit co nejucelenější obraz *agoge*. Spartany jsem sledovala od jejich narození, kdy získali radou starších právo na život, přes bandy chlapců rozdělených podle věku až do období, kdy skládali zkoušky a pomocí iniciačních rituálů se z nich stávali plnoprávní občané. Vrcholem spartského života a jeho směřování pak měla být instituce „krásné smrti“, jejíž pomocí jsem svůj výklad ukončila.

Do svého výkladu jsem začlenila kapitoly, které v souvislosti s *agoge* byly prozatím spíše opomíjeny.³⁵² Jde především o část, kde se věnuji lakonským ženám a jejich postavení ve společnosti a jejich významu ve výchovném systému. Stejně tak jsem považovala za nezbytné zmínit problematiku nemanželských dětí, jichž nebylo málo a jejich postavení ve společenství rovných nebylo zcela jasné. Společné hostiny spartských mužů, na kterých byla účast znakem dovršení hlavní části *agoge*, jsem

---

³⁵¹ XEN. *Rep. Lac.* 2.

³⁵² Pozn. Ano jednotlivě se těmito tématy historikové zabývali, přesto většinou v souborných studiích o výchově ve Spartě nejsou zmiňovány, nebo je jim přiřazen až druhotný význam.

avedla, protože se s nimi chlapci setkávali v průběhu výchovy. Účastnili se jich nejprve proto, aby se živili z jejich zbytků, poté jako miláckové svých milenců, a nakonec jako právoplatní členové *homoioi*, kteří na *syssitie* přispívali svým dílem. Na konci své práce jsem pak začlenila kapitolu o smrti, jejíž vnímání došlo ve vojensky zaměřené polis významného posunu. V průběhu celé *agoge* se pak chlapci s krásnou smrtí seznamovali a připravovali se na ni.

Na výchovu ve Spartě je třeba se dívat v širším kontextu, o který jsem se snažila. Nic se tam nedělo bez významu, všechno v životě tamních nejprve chlapců a později mužů mělo své důležité místo. Spart'an již od narození patřil obci a jeho život jí byl plně oddán. Tímto naprostým ovládnutím života jedince Sparta na dlouhou dobu vybočila ze známých modelů a chápání občanství v řeckých *poleis*.

Každá ze zmíněných kapitol by si jistě zasloužila větší prostor, ten jim však byl již věnován v mnou citovaných publikacích. Jako jeden z cílů jsem si kladla za úkol, představit *agoge* takovou, jaká nejspíš mohla být, kdyby nad ní neviselo stále tolik nezodpovězených otázek. K podložení svých tvrzení jsem hojně užívala citací antických pramenů, jejichž autoři byli Hérodotos, Xenofón, Platón, Thúkýdídés, Aristotelés, Pausániás, Plútarchos a další. Již tito autoři byli ve své době zaujati originálním způsobem života ve Spartě. Jen díky nim můžeme toto téma neustále otvírat a snažit se rozkrýt onen mlžný, někdy až příliš nepřesný obraz.

Sparta sama o sobě nezanechala žádné písemné zprávy. Vše, co o ní víme, bylo zaznamenáno autory zvenčí. Psala jsem, že Sparta se kvůli svému militaristickému zřízení uzavřela sama do sebe a bylo velmi těžké proniknout pod povrch věcí, které sama programově světu sdělovala.

Hlavní autoři, kteří o ní psali, byli původem z Athén. Ti svá díla navíc tvořili pod vlivem výsledků nedávno skončené války, ve které Sparta nad Athénami a jejími spojenci zvítězila. Pokud jsem pak používala citace z autorů z dřívější doby jako byl Plútarchos či Pausániás, ani jejich sdělení nejsou příliš spolehlivá, i oni byli pod vlivem těch, jejichž díly se pro svá zpracování inspirovali, nebo v jejich době pak původní archaické a klasické instituce prodělaly významné změny.

Pohled na jednotlivé části výchovy bych po podrobné práci s prameny rozdělila do čtyř skupin.

1. Do první skupiny by patřily rysy výchovy a dalších spartských institucí, které byly vlastní celému Řecku a ničím nevybočovaly, a proto se o nich většina autorů nezmiňuje.

2. Do druhé skupiny bych pak začlenila to, co na této výchově autoři nejvíce obdivovali a budilo opravdu velkou pozornost spojenou se zvědavostí.

3. Do následné skupiny by patřily instituce, které byly již ve své době autory odsouzeny.

4. Do poslední skupiny bych začlenila to, co podle mého názoru nebylo pochopeno již antickými autory, o čemž svědčí jejich rozdílné názory na dané instituce.

Je však nanejvýš pravděpodobné, že některé skupiny se vzájemně překrývají a doplňují s přihlédnutím k jednotlivým autorům.

Expozice dětí ve Spartě patří bez pochyby do první skupiny. Jedinou zmínku, i když velmi podrobnou, máme od Plútarcha. Jiní autoři o této praktice mlčí, neboť jak jsem ukázala ve kapitole k tomuto tématu, šlo o součást každodenního života tamního světa. Až v následných stoletích a interpretacích se vžila myšlenka, že se v tomto směru ve Spartě odehrávalo něco barbarského a že hlavní obětí tamní expozice byly dívky. To se mi, jak pevně věřím, podařilo vyvrátit.

Právě postavení žen ve spartské společnosti patří do druhé skupiny. Ženy ve Spartě fascinovaly autory jistě ne pouze svou krásou, vždyť krásná Helena byla Spartankou, ale především svým postavením ve společnosti. V čistě mužském světě řeckých *poleis* se spartské ženy podrobovaly nejen stejné výchově jako chlapci, ale mohly získat nemalé majetky. Tento fakt však bez jakéhokoli obdivu odsuzuje Aristotelés a hromadění majetku v ženských rukou považuje za další důvod spartského úpadku.

Zaujetí vzbuzovala pak především délka výchovného procesu, který v podstatě trval celý život. Bylo zvykem, že v jiných obcích se o výchovu a vzdělání chlapců do jejich puberty starali k tomu určení otroci, ve Spartě však tuto úlohu převzal stát. Její základní cyklus končil ve 20 letech, ale v podstatě pokračoval po celý zbytek života, což ocenil především Xenofón, neboť to obci pomáhalo udržet se silnou a její muže jí oddané.

Na hranici mezi obdivem a odsouzením pak podle mne stojí samotný spartský mytický zakladatel *agoge* Lykúrgos. Zatímco Xenofón a Platón považují jeho instituce za strůjce spartského úspěchu, Aristotelés považuje tyto instituce včele s výchovou a systémem občanství spojeným se společným stolováním za příčinu následných problémů.

Na stejném místě bych pak viděla i spartskou *pederastii*. Ona instituce nebyla v celém Řecku ničím šokujícím a ojedinělým. Ve Spartě měla být nástrojem výchovy. Nepatřila pouze do světa dórských bojovníků, jak bylo ukázáno. Co však ve Spartě, nebo spíše u autora jako byl Xenofón, zaráží, je jeho snaha tuto instituci za každou cenu

bránit a zdůrazňovat její čistotu. Málokoho se mu podařilo přesvědčit. I Platón, který tradičně patřil k velkým zastáncům Sparty, na této instituci neviděl nic čistého a odsuzoval ji. Aristotelův zcela negativní a odmítavý postoj nikoho nepřekvapí.

Do skupiny odsouzeníhodných institucí jistě patří *krypteia*. Samotný fakt, že instituce ve své době budila velký rozruch a Xenofón o ní zcela mlčí, je přinejmenším podezřelý. Množství zpráv o ní je různorodé, stejně tak je různorodý způsob jejího pochopení a interpretací. Hon na heilóty? Vytrvalostní cvičení? Nebo ještě něco jiného? Tato různorodost mne vede k možnému závěru. Není pravděpodobné, že tato instituce nebyla ve své době již špatně pochopena? Že na základě nepřesných údajů došlo k možnému splynutí více institucí dohromady nebo k jejich jednotlivé nepřesné interpretaci?

Proto také uvádím poslední skupinu spartských institucí. Sem patří podle mne právě zmíněná *krypteia*. Povyk, který způsobila, vedla k velkému množství možných interpretací a k možnému rozplynutí pravého významu. Na tom, že by autoři něco přesně nepochopili či mylně interpretovali, není nic zvláštního, vzpomeňme naposledy pověstnou uzavřenost lakedaimónské obce, která jen málokoho nechala nahlédnout za pomyslnou hradbu své vlastní mlčenlivosti.

I fakt krádeže, která měla ve výchově své místo, nenechala autory klidnými a vzbudila jejich zvědavost. Především pak rituál, v jehož průběhu chlapeč kradli sýry z oltáře Artemis Orthie. Krádež byla nedílnou součástí výchovy a nejvíc na ní udivoval trest pro chyceného zloděje. Ten byl bit ne za to, že kradl, ale za to, že se nechal chytit. Přesto tu jsou pak možné polemiky nad přesným významem krádeže a trestu. Výchova? Rituál? Inicie? Příliš možných odpovědí mne vede k podobné úvaze jako u *krypteie*. Problém interpretace vznikl již v dávné době, kdy byl mylně či snad i záměrně špatně vysvětlen, což nyní vede k k vícesmyslným interpretacím.

Práce s prameny je vždy složitá, naštěstí pro nás není složité rozkódovat, kdo byl na čí straně a podle toho je následně použit. Antičtí historikové, teoretikové výchovy a filosofové neznali současný pohled na nestrannost a objektivnost zpracování tématu. Možná ale díky nim informace, které jsme jejich studiem získali, jsou bohatší a obsahují ucelenější pohled na dobu, kde se jejich soukromé názory utvářely.

Přestože Sparta po sobě zanechala tak málo vlastních památek, je neustálým zdrojem inspirace a snění. Žádného autora už od dob své největší slávy nenechala klidným.

Osobně věřím, že k tomuto tématu se historikové budou neustále vracet a bude i nadále nevysychajícím zdrojem inspirace k dalšímu studiu a k dalším cestám, i těm spirituálním, do světa velkých hrdinů a bojovníků, jakými Spartáné jistě byli.

Přílohy

Obrázek č. 1 Mapa pevninského Řecka

URL <[http://libresavoir.org/ressources/img/thumb/3/34/400px-Territoire de Sparte.jpg](http://libresavoir.org/ressources/img/thumb/3/34/400px-Territoire_de_Sparte.jpg)>

> [cit. 25/06/09]

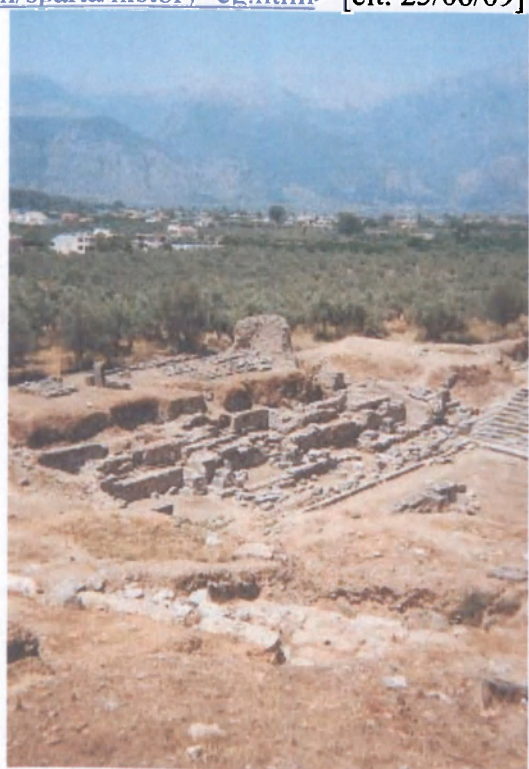
Obrázek č. 2 **Lykúrgos**

URL <www.hellenica.de/Griechenland/Geo/Sparta.html> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 3 **Sparta – aktuální stav**

URL <www.sikyon.com/sparta/history_eg.html> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 4 Okrsek Arthemis Othie

URL <[www.laconia.org/\(...\)/spartigr_Artemis_orthia.htm](http://www.laconia.org/(...)/spartigr_Artemis_orthia.htm)> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 5 Figury znárorňující Arthemis Othii

URL <www.hellenica.de/Griechenland/Mythos/Artemis.html> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 6 **Arthemis Orthia**

URL <<http://lb.wikipedia.org/wiki/Sparta>> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 7 **Agoge**

URL <http://www.larkin.net.au/ah_hsc/Sparta/006_sparta_agoge.html> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 8 **Spartský bojovník**

URL <www.locusdanielis.eu/CACasEun.html> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 9 **Důtky**

URL <http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:NAMA_Fouet_votif.jpg> (cit. 25/06/09)

Obrázek č. 10 Erast a eromenos

URL <http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Kiss_Briseis_Painter_Louvre_G278_full.jpg> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 11 Památník u Thermopyl

URL <www.antika.avonet.cz/index.php?ID=1393> [cit. 25/06/09]

Obrázek č. 12 **Opíjení heilótů**

URL <[www.larkin.net.au/\(...\)/008_sparta_helots.html](http://www.larkin.net.au/(...)/008_sparta_helots.html)> [cit. 25/06/09]]

Použitá literatura

Antické prameny

ARISTOPH. = ARISTOPHANES, *Lysistrate*, překl. Ferdinand Stiebitz, Orbis, Praha 1960

ARISTOT. *Ath. pol.* = ARISTOTELEŠ, *Athénská Ústava*, překl. Pavel Oliva, Arista Baset, Praha 2004

ARISTOT. *Pol.* = ARISTOTELEŠ, *Politika*, překl. Antonín Kříž, Petr Rezek, Praha 1998

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, Česká ekumenická společnost, Praha 1995

HDT. = HÉRODOTOS, *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných MÚSY*, překl. Jaroslav Šonka, Odeon, Praha 1972

HOMÉR II. = Homér, *Ilias*, překl. Rudolf Merlík, Odeon, Praha, 1980

HRUBÝ 1897 = HRUBÝ T. *Prameny dějin řeckých v českých překladech*, Praha, 1897

PAUS. = PAUSANIÁS, *Cesta po Řecku I*, překl. Hana Businská, Svoboda, Praha 1973

PLAT. *Leg.* = PLATÓN, *Zákony*, Filozofická knihovna, překl. L. Svoboda, Akademie věd, Praha 1961

PLAT. *Leg. 2* = PLATÓN, *Œuvres completes, Lois*, texte établi et traduit par E. des Places, les Belles lettres, CUF, Paris, 1992

PLAT. *Const.* = PLATÓN, *Ústava*, Antická knihovna, překl. L. Hošek, Svoboda, Praha, 1993

PLAT. *Alk.* = Alkibiadés, překl. František Novotný, Oikoymenh, Praha 1996

PLUT. *Lyk., Agis, Pyrrhh.* = PLUTARCHOS, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I.*, překl. A. Hartman, R. Mertlík, Odeon, Praha 1967

SOPH. *O.* = SOFOKLES, *Oidipus*, překl. Jan Skácel, Dilia, Praha 1988

THUK.– THUKYDIDES, *Dějiny peloponéské války*, Živá díla minulosti, překl. Václav Bahník, Odeon, Praha 1977

XEN. *Kyr.* = XENOFON, *O Kýrově výchování*, Svoboda - Edice Antická knihovna, Praha 1970

XEN. *Rep. Lac.* = XENOFON, *Řecké dějiny, Lakedaimónské zřízení, o státních příjmech*, Antická knihovna, překl. J. Hejnic, A. Frolíková, Svoboda, Praha 1982

XEN. *Hell.* = *Helléniques*, překl. J. Hatzfeld, Les Belles lettres, Paris 1936

Sekundární literatura

AJAVON 2001 = Ajavon, F.X. *L'eugénisme de Platon*, L'Harmattan, Paris, 2001

Antika v dokumentech : Řecko ; 1. díl / redigovali Julie Nováková a Jan Pečírka; předml. Julie Nováková, Jan Pečírka; red. Julie Nováková, Jan Pečírka. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959

BERNARD 1999 = BERNARD, A. *Guerre et violence dans la Grèce antique*, Hachette, Paris, 1999

BIRGALIAS 1999 = BIRGALIAS, N. *L'Odyssée de l'éducation Spartiate*, Historical Publications, Athènes, 1999

BONNECHERE 1993 = BONNECHERE P., « *Orthia et la flagellation des éphebes spartiates : un souvenir chimérique de sacrifice humain* », Kernos 6, s. 11-22, 1993

BREMMER 1990 = BREMMER J. « *Adolescents, Symposion and pederasty* », dans O. Murrya (éd.) *Symptica*, Oxford, s.135-148, 1990

BRULE 1992 = BRULE P. « *Infanticide et abandon d'enfants, pratiques grecques et comparaisons anthropologiques* », Dialogues d'histoire ancienne, 1992

BUFFIERE 1980 = BUFFIERE, F. *La pédérastie dans la Grèce antique, Eros adolescent*, Les Belles Lettres, Paris, 1980

- CARRICHON 2008 = CARRICHON L. « *La mort et la vision de la mort à Sparte (VIe-IIe siècles av. J-C)* », UPVD, 2008
- CAVAIGNAC 1948 = CAVAIGNAC, E. *Sparte. Les grandes études historiques*, Paris, 1948
- CHRISTIE 1988 = CHRISTIE J. « *Les bâtards spartiates* », Université de Paris, Mélanges P. Lévêque. Tome VII : Anthropologie et société / éd. par M.-M. MACTOUX et E. GENY, Diffusion Les Belles Lettres, Paris, pp. 33-40, 1988
- CHRISTIE 1997 = CHRISTIE J. « *Les temps d'une vie, Sparte une société à classes d'âge* », Métis 12, s. 45-79, 1997
- CHRISTIE 2007 = CHRISTIE, J. *Sparte, géographie, mythes et histoire*, Armand Colin, Paris, 2007
- CURREN 2000 = CURREN, R.R. *Aristotle on the necessity of public education*, Oxford, 2000
- DAWKINS 1929 = DAWKINS, R.M. *The sanctuary of Artemis Orthia at Sparta*, London, 1929
- DEN BOER 1954 = DEN BOER, W. *Laconian studies*, Amsterdam, 1954
- DOVER 1982 = DOVER, J.K. *Homosexualité grecque*, La pensée sauvage, Grenoble, 1982
- DUCAT 1997 = DUCAT J. « *La cryptie en question* », in P. Brulé et J. Oulhen, *Esclavage, guerre, économie en Grèce ancienne. Hommages à Yvon Garlan*, Presses universitaires de Rennes, s. 43-74, 1997
- DUCAT 2003 = DUCAT J. « *Du vol dans l'éducation spartiate* », Métis NS 1, s. 95-110, 2003
- DUCREY 1999 = DUCREY P. *Guerre et guerriers dans la Grèce antique*, Paris, 1999
- Encyklopedie Antiky*, Academia, Praha 1973

FINLEY 1984 = FINLEY M.I. *Sparte et la société spartiate, in économie et société dans la Grèce ancienne*, Paris, 1984

FLACEIERE 1959 = FLACEIERE R. *La vie quotidienne en Grèce au siècle de Périclès*, Hachette, 1959

FOUCHARD 1986 = FOUCHARD A. « *Les citoyens égaux dans la Grèce ancienne* », Dialogues d'histoire ancienne, 1986

GERMAIN 1984 = GERMAIN L.R.F., « *Le mythe et le droit. L'exposition des enfants nouveau-nés dans la mythologie hellénique* », in *Sodalitas. Scritti in onore di Antonio Guarino*, Napoli, vol. 7, s. 3523-3536, 1984

GERMAIN 1969 = GERMAIN L.R.F., « *Aspect du droit exposition en Grèce* », « *L'exposition des enfants nouveau-nés dans la Grèce ancienne* », Revue historique de droit français et étranger, 1969

GERNET 1944= GERNET L. « *Structure sociale et les rites d'adolescence dans la Grèce ancienne* », REG, 57, s. 242-248, 1944

GLOTZ 1939 = GLOTZ G. *Histoire grecque 1*, PUF, Paris, 1938

HEJDUK 2007 = HEJDUK T. *Od Eróta k filosofii, Studie o Erótu se zřetelem k Sókratově filosofii*, Amfibios, Červený Kostelec, 2007

JEANMAIRE 1939= JEANMAIRE H. *Couroi et corètes, Essai sur l'éducation spartiate et les rites d'adolescence dans l'Antiquité hellénique*, Lille, 1939

JEANMAIRE 1913 = JEANMAIRE H. « *La cryptie lacédémonienne* », Revue des études grecques 26, s. 121-150, 1913

KRÁTKÝ 1974 = KRÁTKÝ F. *Dějiny tělesné výchovy I.*, Olympia, Praha, 1974

LÉVY 1988 = LÉVY E. « *La kryptie et ses contradictions* », Ktema 13, s. 245-252, 1988

- LÉVY 1997 = LEVY E. « *Remarques préliminaires sur l'éducation spartiate* », Ktema 22, s. 151-160, 1997
- LECRAS 2002 = LECRAS B. *Education et culture dans le monde grec*, Paris, 2002
- MARROU 1948 = MARROU H.-I. *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité*, Paris, 1948
- MARROU 1948 = MARROU H.-I. « *Les classe d'âges de la jeunesse spartiate* », Revue d'études Anciennes, 1948
- MICHELL 1964 = MICHELL H. *Sparta*, Cambridge university press, 1964
- MOREAU 1992 = MOREAU A. « *Initiation en Grèce classique* », Dialogues d'histoire ancienne, 1992
- MOSSÉ 1986 = MOSSÉ C. « *La vérité sur Sparte* », Histoire, n 51, s. 16-55, 1986
- MOSSÉ 1973 = MOSSÉ C. « *Sparte archaïque* », PP 148-149, s. 7-20, 1973
- LACEY 1968 = LACEY W.K. *The family in classical Greece*, Thames and Hudson, 1968
- LEVY 2003 = LEVY E. *Sparte: histoire politique et sociale*, Editions du Seuil, Paris, 2003
- POWELL 1988 = POWELL A. *Athens and Sparta, Constructing Greek political and social History from 478 B.C.*, Routhedge, 1988
- OLIVA 1971 = OLIVA P. *Sparta a její sociální problémy*, Academia, Praha, 1971
- OLLIER 1933 = OLLIER F. *Le mirage spartiate*, Paris, 1933
- PATOČKA 1991 = PATOČKA J. *Platón*, SPN, Praha, 1991
- RATTÉ 2000 = RATTÉ C.-P. « *Du neuf sur la cryptie ?* », Faculté des lettres Laval 2000
- REINACH 1905 = REINACH S. « *La flagellation rituelle* », Cultes, Mythes et Religions, t. I, Éditions Ernest Leroux, Paris, s. 173-183, 1905

- ROUSSEL 1960 = ROUSSEL P. *Sparte*, Paris, 1960
- ROUSSEL 1994 = ROUSSEL P. « L'exposition des enfants a Sparte », *Revue des études anciennes*, 1994
- RUZÉ 2005 = RUZÉ Fr. « Le syssition a Sparte, militarisme ou convivialité », dans S. Grogiez-Pétrequin (éd.), *Dieux et hommes, Histoire et iconographie des sociétés païennes et chrétiennes, de l'Antiquité à nos jours*, Mélanges, F. Thélamon, Publ.Univ. Rouen et le Havre, s. 279-293, 2005
- SERGEANT 1996 = SERGEANT B. *Homosexualité et initiation chez les peuples indo-européens*, Payot, Paris, 1996
- Slovník antické kultury*, Svoboda, Praha 1974
- SOUČEK 2004 = SOUČEK, J. *Künstler in Sparta in der archaischen Zeit* (The Artists in Sparta in Archaic Period); In: *AUC - Philologica 2 Graecolatina Pragensia XX*. 2004, roč. 20, č. 1, s. 209-218, 2004
- VERNANT 1984 = VERNANT J.-P. « Une divinité des marges, Artémis Orthie », in: *Recherches sur les cultes grecs et l'Occident*, 2, Naples, s. 13-27, 1984
- VERNANT 1989 = VERNANT J.-P. *L'individu, la mort, l'amour, Soi-même et l'autre en Grèce ancienne*, Gallimard, Paris, 1989
- VERNANT 1999 = VERNANT J.-P. *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*, E.H.S.S., Paris, 1999
- VERNANT 1991 = VERNANT J.-P. a spol. *Řecký člověk a jeho svět*, (český překlad 2005, L. Fialková, M. Křížová, V. Lišková ad.), Vyšehrad, 1991
- VIDAL-NARQUET = VIDAL-NARQUET M., 1992, *Retour au chasseur noir, La Grèce ancienne III, Les rites du passage et la transgressions*, Seuil, Paris, 1992
- WERNER 1964 = WERNER J. *Paideia, La formation de l'homme grec*, Gallimard, Paris, 1964